

T.C.

UFUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

1960- 1970 YILLARI ARASI TÜRKİYE- SSCB İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMİN MEHMET SARI

TEZ DANIŞMANI

PROF.DR. CEM KARADELİ

ANKARA

2021

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

1960- 1970 YILLARI ARASI TÜRKİYE- SSCB İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMİN MEHMET SARI

TEZ DANIŞMANI

PROF.DR. CEM KARADELİ

ANKARA

2021

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

†Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

05.01.2021

Emin Mehmet SARI

ADAMA

Terini kalemlerimde, defterlerimde kokladığım; yorgunluğunu masaya oturduğumuzda yüzündeki çizgilere bakarak anladığım canım babam... Sen kırk yıl bir tırın koltuğunda gece gündüz direksiyon çevirirken hep seni güzel yaşatmak isteyen ben, ne hayaller kurdum bir bilsen. Biri gerçek oldu. Bu çalışma senin eserin...

Tezimi, Babam Aziz SARI'ya adıyorum...

TEŞEKKÜR

Tez çalıőmam sırasında, birikim ve tecrübeleriyle bana yol gösteren danıőmanım Prof. Dr. Cem KARADELİ hocama ve Prof. Dr. Sencer İMER hocama; fikirleriyle tezimin őekillendirilmesine yardımcı olarak bu süreçte desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen Öğr. Gör. Süveyda ÇITTİR hocama; kıymetli annem Gül SARI, babam Aziz SARI, canım kardeőim Erdiń SARI ve manevi kardeőim Emine Devlet ÇOLAK'a ve bana sürekli moral depolayan iő arkadaőım Gökhan TAŐDEMİR'e sonsuz teőekkürlerimi sunarım.

Emin Mehmet SARI

ÖZET

SARI, Emin Mehmet, 1960- 1970 Yılları Arası Türkiye- SSCB İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020.

Bu çalışmanın amacını Türkiye – SSCB ilişkilerinde 1960-1970 yılları arasında yaşanan olaylar oluşturmuştur. Belirtilen yıllar içinde iki ülkenin ilişkileri incelenmiş ve yaşanan olayların uluslararası dengelerde ne gibi değişiklikler yarattığı araştırılmıştır. Türkiye SSCB ilişkileri geçmişten günümüze kadar inişli çıkışlı bir grafik sergilemiştir. İlk olarak bu iki ülkenin komşu konumda bulunmaları siyasi geçmişlerini de etkilemektedir. Bazı durumlarda ciddi anlamda karşı karşıya gelen iki ülke, bazı durumlarda ise önemli dostluklara imza atmışlardır. Bu durumla birlikte kültürel ve ekonomik ilişkilerde iki ülke arasında yaşanan siyasi ilişkilerin ışığında gelişmiştir.

Soğuk Savaş dönemi irdelendiğinde Türkiye Devleti SSCB tehdidiyle ABD'nin liderlik ettiği Batı Bloğunda yer edinmiştir. Bu dönem içerisinde ABD, SSCB'nin izlediği yayılma politikalarının önüne geçmek amacıyla Türkiye'nin yanında olmasına ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyaç doğrultusunda Türkiye'ye bazı ekonomik ve askeri yardımlarda bulunmuştur. ABD yaptığı bu yardımların sayesinde Türkiye'yi daha fazla kontrol etme imkânı bulmuştur. Dönem içerisinde Türkiye ve ABD arasında yaşanan Küba Krizi ve füze sorunları, 1964 Kıbrıs Sorunu ve Johnson'un yazdığı mektup, Afyon ekiminin yasaklanması gibi konular Türkiye ve ABD'nin arasında gerginlik yaşanmasına sebep olmuştur. Türkiye Batı Bloğu içerisindeki yerini sorgulamaya başlamış ve yeni arayışlar içerisine girmiştir. ABD ile Türkiye'nin ikili ilişkilerinin bozulması, uluslararası sistemde şartların uygun olması ile birlikte farklı ideolojik kutuplarda olan SSCB ve Türkiye'yi yakınlaştırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, SSCB, Uluslararası İlişkiler, Güç, Denge

ABSTRACT

Relations of Turkey and Russia between years of 1960-1970, Master Thesis, Ankara, 2020

The aim of the study was create events that took place between the years of 1960-1970 in Turkey-USSR relations. The relations of the two countries in the specified years have been examined and it has been investigated what kind of changes the events have created in the international balances. Turkey and USSR relations showed a graph of rolling up to the present from the past First of all, the neighboring of these two countries also affects their political past. In some cases, the two countries have seriously confronted, in some cases they have signed important friendships. With this situation, cultural and economic relations have developed in the light of the political relations between the two countries. When the Cold War period examined by the USSR threatened by the Government of Turkey has a place in the US-led Western Bloc. During this period, the United States, in order to prevent the spread of the USSR's policy needs to be pursued by side with Turkey. In line with this requirement it has made some economic and military aid to Turkey. With the help of his US it had the opportunity to take more control of Turkey. Period in Turkey and Cuban missile crisis and the problems experienced in the US, 1964 Johnson wrote a letter to the Cyprus problem and issues such as the prohibition of opium cultivation has led to the emergence of tension between Turkey and the United States. Turkey has begun to question its place in the West Block and entered into new pursuits. Disruption of Turkey's bilateral relations with the US are in different ideological poles to comply with the requirements of the international system has zoom the USSR and Turkey.

Keywords: Turkey, USSR, International Relations, Power, Balance

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

BİLDİRİM	i
ADAMA	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR DİZİNİ	viii
GİRİŞ	1
BÖLÜM I	2
TARİHİ ARKA PLAN	2
1. XIX. Yüzyılda Osmanlı-Rus İlişkileri.....	2
1.2. Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Türk-Rus İlişkileri	5
1.3. İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığında Türk-Rus İlişkileri.....	10
1.4. Adnan Menderes Döneminde Türk-Rus İlişkileri	12
1.5. SSCB'nin Gelişimi	15
1.5.1. Ekim Devrimi ve SSCB'nin Kuruluşu	15
1.5.2. Lenin Dönemi ve İktidar Mücadelesi	18
1.5.3. Stalin Dönemi	20
BÖLÜM II	23
SOĞUK SAVAŞ VE TÜRK SOVYET İLİŞKİLERİ	23
2.1. İkinci Dünya Savaşı Ertesi Dünya Düzeni	23
2.2. İki Kutuplu Dünya Düzeni ve Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin Kendilerini Uluslararası Sistemde Konumlandırmaları: Türkiye Batı Avrupa ve ABD Yanlısı; SSCB Kendi Blokunun Lideri	26
2.3. Sarper – Molotov Görüşmesi, Türk – Sovyet Gerginliği ve Türkiye'nin NATO'ya Üye Olmasının Sonuçları	28
2.4. Soğuk Savaş'ın Önemli Dönüm Noktalarında Türk ve Sovyet Dış Politikaları ..	32
2.4.1. Kore Savaşı.....	32

2.4.2. 1956 Macar Devrimi.....	33
2.4.3. 1956 Süveyş'in İşgali	36
2.4.4. Berlin Duvarının İnşası.....	39
2.4.5. Kıbrıs Sorununa Türk ve Sovyet Bakışları.....	41
2.4.6. 1962 Küba Füze Krizi ve Jüpiter Füzelерinin Türkiye'den Sökülmesi	45
2.4.7. 1963 Kıbrıs Sorunu ve 1964 Johnson Mektubu	48
2.4.8. Brejnev'in SSCB'de İktidara Gelmesi.....	53
BÖLÜM III.....	56
YUMUŞAMA DÖNEMİ VE TÜRK SOVYET İLİŞKİLERİ.....	56
3.1. Détente / Yumuşama Nedir; Nasıl Gerçekleşti; Dünyada Etkisi Ne Oldu?	56
3.2. Doğu – Batı Almanya İlişkilerinin Başlaması, Willy Brandt ve Ostpolitik ve Dünya Siyasetine Dolayısıyla Türkiye'ye Etkileri.....	59
3.3. Türk – ABD Gerginliği ve Sovyetler'in (Podgorny) İkincil Batılı Ülkelerle İşleri Geliştirme Stratejisi.....	66
3.4. Türk – Sovyet Ekonomi, Sanayi Ortaklıkları, Yatırımları ve Ticaret	69
3.5. Türk – Sovyet Yakınlaşmasının Türk – NATO ve Türk – Amerikan İlişkilerinde Yansıması	71
SONUÇ.....	77
KAYNAKLAR	81
ÖZGEÇMİŞ.....	89

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
DAC	: Demokratik Alman Cumhuriyeti
DP	: Demokrat Parti
FAC	: Federal Almanya Cumhuriyeti'nin
KGTY	: Kıbrıs Geçici Türk Yönetimini
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SBKP	: Sovyetler Birliği Komünist Partisi
SPD	: Almanya Sosyal Demokrat Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri

GİRİŞ

Türkiye-SSCB arasında yaşanan İlişkiler, Türk dış politikasının belirlenmesinde temel hususlardandır. Bu tez çalışması kapsamında inişli, çıkışlı ve krizli yapısıyla devam eden Türk-SSCB arasındaki ilişkiler irdelenecektir. Çalışma kapsamında 1960-1970 yılları arası baz alınmış ve Türkiye – SSCB ilişkileri anlatılmıştır. Tez üç ana bölümden meydana gelmektedir.

İlk bölümde iki devlet arasındaki tarihi arka plan ele alınmıştır. XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti ile Rus ilişkileri ve Milli Mücadele Döneminde yaşanan ilişkilere değinilmiştir. İsmet İnönü ve Adnan Menderes dönemlerinde Türkiye- SSCB ilişkilerini etkileyen olaylar ve sonuçları ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Ayrıca ilk bölümde SSCB'nin kuruluşu ile Lenin ve Stalin dönemleri araştırılmıştır.

İkinci bölümde ise Soğuk Savaş Döneminde Türkiye – SSCB ilişkilerinde yaşanan gelişmeler incelenmiştir. İkinci Dünya Savaşının ardından yeni oluşan dünya ve iki kutuplu dünya düzeni ile iki ülkenin bloklarındaki durumlarından bahsedilmiştir. Sarper ve Molotov'un görüşmesi incelenerek Türk – SSCB ilişkilerine etkisi değerlendirilmiştir. Ayrıca Soğuk Savaşın dönüm noktaları ve Türk - Sovyet dış politikalarına olan etkileri araştırılmıştır.

Son bölümde ise iki ülke ilişkilerinde yumuşama döneminden bahsedilmiştir. Türk-ABD ilişkilerine değinilerek Türkiye'nin SSCB ile olan ilişkilerine ne şekilde etkisi olduğu açıklanmıştır. Yumuşama dönemi içerisinde Türk-Sovyet yaklaşmasının ekonomik etkileri belirtilmiş ve Türk –SSCB yaklaşmasının ABD ve NATO ile olan ilişkilere nasıl yansdığı araştırılmıştır.

BÖLÜM I

TARİHİ ARKA PLAN

1. XIX. Yüzyılda Osmanlı-Rus İlişkileri

Ruslarla Osmanlı Devleti'nin diplomatik temasları ilk olarak II. Sultan Bayezid devrinde, III. İvan'ın ikili ticari faaliyetleri düzenli bir şekilde devam ettirmek için önce Mihail Pleşçeyev'i (1496-98), daha sonra Aleksey Golohvastov'u (1499) elçilik göreviyle İstanbul'a göndermesiyle başlamıştır (İnalçık, 1992, s. 26). Osmanlı Padişahı, devletin güçlü dönemine rastlayan bu ilk temaslarda Moskova Knezliğini doğrudan muhatabı olarak görmediği için ilişkilerin Osmanlı tabiiyetinde bulunan Kırım Hanları aracılığıyla yürütüleceği beyan edilmiştir. XV. yüzyılda Altın Ordu devletinin güç kaybederek parçalanması, yerine kurulan hanlıklardan 1552 yılında Kazan, 1556 yılında Astrahan hanlığının Ruslara yenilmesiyle (Saray, 1991, s. 505) Rusya Batı Türkistan'da hâkim güç haline gelmeye başlamıştır. Böylece Doğuda kazandığı güç ve servet ile XVI. yüzyılın sonlarında Rus Çarlığı Batı'daki Lehistan ve İsveç üzerindeki baskılarıyla büyük bir devlet şekline dönüşmüştür. İnalçık'a göre, 1568 yılında Sokullu Mehmet Paşa'nın Astrahan üzerine yaptığı sefer, Kırım hanının ciddiyetsiz davranışları ve lojistik olanakların yetersiz kalması sebebiyle başarısız olmasaydı tarihin akışında güç dengelerinin değişik olacağı varsayılabilirdi (İnalçık, 1948, s. 379–381).

XIX. yüzyıldaki Yunan ve Mora isyanları zamanında aralarında oluşturdukları üçlü ittifakla kararlar alan ve uygulayan büyük devletler Rusya, Fransa ve İngiltere, Osmanlı İmparatorluğunun kendi iç sorunlarını bir Avrupa sorunu haline getirmeyi başarmışlardır. Ruslar Balkanlardaki komite faaliyetleriyle yetinmemiş, Osmanlı Devletine karşı tacizlerini Navarin'de arttırarak Osmanlı İmparatorluğunun donanmasını yakmışlardır (1828–1829). Osmanlı İmparatorluğunun tazminat talep etmesine karşılık Rusya savaş ilan edip donanması bulunmayan Osmanlı Devletinin güçsüz kalmasından yararlanarak Karadeniz'i geçip Edirne vilayetine kadar ulaşmıştır. Öte yandan Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa, iaşe ve yardımcı kuvvet yetersizliği sebebiyle Mora'yı terk etmiş; Fransa fırsattan istifade ederek bu bölgeleri işgal edip küçük bir Yunan yönetimi kurulmasını sağlamıştır. Osmanlı Devleti'ne savaş ilan eden Rusya'nın General Paskeviç liderliğindeki kuvvetleri Ahıska, Kars ve Erzurum'u işgal etmişler, bu savaş Edirne Anlaşmasıyla son bulmuştur (Kurat,

2011, s. 54-59). Anlaşmaya göre, Prut nehri Avrupa bölgesinde sınır olacak, Eflak-Boğdan ve Sırbistan'ın kapitülasyonları yükseltilecek, Yunanistan'a tam bağımsızlık verilmesinin yanında Rusya'ya büyük miktarlarda tazminatlar ödenecektir. Rusya'nın Balkanlardaki faaliyeti artarak devam etmiş, bu süreç sonunda Sırbistan Rusların girişimiyle 1830 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. (Armaoğlu, 2014, s. 278-280). Özetlersek, XIX. yüzyılın ilk yarısı Rusya'nın Küçük Kaynarca, Yaş ve Edirne Antlaşmalarıyla Osmanlı İmparatorluğunu abluka altına aldığı bir dönem olmuştur. İki devlet arasındaki denge, batılı devletlerin yardımıyla oluşmuş; Osmanlı İmparatorluğu yaşamını batılı devletlerin destekleriyle devam ettirmeye mahkûm hale gelmiştir (Topsakal, 2016, s. 43).

Rusya'nın yarattığı tehlikeden ağır kayıplar vererek de olsa Edirne Antlaşmasıyla kurtulmayı başaran Osmanlı İmparatorluğu bu defa Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın çıkardığı isyana maruz kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğunu, Mehmet Ali Paşa önemli oranda sarsmıştır. Suriye'ye vali olma isteği kabul görmeyen Mehmet Ali Paşa Osmanlı Devleti ordusunu kendi ordusuyla yenerek Kütahya vilayetine kadar gelmiştir. Bu isyanı çözüme kavuşturabilmek için II. Mahmut 1833 yılında Rusya'yla ittifak kurmak zorunda kalmıştır. "Hünkâr İskelesi" ile bir anlaşma formuna kavuşan bu ittifakta Rusya'nın mükellefiyeti Osmanlı Devleti'ne mali ve askeri yardım sağlamak; Rusya'nın yardımlarına karşılık Osmanlı Devleti'nin ise bir savaş yaşanması halinde boğazları diğer devletlere kapatıp, Rusya'ya açık bırakmaktır. Yaşanan strateji değişiklikleriyle Mısır sorunu artık Rusya ve bütün Avrupa'nın içinde bulunduğu bir husus halini almış; Avrupa Devletleriyle yapılan Mısır görüşmeleri boğazlara devletlerarası bir statü kazandırmış ve boğazlar üstündeki Rus ayrıcalığı kaldırılmıştır (Ayverdi, 2012, s. 271-273).

1841'den Kırım Savaşı'nın başladığı 1853 yılına kadar Osmanlı Devleti durağan bir dönem geçirmiştir. Rusya ise I. Nikola devrinde Avrupa politikasında faal bir rol oynarken Osmanlı Devletini "*hasta adam*" olarak görmekteydi. Balkanlar bölgesinde yaşayan Ortodoks Hıristiyan halkların himayeleriyle ilgili baskılarını sıklaştıran Rus Çarlığı ile 1853'de Osmanlı-Rus harpleri başlamıştır. Fransa ve İngiltere, 1856 senesine kadar devam eden ve Kırım Savaşı olarak da anılan bu savaflara Osmanlı Devleti'nin yanında katılmışlardır. 1815 Viyana Kongresinden sonra Avrupa Devletleri içinde güçlü bir konuma kavuşmuş bulunan Rusya, Kırım savaşları sonucunda ağır bir mağlubiyet almıştır. 1856 yılında kabul edilen Paris Antlaşması ile

Küçük Kaynarca Antlaşmasının koşulları kaldırılmıştır. Boğazlara yönelik yapılan düzenlemeler değişikliğe uğratarak Karadeniz bölgesi tarafsız ve silahsız bir şekle getirilmiştir. Rusya'nın 1774'ten beri süren Eflak-Boğdan üstündeki himayesine son verilmiştir. Böylece, yaklaşık olarak yüz elli yıldır süren Türk-Rus mücadelesi Avrupalı müttefiklerin destekleriyle durdurulmuş, ancak müttefiklerin yardımları karşılığında verilen ekonomik, sosyal ve siyasi tavizler Osmanlı Devleti adına telafisi mümkün olmayan sonuç doğurmuştur. (Topsakal, 2016, s. 44).

Avrupa devletlerine karşı Balkanlarda ve Kafkaslarda istediği sonuçlara ulaşamayan Rusların, Balkanlarda bulunan Ortodoks halkları üzerinden gücünü göstererek tekrar faaliyete geçmesi sonucunda Eflak-Boğdan 1857 yılında "Romanya" ismiyle birleştirilmiştir. Romanya'nın ardından Hersek'te 1875 yılında başlayan olaylara müdahalede bulunan Ruslar, Balkanlarda karışıklıkların başlamasına sebep olmuş ve bu durum Osmanlı Devletinin bölgedeki hâkimiyetinin giderek zayıflaması sonucunu doğurmuştur. (Kurat, 2011, s. 75).

1877-1878 yıllarında yaşanan ve 93 harbi adıyla bilinen savaşın başlamasına Rusya'nın Kafkasları ve Balkanları denetimi altında tutması sebep olarak gösterilse de Rusya aslında Kırım'da yaşadığı mağlubiyetin acısını çıkartmak istemiştir. Osmanlı Devleti'nin tarihinde gördüğü en büyük mağlubiyetlerden birisi olarak tarihe geçmiş bu savaşlarda Ruslar yüz binlerce Müslümanı katlederek İstanbul önlerine kadar ulaşmış ve Balkanları işgal etmişlerdir (Beydilli, 2008, s. 264). Kafkas cephesindeyse Kars ve Erzurum vilayetleri düşmüştür. 1878'de iki devletin akdettiği Ayastefanos Antlaşması'yla Osmanlı Devleti'nin Kafkasya ve Avrupa'da bulunan topraklarını bütünüyle yitirdiği kabul edilmiştir. Rusya'nın Osmanlı topraklarına böylece sahip oluşuna karşı çıkan Avusturya ve İngiltere Berlin Kongresini düzenleyerek Rusya'nın Orta Avrupa ve Balkanlara hükmetmelerine rıza göstermemişlerdir. Bu gelişme sonucunda Balkanlarda bulunan devletlerin bağımsızlıkları kabul edilmiştir (Burçak, 1946, s. 34-37).

XIX. yüzyılda Avrupalı devletlerin karşısında yavaş yavaş dünya ile bütünleşmek için emek sarf eden ancak bir türlü Avrupa ile uyum yakalayamayan, bununla beraber Avrupa'ya da güven duymayan ve Avrupa devletlerince benimsenmemiş iki Avrasya devleti bulunmaktaydı: Osmanlı Devleti ve Rusya. İki devletin de kültürel manada amaçlarının ortak olmasına rağmen siyasetlerinin, bilhassa

Rusya'nın talepleri neticesinde hedeflerinin, farklı olması ikili ilişkilerin yönünün olumsuz seyretmesine sebep olmuştur. Karadeniz'de hâkimiyet sağlama ve boğazları ele geçirme düşüncesi her daim Rusya'nın Osmanlılara karşı tehditkâr ve düşmanca davranmasına neden olduğu için iki devlet arasında uzun soluklu askeri ve kültürel ittifak oluşturulamamıştır. Hatta Rusya, uluslararası ilişkilerindeki dengeleri kullanarak Osmanlı karşıtı politik amaçlarını gerçekleştirmek için çaba sarf etmiştir. (Ortaylı, 1992, s.126).

1.2. Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Türk-Rus İlişkileri

1. Dünya Savaşı'nın ardından ülkenin içinde bulunduğu koşullar başta İngilizler olmak üzere itilaf devletlerine karşı verilecek olan mücadelelerde dış güçlerden yardım istenmesini zorunlu hale getirmekteydi. Bu gerçeğin bilincinde olan Mustafa Kemal, yardım alabileceği dış güç olarak, 1917 yılında Bolşevik ihtilali sonrasında kurulan Sovyet Rejimini görmekteydi. Zira batılı ülkeler bilhassa İngilizler, Türklere düşman gözle baktıkları kadar, Rusya'da oluşan yeni rejimi de kabul etmeyerek Rusya'ya karşı tavır almışlardır. Dolayısıyla bu koşullarda ortak düşmanlara karşı Türk ve Rus Devletlerinin karşı çıkışları, bir Türk – Sovyet dostluğunun başlamasına vesile olmuştur (Armaoğlu, 1984, s. 47).

Bolşevikler, iktidar olmalarının ardından 1917 yılı Aralık ayı başlarında yayımladıkları bir bildiriyle Rusya topraklarında hayatlarını sürdüren tüm milletlerin bağımsızlıklarını tanıdıklarını açıklamışlardır. Daha sonra, 1919 yılı Mayıs ayında icra komitesi dünya işçileri için yayımladığı bildiride Türk devletinde de bahsederek Anadolu hareketlerin başarıyla sonuçlanması ve kendi şahsi “Kızıl Ordusu” ile “Köylü Sovyetlerini” oluşturmasını istemişlerdir (Armaoğlu, 1984, s. 308). 1919 yılının sonlarına doğru karşılıklı olarak iyi niyet gösterileriyle gelişmeler sergileyen bu ilişki, Mustafa Kemal'in Erzurum Kongresi esnasında Sovyetlere karşı övücü sözler sarf etmesi ve Sivas Kongresinden iki gün sonra Sovyetlerin “Türk işçi ve köylülerine” hitap eden ikinci bir bildiri yayımlayarak Milli Mücadelenin destekçisi olduklarını dile getirmeleriyle iki ülke arasındaki dostluk gelişmeler göstermeye başlamıştır (Armaoğlu, 1984, s. 309).

Fakat kurulacak olan ikili ilişkilerde iki ülkenin de beklentileri birbirinden farklıdır. Bilhassa Mustafa Kemal ve Anadolu'daki direniş hareketlerini başlatanların

beklentileri, Rusya’da yeni kurulan rejimle işbirliği ve iyi komşulukla silah yardımı almayı sağlamak ve ortak düşmana karşı mücadele içinde olmaktır. Bu sayede Rusya’da kurulan rejimi kabul etmeyen bilhassa İngilizler ve Batılı Devletlere karşı Rus Devletiyle iyi ilişkiler kurulup güç birliği sağlanacaktır. Oluşturulan bu güç birliği Türkiye bakımından Batılı Devletlere karşı her daim kullanılması mümkün olan bir tehdit konusu olacaktır. Rus tarafı ise Anadolu’da yaşanan hareketleri Batılı emperyalistlere karşı mücadele eden ve karşı duran bir hareket şeklinde değerlendirmektedirler. Bu hareketlerin Müslüman topluluklarının uyanmasında bir örnek yaratacağını umarak o toplulukların da ayaklanabileceklerini düşünmekte ve durumun ise Batılı Devletlerin zararına olacağını hesaplamaktadırlar. Ayrıca Türk Devletiyle kurulan ilişkilerin Batılı Devletlerle yürüttükleri müzakerelerde kendilerine bir koz oluşturacağını düşünmekteydiler (Gürsel, 1968, s. 182).

Bu çıkarlar doğrultusunda Sovyetler ile Türkiye hükümetlerinin aralarındaki ilişkinin oluşması 1919 yılında Anadolu topraklarında Milli Mücadele akımının başlamasıyla birlikte oluşmuştur. Sovyetler Anadolu’da yaşanan hareketleri en başından itibaren takip altına almışlar, İstanbul ilinde İttihatçılar Anadolu bölgesinde ise Kuvay-i Milliye kuvvetleri ile iletişim sağlamaya çaba sarf etmişlerdir. 13 Eylül 1919 tarihinde Sivas kongresinin yapılmasından iki gün sonra Albay Buduyeni komutasındaki Sovyet kurul, Mustafa Kemal Havza’da iken kendisiyle görüşme sağlamış ve Türk köylülere ve işçilere Çiçerin (Dışişleri komiseri) tarafından ülkenin kaderini belirlemeleri istenmişti. Moskova’nın hâlihazırdaki durumu görebilmek için İstanbul’a yolladığı Kafkas Bolşevik orduları komutanı, Kuvay-i Milliye kuvvetleri ile görüşmeler sağlayarak Türk ulusal haklarını tanıyacaklarını ve destekleyeceklerini bununla beraber yardımlara başlayacaklarını bildirmiştir (Yerasimos, 2000, s.13).

23 Nisan 1920 tarihinde Ankara’da Meclis ve hükümet kurulmuştu ama mücadeleleri yürütebilmek için silah ve maddi güç bulunmamaktaydı. Milli mücadeleyi yürütebilmek adına TBMM Sovyetlerden yardım talebinde bulunmuştur. Talepte beş milyon altın, savaş için gerekli mühimmat ve gıda yardımları talebinde bulunuluyordu (Oran, 2015, s.155). Bu taleplere Rus Bolşevik Dışişleri Komiseri Çiçerin, yanıt vermiş ve Türkiye’ye emperyalist güçlere karşı olan mücadelelerinde yardım etmeyi kabul etmiştir (Kurat, 2015, s. 540). Sovyetler, Milli Mücadele süresince Türk hükümetine 327 mitralyöz, 39.275 tüfek, 63 milyon tüfek mermisi, 54 top, 1000 atımlık top barutu, 150.000 top mermisi, 4000 şarapnel mermisi, 4000 adet el bombası, 20.000 gaz maskesi

ve 1500 kılıç yardımı yapmışlardır (Oran, 2002, s. 162). O dönemde bu şekilde bir yardımın ulaşması iki ülke arasında gelecekte sağlam işbirliğinin habercisi biçiminde yorumlar yapılmıştır. Sovyetler Birliğinden ulaştırılan bu yardımlar hükümete önemli oranda moral sağlamakla beraber, halklar içinde yakınlaşmanın oluşumuna ve daha samimi ilişkilerin kurulmasına öncülük etmiştir. İlerleyen zaman zarfında Mustafa Kemal Paşa'da Sovyetlerin yaptığı yardımların o günün şartlarında çok önemli olduğunu ve bu yardımları unutmamanın hata olacağını dile getirmiştir (Aybars, 2000, s. 331).

Anadolu ile özel olarak ilgilenen Rusya'nın girişimlerini Mustafa Kemal Paşa karşılıksız bırakmamış, TBMM'nin açılışının ardından 26.04.1920 tarihinde Lenin'e bir mektup yazmış ve mektubunda batılı devletlere karşı işbirliği ve ittifak oluşturma teklifi yapmıştır. Akabinde, Vekiller Kurulunun 5 Mayıs günü yaptıkları toplantıda Moskova'ya Bekir Sami Bey'in önderliğinde bir heyet gönderilmesine karar verilmiştir. Rusya Mustafa Kemal'in yazdığı mektuba 2 Haziran 1920 tarihinde cevap vermiş ancak cevapta ittifaktan hiç bahsedilmemiş, yalnızca diplomatik temasların kurulmasından söz edilmiştir (Gönlübol ve Kürkçüoğlu, 2000, s.8).

Ankara'dan yola çıkan Heyet 19 Temmuz 1920'de Rusya'ya ulaşmıştır. Heyetin Çiçerin ile yaptıkları görüşmelerde iki ülkenin kardeşlik ve dostluk antlaşması yapmaları kararı alınmış fakat Çiçerin'in Van ve Bitlis şehirlerinden Ermeniler adına toprak istemesi üstüne yapılan görüşmelerde kesintiler yaşanmıştır (Gürün, 1986, s.251).

İstanbul'da 21 Ekim 1920 yılında iktidarda olan Kuvay-i Milliye'ye yakın Tevfik Paşa Hükümetinin Türkiye'yi İngiltere'ye doğru yakınlaştırma ihtimali Sovyetler'i, Gümrü antlaşmasının yürürlüğe konulamaması ise Türkiye'yi zor bir duruma sokmuştur. Batılı devletlerden kendilerini soyutlamış iki ülke için de devamlı diplomatik ilişki içinde olmak ve yarıda kalmış görüşmeleri sürdürmek gerekmektedir. Kurul bu kez büyük bir özenle karşılanmış ve yapılan görüşmeler sonucunda 16 Mart 1921 tarihinde resmiyetteki ismiyle "Dostluk ve Kardeşlik Anlaşması" Moskova Anlaşması yapılmıştır. Yapılan anlaşma TBMM hükümetinin köklü bir devletle yaptığı ilk anlaşmadır ve önemli kararlardan oluşmaktadır. Anlaşma kapsamında Batum iyi niyet göstergesi olarak Gürcistan'a bırakılmış, Nahçıvan ise özerk olarak Azerbaycan'ın

idaresine bırakılmıştır. Bu anlaşma kapsamında Türkiye hükümetinin Osmanlı Devleti döneminden Çarlık Rusya'sına olan tüm borçları silinmiştir (Gürün, 2010, s.63).

Ancak bu Antlaşma şartlarına göre Batum'un Gürcistan'a, Nahçıvan'ın ise Azerbaycan'a Ankara Hükümeti adına Moskova Antlaşması, mali ve askeri alanda Sovyet yardımlarının sağlanması, hem de Doğu sınırlarının güvence altında tutulması yönünden önem arz etmektedir. bırakılmasıyla Misak-ı Milli sınırlarından bir takım taviz verildiği gözlenmektedir (Müderrişoğlu, 1990, s.521). Moskova Antlaşması'nın yapılmasıyla Türk-Rus ilişkilerinde yeni bir döneme girilmiştir. Yeni oluşan bu dönemde Rusya, Türkiye politikasında olası bir başarısızlık durumuna karşın Enver Paşa'yı bir koz olarak yanlarında tutmuşlardır. Ancak Sakarya Zaferi'nin akabinde izledikleri bu politikadan vazgeçerek Enver Paşa'ya karşı olan desteklerine devam etmemişlerdir (Bolat, 2006, s.67).

24 Temmuz 1923 yılında Türkiye, Lozan Antlaşmasını yaparak Milli Mücadelenin sonrasında dünya genelinde kendine yer edinmiş ve milli devlet yolunda hızlı bir şekilde ilerlemeler kaydetmiştir. Cumhuriyetin ilan edilmesiyle beraber yeni yapılanma resmîlik kazanmış ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarihteki yerini almıştır. Mustafa Kemal devletin ilk Cumhurbaşkanı olmuştur. Sovyetler Birliğinin İcra Komitesi Başkanı Mustafa Kemal'e tebrik telgrafı göndermiştir. Mustafa Kemal ise 4 Kasım 1923'de Kalinin'e teşekkür amaçlı telgraf göndermiştir (Benhür, 2008, s. 296).

Dünyada yaşanan güç dengelerini ve değişiklikleri dikkatli bir şekilde irdeleyen ve çözümler yapan Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1924'de TBMM'de Türk-Sovyet ilişkilerine yönelik değerlendirmeler yaparak şu sözleri sarf etmiştir: *“Rusya Şûralar İttihadı Cumhuriyeti ile münasebatımızın dostane mahiyette muhafazasına ve fiilen inkişafına halisane atfı kıymet ediyoruz. Bazı müşkilât kısmen ameli olarak halledilmiştir. Hemen neticeye takarrubetmiş olan konsolosluk mukavelesinin imzası tehhur etmiyecektir ümidindeyiz”*(Atatürk'ün Milli Dış Politikası, 1981, s.43). 1 Kasım 1924'teki Meclis açılış konuşmasında ise *“Kadim Dostumuz Rusya Sovyet Cumhuriyetiyle münasebatımız dostluk vadisinde her gün daha ziyade inkişaf ve terakki etmektedir. Hükümet-i Cumhuriyetimiz Rusya Sovyet Cumhuriyetiyle hakiki ve vâsi hüsnü münasebatı, mazide olduğu gibi, şiarı siyasi addetmektedir”* ifadeleriyle Türk-Sovyet ilişkileri ile alakalı yorumda bulunurken

dünya genelinde gelişmekte olan siyasi durumlar hakkında da değerlendirme yapmıştır (Atatürk'ün Milli Dış Politikası, 1981, s.43).

Sakarya Zaferi'nin ardından Sovyetlerin katkılarıyla 13 Ekim 1921 tarihinde Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Türkiye aralarında yapılan Kars Antlaşması bir yönden Moskova Antlaşmasının teyidi niteliğindedir. Lozan'da barış görüşmeleri sırasında Türkiye'nin ısrarları ile Boğazlarla ilgili konuların görüşmelerine katılmak amacıyla Sovyetlere de konferansa katılma davetinde bulunulmuştur. Türkiye'nin yaptığı ısrarların sebebi ise, Sovyetleri de yanına alıp, kendi düşüncelerini daha da güçlü bir şekilde savunmak ve kabul edilmesini sağlamaktır. Ancak Lozan Boğazlar Sözleşmesinin Sovyetler Birliğinin dışlanması nedeniyle beklenen amaçlara erişilememiştir (Bolat, 2006, s.68).

Batılı devletlerin 16 Ekim 1925 tarihinde Almanya ile Locarno Antlaşmalarını yapması kendine yönelmiş bir hareket şeklinde algılayan Sovyetler ile Milletler Cemiyeti'nin Musul hususunda verdiği Türkiye'nin aleyhine olan kararlar, Türkiye'yi ve Sovyetler Birliğini tekrar yakınlaşmalarına neden olmuştur. Yaşanan gelişmeler sonucunda 17 Aralık 1925 tarihinde Türk Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması yapılmıştır (Armaoğlu, 1984, s.330-331).

1932 yılı Temmuz ayında Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne katılımı Sovyetler Birliğinde tedirginlik ile karşılanmıştır. Ancak Türkiye, Sovyetler Birliği herhangi bir devletle savaşmadıkça, zorlama tedbirlerinin haksızla Sovyetler Birliğine karşı yöneltilmesine rızası olmayacağı yönünde teminata bulunmuştur. Temelde Sovyetler Birliğinin bu durumdan duyduğu kaygının sebebi Türkiye'nin kendisine uzaklaşarak batılı devletler ile yakınlaşma içerisinde olmasındandır. Ancak Milletler Cemiyeti konusunda yaşanan kaygılar uzun soluklu olmamış ve 1934 senesinde Sovyetler Birliğide bu cemiyete katılmıştır (Armaoğlu, 1984, s.337).

Boğazlar sorunu için 1936 senesinde yapılan görüşmeler esnasında İngilizlerin Türkiye'yi destekler nitelikte olan politikası, bir bakımdan Türkiye Devletini Sovyetler Birliğinden uzaklaşmasını sağlayarak kendisine yakın bir politika sürdürmesini mümkün kılmak maksadıyladır. İngiltere bu yolla Doğu Akdeniz'de kendisine güçlü bir müttefik bulmayı amaçlamaktadır (Esmer, 1953, s.227).

1.3. İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığında Türk-Rus İlişkileri

Atatürk'ün ölümüyle İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olarak seçilmesinin üzerinden daha bir yıl geçmeden Almanların 1 Eylül 1939 tarihinde Polonya'ya girmeleriyle yeni bir dünya savaşının zemini oluşmaya başlamıştır. Bu iki ülke arasında yaşanan hareketlilik kısa bir zaman zarfında neredeyse bütün Avrupa bölgesini sarmıştır. Hatta Asya'nın en doğusundan Japonya'ya, Atlantik ötesinde ABD'ye kadar ulaşarak 1945 yılına kadar devam edecek olan II. Dünya Savaşına dönüşmüştür (Akgün, 2018. s. 78).

Türkiye hükümetinin dünya genelini etkisi altına alan bu büyük savaşa girmemesi pek de mümkün değilken, ülkenin bu yılları savaşa katılmadan geçirebilmesini sağlayan İnönü, daha savaş ortamı oluşmaya başlarken demokrasiyi temel olarak alan Türkiye Devletinin emperyalist gözlerden ve aşırı akımlardan korunmasının gerektiğini düşünmekteydi. Cumhurbaşkanı olmasıyla beraber, hükümetin demokratik bloka doğru yakınlığına kesinlik kazandırabilmenin adeta bir gereklilik şekline dönüştüğünü düşünmüştür. Devletin durumunu daha geniş bir ekseninde inceleyerek devletin dış ve iç işlerinde izlediği politikada değişiklikler yapmak gerekliliğini hissetmiştir (Akgün, 2018. s. 78).

Alman Devletinin Polonya'yı işgal etmesinin ardından İngilizlerin 3 Eylül 1939 yılında Almanlara savaş açmasıyla başlamış olan II. Dünya Savaşı dünyadaki tüm dengeleri bozmasının yanı sıra oluşan kutuplaşmayı da birlikte getirmiştir. Kutuplaşmadan en fazla zarar gören devletlerin başında da Türkiye gelmekteydi. Türkiye'nin savaş dışında bulunarak hem kendi bölgesini korumayı hem de savaşın oluşturacağı yükten kurtulmayı hedeflediği bilinmekteydi. Ancak Almanların Polonya'yı işgal etmelerinin ardından mihver devletlerden olan İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesi Türkiye'yi müttefik devletler ile antlaşma yapmaya zorlamıştır. Bu şartlar altında 1939 yılı Mayıs ayında İngilizler ile Türkiye arasında yayımlanan bildirgeye, Fransız Devletinin de katılımıyla birlikte 1939 yılı Ekim ayında ittifak antlaşması şeklinde bir ön anlaşmayla imzalanmıştır. Bu ön anlaşma Balkan ve Akdeniz paktını hatırlatması açısından önem arz etmektedir (İlyas ve Turan, 2012, s.321).

Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişki 1939 yılında hareketlenmeye başlamıştır. İki ülke aynı tarafta olmak adına görüşmeler yapmaya başlamışlardır. Bu görüşmeleri gerçekleştirmek için Saraçoğlu ve beraberindeki heyet Sovyetler Birliğine

gitmişlerdir. Fakat bu sırada Sovyetler Birliği beklenilmedik bir biçimde Almanya ile saldırmazlık paktı imzalamıştır. Saraçoğlu ve beraberindeki heyet Sovyetlerce umursanmayınca Türkiye'ye geri dönmüşlerdir. Türk- Rus ilişkilerinin olumsuz bir yön alması Türkiye'yi farklı arayışlara yöneltmiş; Sovyet tehdidinin önceden önüne geçmeyi hedefleyerek, İngiltere ve Fransa ile bir bildiri yayımlamışlardır (Topsakal, 2016, s. 46).

Savaşın başlamasıyla beraber birlikte hareket eden Sovyet Rusya ve Almanya arasında kesin bir antlaşmaya varılamamıştır. Almanlar ile anlaşma sağlayamayan Sovyetler tekrar Türkiye'ye yakınlaşmak istese de Türkiye Sovyetlere karşı mesafeli bir tutum sergilemiştir. Türkiye aynı zamanda Almanlar ile de saldırmazlık paktı yayımlamış ve üzerinde Avrupa ve Sovyetlerin baskılarını hissetmesine rağmen oluşturduğu dengelerle savaşa katılmadan bu zorlu evreyi atlatmayı başarmıştır (Gürsel, 1968, s. 211–215).

Sovyetler Birliği'nin Stalingrad Savaşının bitmesiyle Nazilere karşı zaferler elde etmeye başlaması üzerine müttefiki olan devletler Türkiye'nin Almanya'ya karşı savaşa dâhil olması için ısrarcı bir tutum sergilemişlerdir. 1943 yılında Kahire ve Tahran konferansında Sovyetler Birliği ve İngiltere, Türkiye'nin savaşa dâhil olması kararına varmışlardır. Türkiye, yaşanan bu baskıların neticesinde 1944 yılında Almanlar ile olan diplomatik ilişkilerini kesme kararı almıştır. Sovyetlerin zorlayıcı istekleri karşısında Churchill, mesafeli dursa da net bir olumsuz tavır göstermemiştir. Türkiye, üzerindeki baskılardan kurtulabilmek maksadıyla 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir. Gelişmeler, Sovyetler Birliğinin baskılarını azaltmadığı gibi Sovyetlerin 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Paktını iptal ederek Ardahan ve Kars'ı istemeleri noktasına kadar varmıştır (Benhür 2008, s.429-435).

Balkanlarda da güç kazanan Sovyetler Birliği, Türkiye açısından önemli bir dış problem oluşmaktadır. Amerika ve İngilizler Sovyet baskılarına karşın Türkiye'ye gizliden destekte bulunmaya devam etmişlerdir. Amerika Birleşik Devletlerinin Japonya'ya attığı atom bombası sonucunda savaş sona ermiştir. Ancak Sovyetlerin Türkiye'ye karşı boğazlarla ilgili istekleri savaştan sonraki dönemde de sürmüştür (Gürsel, 1968, s. 220).

Sovyet Rusya, II. Dünya Savaşının bitmesinin akabinde Yunanistan ve İran üzerindeki işgalci faaliyetlerini sürdürerek genişleyici bir politika izlemeye başlamıştır. Dahası, Türkiye ve Boğazlarda da hâkimiyet sağlamak istemiştir. Bu düşünceyle

Sovyetler 7 Ağustos 1946'da Türkiye'ye bir muhtıra vererek Boğazlar hususundaki niyetlerini net bir şekilde ifade etmişlerdir. Türk Devleti, Sovyetler Birliği'nin düşmanca isteklerini bir bildirme yayımlayarak en sert şekilde kınamıştır. Sovyetler'in 24 Eylül 1946 tarihinde ikinci bir muhtıra göndermesi üzerine İngiltere ve ABD Türk Devletini desteklediklerini beyan etmişlerdir (Ocak, 2016: 844).

Yaşanan bu gelişmeler üzerine Türkiye, ABD önderliğinde 1949 yılında kurulmuş olan NATO'ya dâhil olmuştur. Norveç ve Belçika gibi ülkeler de ortaya çıkabilecek tehditleri önlemek amacıyla NATO'ya katılmışlardır. Sovyetlerin yayılmacı politikalarına karşı kısa bir zaman zarfında Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya Balkan Paktını imzalamışlardır.

1.4. Adnan Menderes Döneminde Türk-Rus İlişkileri

Menderes, iktidarı boyunca Türkiye'nin hem iç hem de dış politikasına önemli etkilerde bulunmuş bir devlet adamıdır. Demokrat Parti'nin kuruluşu, İkinci Dünya Savaşı'nın bittiği, Almanya'nın tamamen güçsüz olduğu, Fransa ve İngiltere'nin eskisi kadar güçlü olmadığı sadece ABD ve SSCB'nin büyük güç şeklinde görüldüğü bir uluslararası düzenin kurulduğu döneme rast gelmiştir. Savaşın bitmesiyle beraber yaşanan süreçte Sovyet tehdidi Türkiye'yi ABD'ye doğru yöneltmiştir (Göktepe ve Seydi, 2015, s. 206).

Adnan Menderes, bu koşullar altında Türkiye'nin gelişmesinin ve kalkınmasının sadece ABD ile daha samimi ilişkiler kurmayla mümkün olacağını düşünmüştür. Bu sebeple Menderes'in dış politikaya yönelik tavrının genellikle "Amerikancılık" şeklinde adlandırılması söz konusu olmuştur (Yetener, 2007, s. 50). Öyle ki Sovyet tehdidi üzerine Batıya yananan İsmet İnönü yönetimini yeterince aktif olmamakla, hatta NATO üyeliği konusunda pasif kalmakla itham etmiştir. Menderes'in düşünce yapısına göre "savaş sonunda iki büyük blok ortaya çıkmıştır ve tarafsız kalmak mümkün değildir. Dolayısıyla Sovyet Blokuna giremeyeceğimize göre Amerikan Blokuna katılmak bir zorunluluktur" (Eroğul, 1998, s. 92-93, Akt. Kiraz, 2020, s. 313).

Stalin döneminde, 19 Mart 1945 tarihinde, Türkiye'ye karşı verilmiş olan nota, iki devletin arasında önemli sorunların yaşanmasına sebep olmuştu. Bu sorunlar Sovyetler Birliği liderinin ölümüne kadar sürmüştür. Rusya, ülkesinin sınırları içinde

Türk soyundan gelen çok sayıda insan olması ve devletin Türkiye Devleti ile olan sınırın önemli bir yere sahip oluşu sebebiyle başta Bulgaristan olmak üzere kendisine bağlı olan bazı devletleri Türk Devletine karşı kullanmıştır (Albayrak, 2004, s.468). Türkiye'nin 1945-1946 yılları içinde Sovyetlerin tehditleriyle karşılaşması Türkiye'nin dış politikasında Batı'ya doğru yönelmesine sebep olan olaylardandır. Bu koşullar altında Türkiye, Batılı devletler tarafından kurulan bütün askeri, siyasi ve ekonomik kuruluşlara dahil olmayı kendine amaç edinmiştir (Gönlübol, vd., 1996, s.311).

25 Haziran 1950 tarihinde Kore Savaşı başlamış, 27 Haziran'da BM, Kore'ye yapılan saldırılara karşı çıkmak ve bölgedeki güvenlik ve barış ortamının yeniden oluşturulması sağlamak için üye devletlerine yardım çağrısı yapmıştır (Gönlübol, vd., 1996, s.228). Demokrat Parti yönetimi de bu çağrıyı karşılıksız bırakmayarak Kore'ye 4500 kişiden oluşan bir askeri kuvvet yönlendirmiştir (Yücel, 2002, s.837). Türkiye'nin yaptığı bu davranış NATO'ya üyelik sürecinde olumlu etkiler yaratmıştır (Mütercimler ve Öke, 2004, s.104). Türkiye'nin NATO'ya dâhil olması Kore Savaşı'nın ardından ABD'nin destekleriyle olmuştur. Bu destekte, Türkiye'nin jeopolitik konumunun önemi ve NATO güçleri Başkomutanı Genaral Eisenhower'in güçlü bir destek kuvveti olarak Türkiye'nin Atlantik Paktı'na dâhil edilmesi hususundaki ısrarını Amiral Carney'e iletmesinin de etkisi vardır (Kurban, 2014, s.230).

Türkiye'nin NATO kuvvetlerine dâhil edilmesi ve Türkiye'nin öncülüğünde Ortadoğu Komutanlığı kurulması hususunun ön plana çıkması en fazla Sovyetleri rahatsız etmiştir. 3 Kasım 1951 tarihinde Sovyetler, Türkiye'ye bir nota vererek, NATO'nun saldırgan bir amacı olduğunu ve hala Hitlerci komutanların idaresi altında olan Almanya'nın da bu kuruluşa üye olmasından ötürü endişe duyduğunu beyan etmiştir (Albayrak, 2004, s.462).

Türkiye'nin NATO'ya üye olmasına ABD'nin olumlu yönde tavır sergilemesiyle birlikte, süreç Türkiye adına olumlu bir şekilde gelişmeye başlamıştır. SSCB, Avrupa'ya karşı bir saldırıda bulunursa Yugoslavya'da tehdit altında kalmaktaydı. Yugoslavya 1948 yılında Kominform'dan çıkartılmış ve SSCB'nin yoğun baskıları altında bulunmaktaydı (Özçelik, 2003, s. 67). Yugoslavya'nın SSCB'nin yapacağı işgallerin önüne geçebilmek için NATO Başkomutanı Eisenhower'in ön plana çıkardığı şekilde NATO'nun güney tarafının güçlendirilmesi gerekmektedir (Balcı, 2017, s. 74). Bu durumla beraber ABD'nin strateji uzmanları Avrupa'da bir savaş

ortamı oluşursa Kafkaslardaki petrol yatakları ile Urallardaki endüstri bölgelerinin bombalanması gerektiğini vurgulamaktaydılar (Ülman, 1968, s. 261). Bunun için Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya kabul edilmesi gerekmektedir. Yaşanan bu olaylar Türkiye'nin NATO için önemini artırmıştır. NATO üyesi devletlerin Türkiye'ye bakışları olumlu seyrederken İngilizler kurulmasını istediği "Ortadoğu Komutanlığı" sebebiyle Türkiye'nin üyeliği önünde karşı durmayı sürdürmüşlerdir. Türkiye'nin, üyeliğinin kabul görmesi durumunda Ortadoğu güvenlik sistemlerinde bulunacağı taahhüdünü vermesiyle birlikte bu problem de çözüme kavuşmuş ve 1951 yılı Mayıs'ında Türkiye, Yunanistan'la beraber NATO'ya tam üye olarak kabul edilme maksadıyla davet edilmişlerdir. Ortadoğu Komutanlığı tasarısını Mısır'ın kabul etmemesiyle İngiltere'nin düşündüğu plan hükmünü yitirmiş ve Türkiye başka bir sorumluluk üstlenmeden 1952 tarihinde NATO üyesi olmuştur (Hale, 2000, s. 118).

İngiltere Ortadoğu için başka bir pakt oluşturulması ve bölgede bulunan diğer "İngiliz Milletler Topluluğu" devletlerinden oluşan İngiliz yönetiminde Ortadoğu komutanlığı istemekteydi. Bununla beraber İngilizler Türkiye'nin de bu yeni oluşturulacak pakta dâhil olmasını istemiştir fakat Türkiye pakta dahil olmayı istememiştir. İngilizlerin tekliflerinin önünde bulunan zorluk, İngiltere'ce önerilmiş olan bu topluluğun, Ortadoğu'da bulunan devletleri birbirlerinden ayıran sorunlar çözülene kadar muhtemelen var olamayacağıydı. Bu zaman zarfında Ortadoğu bölgesindeki siyasi durumlarda kötüleşmekteydi. Ortadoğu bölgesinde yaşanan gelişmeler İngilizlerin tekliflerini daha zayıflatmıştır. Bu nedenle İngiltere Türkiye'nin NATO'ya üyeliği hakkındaki itirazlarını sonlandırmıştır. Ancak NATO sınırlarında Ortadoğu savunma planlarında ısrarlarını sürdürmüştür (Ekici ve Baharçipek, 2014, s.160).

ABD'de yaşanılan başkanlık değişimi ve yeni gelen yönetimin bölgesel anlaşmalar hususundaki bakışı Ortadoğu siyasetinde belirleyici olmuştur. Eisenhower (1953-1961), 1953'te görevine başlamasıyla ABD'nin Ortadoğu siyasetinde tekrar yapılanma ihtiyacı gerektiği düşüncesiyle bazı uygulamalar yapmıştır ve Bağdat Paktına giden süreç bu şekilde başlamıştır. ABD, bu süreçte İngiltere'ye nazaran bölgede bulunan devletlerin gözündeki prestijinin olumlu olmasına güvenmiş ve başta Arap devletleri olmak üzere bölgede bulunan ülkelerin dâhil olduğu bir savunma paktı oluşturulmasına çaba sarf etmiştir. Bu durumu gerçekleştirebilmek için ABD Dışışleri Bakanı John F. Dulles, 11-28 Eylül 1953 tarihlerinde bütün Ortadoğu'yu ziyaret etmiş

ve ortak bir savunma düzeninin temellerini atmaya başlamıştır. Dulles, gezisinin sonunda rapor hazırlayarak böyle bir savunma mekanizması oluşturmak için uygun bir ortamın olmadığını belirtmiştir (Solak, 2019, s.130).

Eisenhower'ın yeni Ortadoğu politikası ve Dulles'un raporu, Türkiye tarafından bir fırsat olarak algılanmıştır. Hem Türkiye'nin Batı İttifakı dâhilindeki yerini yükseltme arzusu hem de bölgede olan tarihsel ilişkilerini kullanarak ortak bir savunma birliğine öncülük etmek isteği Türkiye'nin pakta giden yola katılmasını sağlamıştır (Oran, 2006, s. 621).

Bağdat Paktına sırasıyla İngiltere, Pakistan ve İran üye olmuştur. Fakat beklenen diğer katılımcılar üye olmamış ve başka herhangi bir bölgedeki devlet pakta dâhil olmamıştır. Pakt, neticeleri bakımından incelendiğinde başarısız olduğu söylenebilmektedir. Irak'ın dışında herhangi bir Arap devletinin üye olmaması bölgede ikili bir yapılanma oluşturmuştur. Bununla beraber Suriye, Mısır ve Suudi Arabistan anlaşarak yeni ittifak oluşturmayı tercih etmişlerdir. Irak ise Arap topluluklarına ihanetle itham edilmiş, böylece 1958 Irak ihtilaline ulaşan süreç başlamıştır (Goldschmidt ve Davidson, 2008, s. 402). ABD, gözlemci olarak bulunsa da Pakt'a üye olmayarak diğer ülkelerin Pakt'tan beklentilerini boşa çıkarmıştır (Kiraz, 2020, s.318).

1.5. SSCB'nin Gelişimi

1.5.1. Ekim Devrimi ve SSCB'nin Kuruluşu

1917 Rus Devrimi adıyla da bilinen Ekim Devrimi, Vladimir Lenin'in "*ekmek, barış, özgürlük*" sloganıyla gelişim göstermiş bir halk hareketlenmesi olup dünyanın en büyük ve ilk Sosyalist Devleti olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin kurulmasını sağlamıştır. Bu devrim, 1905 yılındaki Rus Devrimi'nin devamı niteliğindedir ve ilk hareketlenmeler Rusya topraklarında, Petrograd şehrinde, başlamış olmakla birlikte sonrasında bütün dünyayı etkileyerek 20. yüzyılın en önemli toplumsal ve siyasal olaylarından biri olarak görülmüştür. Diğer taraftan 1905 devrimi bütünüyle halk iradesine dayanırken, Ekim Devrimi, bir parti fikriyle başlamıştır (Armaoğlu, 1999, s. 71).

Ekim devrimi, Bolşevikler bu devrimin kapsamında hala fikir birliğine varamamışken ve devrimin proleter sosyalist bir devrim mi burjuva demokratik bir devrim mi olduğu hususunda kararsızlarken zafer ile sonuçlanmıştır. Ekim devrimiyle

alakalı dokümanlar irdelendiğinde, ilk bildiride ‘sosyalist’ ve ‘sosyalizm’ sözcüklerin çok az ve belirsiz şekilde kullanılmış olduğu dikkatleri çekmektedir. “İşçi ve köylü devrimini” ya da “Devrim”i savunmak, niyet için yeterli bir tanımdır. Lenin şöyle demektedir: “halk kitleleri ile aynı görüşte olmasaydık bile, demokratik bir hükümet olarak onların haklarını savsaklayamazdık.” Bu şekilde rejimin ilk önemli kararları sosyalizm altında değil, demokrasi altında alınmıştır (Carr, 2012, s.106).

Ekim Devrimi’ne ulaşan süreç Osmanlı Devletince de yakından takip edilmiştir. Bu durumun en önemli sebebi, Çarlık Rusya’sının ezeli bir düşman oluşu ve tarafların savaş içinde bulunmasıdır. Çarlık rejimini yıkan Şubat devriminden sonra sadrazam Talat Paşa’nın, Türkiye’nin Doğu bölgesinde hâkimiyete gidecek yolun açıldığını ifade etmesi bu durumun bir kanıtı niteliğindedir. Osmanlının, devrim ile yakından ilgilenmekle birlikte çok fazla bilgi sahibi olduğu söylenememektedir. İhtilalin yaşanmasıyla birlikte rejim etkili bir gizleme politikası izlemiştir (Kocabaşoğlu ve Berge, 1994, s. 34).

Sovyet Devrimi’ne sebep olan etmenlerden belki de en önemlisi ekonomik sebeplerdir. Çünkü devlet devrim döneminde çok büyük servetleri olan zenginler ve önemli oranda fakir olan işçi ve köylü olarak keskin hatlarla iki sınıfa bölünmüş durumdadır. Halk arasında sosyal adaletsizlikler en üst seviyelere ulaşmıştır (Togan, 1970, s. 227). 1917 yılında Rusya’da ekonomik durum Fransız devriminde olanlara benzer şekilde iflas durumundadır. Savaş giderleri sadece dış borçlar ve altın rezervleri ile karşılanır durumdaydı. Japonya Savaşı (1904-1905) bu şekilde finans edilmiş, 1905 devrimi de kanlı bir şekilde ve Fransızlardan alınan büyük borçlarla bastırılmıştır. Bu olaylara ilaveten, Çarlık rejimi toprak problemlerini de çözüme kavuşturamamıştır (Sander, 1989, s. 389). Ekip biçecek toprağının olmayışı ve en temel gereksinimlerini dahi giderememesi köylü kesimin uzun zamandır süren bir problemidir. Rus ahalsinin beşte dördlük bir bölümünün geçimlerini topraktan sağlamalarına karşın, köylüler var olan toprağın yalnızca dörtte birlik kısmına sahiptir. Zenginlerin/asilzadelerin topraklarında esir konumunda bulunan köylülerin bir bölümü toprak işleriyle uğraşmaktan vazgeçerek şehirlere göç etmişlerdir (Armaoğlu, 1999, s. 72). Devrimlerin zeminlerini hazırlayan en önemli mesele ekonomidir. Devrim öncesinde Rusya, tarım toplumu olmasına karşın, Rusya halkının bu devrimi desteklemelerinin en önemli sebebi sürdürdükleri yaşam şartlarının ağırlığıdır (Ağır, 2019, s. 331).

Bazı Bolşevikler, diğer Avrupa Marksizmlerinden, bazıları Marksist olmayan düşüncelerinden, bazıları da Rus popülarizminden ya da anarşizmden etkilenmişlerdi. Kuşkusuz, daha sonraki politik anlaşmazlıkları bir ölçüde de devrimci doktrin bakımından gerçekte olgun sanayi toplumlarını konu alan Marksist partinin, tarıma dayalı Rusya'daki beklenmedik zaferi üzerine ortaya çıkmıştır. Özetle; “Demokratik Merkezizetçilik” şeklinde bilinen politik örgütsel birlik tezine dair görüntünün altında, 1917 tarihinde veya daha sonraki bazı yıllar içinde, herkesin ortak kararıyla oluşmuş bir Bolşevik ideolojisi ya da felsefesi bulunmamaktadır (Cohen, 1977, s. 24).

Geçici hükümet 25 Ekim’de direnmeden düşmüş, Petrograd Bolşeviklerin hâkimiyetine geçmiştir. Hâkimiyete sahip oluşun ertesinde başkentte tam bir düzen hüküm sürmekteyse de Bolşevikler zaferlerinin sonrasında yine de tam bir güvenlik duygusu içinde değillerdi. Zinovyev, yeni oluşan bu rejime onbeş gün dahi süre tanımıyordu. Parti sıralarından birçok mücadelecisi de bu düşüncüyü paylaşıyordu. Benzer şekilde Petrograd burjuvazisi de kendi yönünden bu günlerin kısa sürede geçeceğine inanmışlardı. Lenin yandaşlarının iktidarda çok kısa bir süre kalabileceklerini düşünüyordular (Gürsoy, 2005, s.46).

26 Ekim - 8 Kasım 1917 Kongresi sonucunda “Halk Komiserleri Konseyi’nin” oluşturulduğu duyurulmuştur. Belirtilen bu Konsey; kurucu meclisin toplanmasına kadar geçen sürede otoriteyi oluşturacak “geçici bir işçi ve köylü hükümeti” şeklinde isimlendirilmektedir. Toprak reformuyla alakalı kararnamedeyse, “toprak meselesinin” en geniş biçimde yalnızca ülke çapındaki bir kurucu meclisin çözüme kavuşturacağına inanılmaktaydı (Carr, 2012, s. 106).

Devrimin hedefleri içinde demokrasiye verilen önemle beraber sosyalizm de nihai amaç olarak benimsenmiştir. Lenin’in devrim zamanındaki tutumlarına dair en ilginç tanıklık, Kasım 1917’de Petrograd Sovyet’inde köylü ve işçi devriminin başarısını açıklayan konuşmadır. Konuşmada Lenin, “*bu üçüncü Rus devriminin son aşamasında sosyalizmi zaferine ulaşması gerektiğini belirtmiştir.*” Açıklamalarının son kısmında uzun zamanlar önce meydana koyduğu sosyalizme geçişin iki koşulunu ifade etmiştir. Bu koşullar, dünya devrimi ve köylülerin destekleri şeklinde açıklamıştır. Bunları şu şekilde ifade etmiştir: “*Köylülüğün güvenini toprak sahiplerinin egemenliğine son verecek tek bir kararname ile kazanacağız. Köylüler kendi kurtuluşlarının ancak işçiler ile birleştirildiği takdirde gerçekleşebileceğini*

anlayacaklardır. Her şeyin hakkından gelecek ve proletaryayı dünya devrimine götürecektir olan bir kitle örgütünün gücüne sahibiz. Bu gündən tezi yok, kendimizi Rusya'da proleter sosyalist bir dünya devriminin kurulmasına adanmışız.” (Lenin, 2010, s. 108).

Ekim Devrimi, sadece Rusya'nın tarihini değiştirmemiş, dünya tarihini de değiştiren önemli bir olay olmuştur. Sonuçları günümüzde de hala tartışılan ve 20. yüzyıl siyasi tarihinin en önemli devrimlerinden olan Ekim Devriminin etkileri, ilerleyen zaman içinde dünyada değişik bölgelere de sıçramıştır. Bilhassa fakirlik yaşayan Doğu ve Uzakdoğu toplumunda, yerel yönetimlere karşı çıkan gurupların Rusya'yı örnek alarak isyana kalkıştığı, bazı devletlerde ise Komünist yönetim oluşturulduğu gözlenmiştir (Sadıkov, 2010, s. 117). Nihayetinde, 15 Kasım 1917 tarihinde yayınlanan Rusya Halkları Hakları Deklarasyonu'nun, Asya anti - emperyalist uyanışa ve Eylül 1920'de ise Bakü'de Doğu Halkları Kongresinin yapılmasına katkıları olmuştur (Ağır, 2019, s. 331).

1.5.2. Lenin Dönemi ve İktidar Mücadelesi

Gerçek ismi “Vladimir İlyiç Ulyanov” olan Lenin, Sovyetler Birliğinin başındaki isim olana kadar güç koşullarda hayatını sürdürmüştür. Ağabeyinin, Rus Çarı III. Aleksandır'ı öldürmek amacıyla bir bombalı eyleme katılması nedeniyle idam edilmesi, Lenin'in hayatında dönüm noktası olmuştur. “Ulyanov” soy ismini değiştirerek, “Lenin” soy ismini kullanmaya başlamış ve Çarlık Rusyası'nı yıkabilmek adına devrimci kuvvetlere dâhil olmuştur. Menşeviklere karşı Bolşeviklerin başındaki isim olmuştur ve Rusya'da devrimin gerçekleşmesini sağlayarak Çarlık Rusyası'nın yıkılmasına sebep olup iktidara gelmiştir. İktidarında ülkedeki iç savaşlarla uğraşmıştır. Lenin, iktidar olduğunda Çarlık Rüyasının diğer ülkelerle yaptıkları gizli antlaşmaları gündeme getirerek, antlaşmaları yok hükmünde saydığını ilan etmiştir. Bu gelişmeler, Türk – Sovyet ilişkilerinde de yeni bir başlangıç yaptırmış ve iki ülke arasındaki karşılıklı iyi ilişkiler ilerleme göstermiştir. İlerleyen süreçte karşılıklı ilişkiler, Moskova Antlaşmasıyla dostluğa dönmüştür (Çolak, 2010, s. 120).

Milli Mücadelenin başlarında Lenin, Türk milletinin bu mücadelesine kuşkuyla yaklaşarak desteklememiştir. İlerleyen süreçte ise Milli Mücadele yöneticilerinin en zorlu zamanlarında onlara desteklerini sunan Lenin'nin Milli Mücadele boyunca Türk Devletine önemli yardımları olmuştur. Fakat Milli Mücadele yönetimi, Lenin'in

yakınlığına her zaman şüpheli bir yaklaşım sergilemişlerdir. Bu şüphenin nedeni ise, Sovyetler Birliği ile her anlaşma yapmak için toplanıldığında, Sovyetlerce Ermeniler için toprak isteğinde bulunulması, hatta Milli Mücadelenin önderi Mustafa Kemal'in yerine Enver Paşa'yı geçirmek için çaba sarf etmiş olmalarıdır (Çolak, 2010, s. 120-121).

Bolşevikler ve Lenin 1917'de iktidar olduklarında, çok kötü durumda seyreden bir savaş, ekonomik buhran, halkın azınlık kesiminden destek, sosyalizm kavramına düşmanca yaklaşan bir dış dünya ve diğer devletlerde devrimlerin başarılı sonuçlara ulaşamaması gibi zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır (Riasanovsky ve Steinberg, 2011, s.501). Dünya genelinde Lenin'in oluşturduğu sistemi örnek olarak alan bazı siyasi oluşumlar meydana çıkmış ve bu oluşumlar yenedünya sisteminde kapitalizmin yerine sosyalizmi üst seviyelere çıkarabilmek adına uğraş vermişlerdir. Bu durum, tüm ülkeleri etkisi altına alan, dünya siyasi tarihini ise önemli manada etkisi olan bir sürecin başlamasına sebep olmuştur (Bekcan, 2013, s. 74).

1918'de Lenin, Rusya'da Komünist Parti'nin önerdiği bir anayasayı kabul etmiştir (Yılmaz, 2014, s. 145) Diğer taraftan yeni oluşturulan SSCB rejimi, komünist, Marksist ve sosyalist fikir akımının etkileriyle yeni bir Sovyet toplumu oluşturma uğraşına girmiştir. Bunu gerçekleştirebilmek için yönetimce bazı devlet kuruluşları oluşturularak toplumun yeniden dizayn edilmesi için bir takım politikalar uygulanmıştır (Barut, vd., 2016, s. 419-477). Cumhuriyet adının içinde federasyon fikrinin olması bu değişimin sempatik gelen ve kabul edilen yönü olmuştur. Milletlerin arzu ettikleri takdirde ayrılma haklarının bulunduğu beyan edilmiştir (Hosking, 2000, s. 549). 15 Kasım 1917 tarihinde Rusya Halklarının sahip oldukları haklar deklarasyonu yayınlanmış; bu deklarasyonla Rusya halklarının egemenliği ve eşitliği tanınmış, özgür bir şekilde kendi kaderlerini belirleme ve kendi devletlerini kurmalarına, her türlü ve bütün dinsel ve etnik ayrıcalıklar ve kısıtlılıkların kalkmasına, Rusya toprakları içindeki etnik grupların ve ulusal azınlıkların özgür gelişimlerine imkanlar sunulmuştur. Tüm bu haklarla birlikte Bolşevikler'in eski çarlık Rusya'sındaki sınırları muhafaza edecekleri de umulmuş ve böylece Almanların 18 Şubat'ta taarruza geçmeleri üzerine Lenin'in "derhal barış" teklifi kabul görmüştür (Ağır, 2019, s. 335).

Sovyet Hükümeti, 1920'li yılların bitmesine kadar geçen zaman zarfında iktidarını sürdürebilmenin yollarını aramışlardır. Bu süre zarfında ilk olarak I. Dünya

Savaşından çekilmişler, akabinde ise bir taraftan iç karışıklıklarla mücadelelerini sürdürmüş diğer taraftan ise dış dünya ile ekonomik ilişkilerinin gelişmesini sağlayarak ticari ortaklıklar oluşturmaya çalışmışlardır. İç karışıklıkların ardından 1924-1925 yılları arasında geçen zaman zarfında diplomatik tanınma sağlamak için gayret göstermişlerdir. Bu bağlamda Sovyetler Birliği'nin Cenova ve Lozan gibi uluslararası konferanslara da katılmaları, diplomatik anlamda tanınmalarına ulaşan süreçte önemli rol oynamıştır. 1924 tarihinde ilk olarak Avrupa'nın büyük ülkeleri olmak kaydıyla birçok ülkece resmi olarak tanınmışlardır (Heywood, 1999, s. 99).

14 Ocak 1918 tarihinde Lenin, Sosyalist Devrimci Parti üyesi Fanya Kaplan adında bir kadın tarafından silahla yaralanmıştır. Suikastçılardan çekinen Lenin, hastaneye götürülmemiş ve vücudundaki kurşunlar çıkartılamamıştır. 1922 yılı Mayıs ayında ilk defa felç geçirmiş ve vücudunun sağ tarafı felçli kalmıştır. Yine 1922 yılının Aralık ayında geçirdiği ikinci felç sebebiyle aktif siyasetten çekilmiştir. 1923 yılında Mart ayında geçirdiği üçüncü felç nedeniyle konuşma kabiliyetini de kaybederek ölümüne kadar ki süreçte yatağa bağlı bir şekilde kalmıştır. Sovyet Rusya, 21 Ocak 1924 tarihinde önderleri Lenin'i son yolculuğuna uğurlamışlardır (Çolak, 2010, s. 121).

1.5.3. Stalin Dönemi

21 Aralık 1879 tarihinde Tiflis'e yakın olan Gori kasabasında dünyaya gelen Stalin'in gerçek ismi Iosif Vissarionoviç Çugasvili'dir. Rusça'da "Çelik Adam" manası taşıyan "Stalin" lakabını kullanmaya gençlik çağında başlamıştır. Babası, ayakkabı tamirciliği yaparak hayatını sürdüren Vissarion Çugasvili ve annesi ise çamaşırcı Yekaterina Geladze'dir. Fakir bir çocukluk dönemi geçirmiş olan Stalin, 1888-1894 yılları arasında kilise okulunda eğitim görmüş, ardından Tiflis İlahiyat okulunda papazlık eğitimine devam etmiştir. 1899 yılında öğrenim gördüğü okuldan devrimci hareketleri sebebiyle atılan Stalin, kısa süreli olarak bazı işlerle uğraşmış fakat 1900 yılından itibaren kendini tamamen Sosyalizm adına çalışmalara adanmıştır. İlk olarak Kafkasya'da bazı işçi grev ve gösterilerine katılmış ve 1903 yılında Bolşevik Partisinin saflarına katılmıştır (Ana Britannica, 1990, s.15).

Partiye dâhil olmasının ardından Stalin, başarı basamaklarını hızlı bir şekilde tırmanmıştır. 1913 – 1917 yıllarını sürgünde bulunduğu Sibiry'a da geçirmiş ve Çarlık yönetiminin yıkılmasıyla birlikte özgürlüğüne kavuşmuştur. Sibiry'a'dan Petrograd'a geri dönen Stalin, hemen Lenin'in verdiği talimatlar gereğince çalışmalarına

başlamıştır. İç savaşın yaşandığı dönemlerde farklı cephelerde siyasi ve askeri yöneticilik görevleri üstlenmiştir. Stalin, 1917-1923 yılları arasında Milletler Komiserliği, 1919- 1923 yılları arasında Devlet Denetleme Komiserliği vazifeleri ile görevlendirilmiştir (Benhür, 2008, s. 104).

Lenin'in yatağa bağlı olarak geçirdiği son dönemlerinde, Komünist Parti içindeki etkinliğini artırmak için çaba sarf etmiş ve Lenin'in ardından onun yerine geçebilmek için zemin hazırlamıştır. Stalin, 1922 yılında Parti'nin merkez komitesi genel sekreterliği görevine gelmiştir. Göreve geçmesiyle birlikte parti içindeki görev atamalarını kendi çıkarları ışığında yaparak önemli bir güce erişmiştir. Bu ise Stalin'in daha sonra elde edeceği diktatörlüğün zeminini hazırlamıştır (Ana Britannica, 1990, s.15).

Lenin ölümüyle birlikte onun yerine geçebilmek adına Stalin ile Troçki arasında iktidara geçme yarışı başlamıştır. Stalin ve onu destekleyenler 1926 yılında ağırlıklarını arttırmışlardır. Troçki sosyalist yapılanmanın hızlandırılmasını, NEP'e son verilmesini ve dünya devrimi adına etkili faaliyetler sürdürülmesi isteğinde idi. Tek ülkede sosyalizm anormal bir durumdu ve proletarya devrimi yalnızca bütün dünya ülkelerinin bu duruma yönlendiği zaman güvenli olacağı fikrindeydi. Politbüro bu fikre katılmadı ve Troçki ile arkadaşlarını bu kuruldan çıkardı. 27 Aralık 1927 tarihinde Komünist Partisi'nin 15. Kongresi düzenlenmiştir. Stalin bu kongrede iktidarına kesinlik kazandırmıştır. Troçki ve ona inanan grup sürgün edilmiştir. Lenin'in ölümünün ardından Stalin, iktidara giden yoldaki tüm rakipleri saf dışı bırakmıştır ve onun iktidarı bütün çevre tarafından kabul görmüştür (Akşin, 2018, s.124).

Troçki'nin saf dışı edilmesiyle birlikte Buharin ile anlaşma sağlayan Stalin bu kez de Zinovyev ve Kamelev karşıtı bir politika yürütmüştür (Kojinov, 2002, s. 190). Bahsedilen bu dönem, Rusya yönetim tarihinde çoklu yönetim devri olarak adlandırılmaktadır. Troçki'nin 1926 yılında Politbüro'dan, 1927 yılındaysa Zinovyev'le beraber Merkez Komiteden azledilmesiyle beraber Stalin önemli bir güç kazanmıştır. İlerleyen süreçte Stalin, Buharin'in iktidar üzerindeki etkilerini azaltarak 1927 senesinden itibaren Sovyetler Birliği iktidarına hakim hale gelmiştir. Zengin toprak sahiplerinin bütünüyle tasfiyesiyle birlikte Stalin'in diktatörlüğü kesinlik kazanmıştır (Benhür, 2008, s. 107).

Rusya gibi henüz feodalizmden, köylülükten kurtulmamış bir ülkede sosyalizmin yürütülmesi ve emperyalizmin saldırgan yönlerine karşı çıkılabilmesi için hızlı bir şekilde sanayileşme gerekmektedir. Stalin, tarım alanında Lenin'in uygulamalarına rağmen kentteki halkı doyurabilmek için hızla sanayileşmesi gerektiğini biliyordu. Stalin bir yandan sanayileşme planlarını tanzim ederken diğer taraftan tarımda Lenin'in uygulamalarına rağmen kentli halkı beslemek için gereken buğday ihtiyacından yaklaşık iki milyon ton eksiklik olduğunu fark edince telaşa kapılmıştır. Bahsedilen bu açlık, emperyalizmin karşında yenilgi demektir. Oysa Ukrayna sözde sadece Rusya'nın değil, dünyanın buğday ambarı konumundaydı. "Tek ülkede sosyalizm" düşüncesi bu durumda hayalden öte değildi. "Tek ülkede sosyalizm" in gerçek olabilmesi için hem sanayide hem de tarım alanında büyük bir kalkınma içerisine girmek gerekmektedir. Bu amaçla, NEP tümüyle arka plana atılarak 1928 yılında her iki alanda da ilerleme hedefini gerçeğe çevirebilecek "1. Beş Yıllık Plan" devreye konulmuştur. Sanayide önemli atılımlar yapılmıştır. Yıllık %12-14 oranında büyüme sağlanmıştır. 1930'lu yıllarda bin beş yüzden fazla endüstri kuruluşu faaliyete girmiştir. Rusya'nın endüstrideki gücü Almanya'nın endüstri gücüne yaklaşmıştır. Tarım alanındaysa özel mülkiyetlerin yerlerine kolektif çiftlikler veya devlet çiftlikleri kurulmuştur. Ancak bahsedilen bu işler çok kanlı bir şekilde yapılmıştır. Zengin toprak sahipleri (Kulaklar) yok edilmişlerdir. Bu amacı yerine getirmek için milyonlarca insanın kanı akmıştır (Akşin, 2018, s.205).

Stalin'in izlediği dış politikadaki önceliği Batılı ülkeler ile politik ilişkiler oluşturarak Sovyetler Birliğine karşı yapılacak ittifakların önüne geçmektir. Çünkü Sovyet yönetimi, Almanların Fransızlar ile anlaşarak doğuya doğru yönelmelerinden endişe duymaktadırlar. Bu süreçte Türkiye de Lozan Anlaşmasıyla çözüme kavuşmamış bulunan Hatay ve Musul gibi problemlerle meşgul idi (Benhür, 2004, s. 326). Fakat Türkiye'nin savaş esnasında tarafsız davranması, Almanya saldırısına uğrayan Sovyetler Birliğinde rahatsızlık yaratmış ve savaşın bitiminde galiplerden biri olarak Sovyetlerce Türkiye'ye ceza verilmek istenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, 1936 yılında Montrö Boğazlar Sözleşmesiyle çözüm bulunan Boğazlar sorununun tekrar görüşülmesi girişimlerinde bulunarak ABD ve İngilizlerden destek istemiştir. Stalin, iki ülkenin önderlerinin bu hususta beyanda bulunmamalarını onay verdikleri şeklinde algılamıştır. Dışişleri Bakanı Molotov vasıtasıyla 1925 Türk - Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşmasının tekrarlanmayacağını, Boğazlarda üs kurma ve Doğu bölgesinde toprak isteklerini (Kars, Ardahan ve Artvin) Türkiye Devletine notalar ile ulaştırarak

kızgınlığını bir güç mücadelesine ve sinir harbine dönüştürmüştür (Köse, 2015, s. 245). Bahsedilen isteklerle birlikte Sovyetler, Türkiye’de temsili ve daha demokratik bir hükümet oluşturulmasını talep ederek, ülkenin iç işlerine karışacak kadar baskılama politikası izlemeye başlamıştır (Halil, 1968, s. 86-87). Diğer bir anlatımla, savaşı galibiyetle sonuçlandıran Stalin, artık Türkiye’nin dostluğuna ve desteğine gereksinim duyulmayacağını düşünmektedir (Çakmak, 2016, s. 59).

SSCB’nin 1930 yılından başlayarak Türkiye’ye karşı olan baskıcı, ikircikli ve zaman zaman tehditkâr siyaseti 1953 yılının Mart ayında Stalin’in ölümüyle birlikte değişmeye başlamıştır (Sander, 2014, s. 294).

BÖLÜM II

SOĞUK SAVAŞ VE TÜRK SOVYET İLİŞKİLERİ

2.1. İkinci Dünya Savaşı Ertesi Dünya Düzeni

İkinci Dünya Savaşı süresince Nazi Almanya’sının işgallerine uğramış olan Doğu Avrupa devletlerinde değişik ideolojik kaygıları olan direniş kuvvetleri oluşmuştur. Yugoslavya ve Arnavutluk kendileri kurtularak sosyalizmi seçmişlerdir. Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Çekoslovakya, Polonya ve Almanya’nın Elbe Nehri’nin doğusunda bulunan kısmı ise Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) güçlerince Nazilerin işgallerinden kurtarılmış ancak bu devletlerde Stalin’in savaş sonrası düşüncelerine uygun bir şekilde Sovyet yanlısı rejimler oluşturulmuştur (Karadeli, 2019, s. 241).

Savaş sonrasına dönük planlar ve pazarlıklar savaş devam ederken yapılmıştır. Planlama sürecinde savaş sonrası durum için ABD Başkanı Franklin Delano Roosevelt ile SSCB Devlet Başkanı Joseph Stalin’in farklı öngörüşleri bulunmaktadır. Roosevelt yaşanan savaşın nedeni olarak küresel ekonomik entegrasyonun ortadan kalkmasını ve büyük güçlerin diplomasi üstünden pazarlık yapacakları bir kuruluşun olamamasını görmektedir. Savaşın ardından kurulmuş olan Birleşmiş Milletler (BM), Uluslararası

Para Fonu, Dünya Bankası Grubu, Dünya Ticaret Örgütü vb. kuruluşlar bu düşüncenin sonuçlarıdır (Karadeli, 2020, s. 45).

ABD ve Sovyet güçlerinin savaş sonrası dönem için düşündükleri farklı senaryolar savaşın son zamanlarında sahaya ve diplomatik ilişkilere de yansımaktadır. Nazi Almanya'sı tarafından işgal edilen bölgelerin hangi güç tarafından özgürlüğüne kavuşturulacağı hususunda rekabet oluşmasının özünde de Roosevelt ve Stalin'in değişik gelecek senaryoları bulunmaktadır. 1944 yılında Normandiya Çıkartmasının akabinde, savaş sona yaklaşırken Amerikan- Britanya birlikleri ile Sovyet Kızıl Ordusunun aralarında oluşan bu rekabet, henüz soğuk savaş olgusuna yakın bir rekabet değildir. Fakat sonuçları bakımından önemli bir çekişmedir. ABD, İtalya ve Fransa'yı ele geçirirlerken Sovyetler ise Doğu Avrupa'da, Almanya bölgesinin orta kesimlerine denk gelen bir ilerlemeyle Almanya'nın doğuda yaklaşık üçte birlik alanıyla beraber Avusturya, Macaristan, Çekoslovakya, Romanya, Bulgaristan ve Polonya'yı "özgürlüğüne kavuşturmuştur". Yaşanan durum, daha öncelerden planlandığı için, Sovyet Başkanı Stalin ve dönemin Britanya Başbakanı Sir Winston Churchill Avrupa bölgesinin geleceği hususunda fikir alışverişi yapmıştır. İki başkan önce 1943 yılında Moskova'daki ortak görüşmede, devamında ise Tahran Konferansı'nda Doğu Avrupa ve Balkanlar'ı Britanya ve SSCB'nin etki bölgelerine ayrılmasını konuşmuşlardır (Edmonds, 1993, s. 320).

1945 yılı sonralarında Doğu Avrupa ve Balkanlar'da Sovyetlerin varlıkları yalnızca politik yönlendirmelerle sınırlı değildir. Stalin, başlangıçta, İkinci Dünya Savaşı süresince Almanya'nın Sovyetler Birliğine verdirmiş olduğu can, toprak ve mühimmat kayıplarını düşünerek muhtemel bir saldırının önüne geçme veya etkisini en aza indirmek maksadıyla Doğu Avrupa Bölgesini "tampon bölge" şeklinde kullanma düşüncesindedir. Fakat, savaşın sonucunun belli olmaya başlamasıyla beraber, Sovyet yaşam şeklinin aynen dayatılacağı bir siyasal oluşum düşüncesini de bu askeri güvence düşüncesine dâhil etmiştir. Aynı dönem içerisinde Batı Avrupa'nın Schuman Planı ve bu planın sonucu olarak 1951 Avrupa Kömür Çelik Birliğiyle kendisini daha federatif, daha birleşik bir devletlerarası yardımlaşma ve işbirliği platformunda birleştirmeye çalışması ilginçtir (Karadeli, 2020, s. 55).

Köylü yurttaşların birleştirilmiş ve organize edilmiş özel çiftliklere, kolhozlara dönüştürüldüğü, endüstrileşmenin önünün açıldığı, kentlere yerleşme, çalışma ve eğitim

görmenin özendirildiği bir düzen, gerçekten Batı'daki Modernleşme kuramcılarının düşüncelerine benzer özellikler taşımaktadır. Doğu Avrupa Bölgesi de, savaşın ardından bu düzenin oluşturulduğu yeni bir alan olmuştur. Sovyet düzenindeki modernleşmenin bir amacı, Homo Sovieticus şeklinde isimlendirilen ve vatandaşların mal edinmelerinin gerekli olmadığını, komünizme geçiş evresinde hükümete ve Komünist Partiye güvenilmesi gerektiğini ve onların yönetimlerini takip ederek bireylerin ilerleyeceği fikrine sahip, dolayısıyla da sosyalist düşüncüyü bütünüyle özümsemiş, komünizme bağlanmış insanlar yaratmak istenmesidir. Klasik edebiyat okuyan ve klasik müzik dinleyen, sanayileşmeye ve kentleşme yanlısı, parti düşüncelerini benimsemiş bir birey şeklinin hem Sovyetlerde hem de Doğu Avrupa'daki uydu devletlerde meydana çıkacağı düşünülmektedir (Karadeli, 2020, s. 55).

1948 yılı geldiğinde bütün Doğu Avrupa ülkeleri Sovyetler Birliğinin kontrolü altındaydı fakat bu, sorunları olmayan bir kontrol olmamıştır. 1947 yılında kurulmuş olan ve görevi Doğu Avrupa'da bulunan komünist partiler içinde fikir, ideoloji ve hareket birliğini oluşturmak şeklinde özetlenebilecek "Komünist Enformasyon Bürosu" (COMINFORM) daha 1949 yılında etkisini kaybetmiş olarak görülmektedir. 1956 senesinde de atıl vaziyette olduğu için dağıtılmıştır. Doğu Bloğu devletlerini bir arada olmasını sağlayan esas bağlarsa, Sovyetler ve müttefikleri arasında yapılan "dostluk, savunma ve işbirliği" anlaşmalarıdır. Bu anlaşmalar genel olarak incelendiğinde, anlaşmalarda aşağıda maddeler halinde verilen konuların bulunduğu görülmektedir:

- a) Ortak savunma anlaşmaları,
- b) NATO gibi düşman kuruluşlara dâhil olmanın yasaklanması,
- c) Karşılıklı şekilde birbirlerinin hürriyetlerine ve iç meselelerine dâhil olmama sözünü vermek. Fakat bu madde Sovyetlerin, bir manada dolaylı bir şekilde ABD'nin de uyguladığı gibi, müttefiklerinin içişlerine karışmasını engelleyememektedir (Williamson, 2001).

Diğer taraftan Stalin, Sovyetlerin etkisi olmadan kendileri sosyalist bir rejim kuran Yugoslavya Federasyonu'nu memnun bir şekilde değil şüphe içerisinde takip etmektedir. Sovyetler ile Yugoslavya arasında silahlı savaş olmamasının nedeni sosyalist rejimi benimsemiş devletlerin kendi içlerinde iyi geçinmesi ve zaman içerisinde genel federasyon yaratacakları düşüncesi değildir. Bunun sebebi, iki devlet arasında tahmin edilemeyecek boyuttaki bir savaşın Stalin'in çıkarlarına ters düşerek

Sovyet idaresinde bulunan diğer devletlerde olumsuz bir düşünce yaratma ve hatta isyanlara sebep olma olasılığının bulunmasıdır (Djilas, 1957, s. 177).

2.2. İki Kutuplu Dünya Düzeni ve Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin Kendilerini Uluslararası Sistemde Konumlandırmaları: Türkiye Batı Avrupa ve ABD Yanlısı; SSCB Kendi Blokunun Lideri

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından farklı bir dünya meydana çıktı, iki süper güç, ABD ve SSCB yeni yapılanan bu dünyanın iki önemli ülkesi olmuşlardır. Savaşa kadar dünyanın önemli gücü olan İngiltere gücünü yitirerek geri planda kalmıştır. Bu konjonktürde savaş dönemine kadar hâkim olan sömürgecilik sistemi de devam edilemez bir kurum haline gelmiştir. Sömürge hareketlerine karşı milli bağımsızlık hareketinin önem kazandığı ve yükselişe geçtiği bir ortam meydana çıkmıştır. Önemli iki güç dışındaki diğer ülkeler zor duruma düşmüşlerdir. Savaşın sebep olduğu tahribat çok yüksektir; alt yapılar bozulmuş, fabrikalar ve şehirler yıkılmış, devletler iç ve dış borç sıkıntısı altında kalmış, bu iki güçlü devlete muhtaç konuma gelmişlerdir. Dünya genelinde yükselen trend sosyalizm olmaya başlamıştır. SSCB, Sömürgeciliğe ve Emperyalizme karşı, kardeşlik, eşitlik ve bağımsızlık kavramlarıyla dünyaya öncülük etmektedir. Bununla birlikte SSCB bu anti-sömürgeci tutumlarını işgalci bir düşünceye dönüştürmüştür. İkinci Dünya Savaşı'nda Almanların işgallerinden kurtardıkları topraklardan geri çekilmeyerek, bu topraklardaki milletlerin kendi kaderlerini tespit etme hakkı tanımamış, aksine bu milletleri SSCB'nin bir uzvu şekline getirmiştir. SSCB, sosyalist düzeni dünya geneline yayma hususunda büyük bir gayret içinde olmasıyla beraber, bazı ülkeleri işgal altına alma temayülü içerisine girmiştir. ABD, geleceğini düşünerek SSCB'ye karşı bir faaliyete girişmek zorunluluğunda kalmıştır. Dünya nüfusunun on altı da biri ABD'de yaşamını sürdürmektedir ve 20. yüzyıl içerisinde ABD'nin varlığını sürdürebilmesi, dünyanın yarısı ile ittifak içinde olmasına bağlıdır. Aksi takdirde tüm ülkeler komünist düzene yönlenebilir, bu durum ise ABD'nin yalnız kalmasına sebep olmasının yanında ABD içinde bir komünizm tehdidi oluşturabilirdi. Bu şartlar altında ABD'nin, komünizm ile mücadele içinde olmak ve SSCB'nin işgalinde olan devletleri kurtararak, onlara yardım etmek ve müttefik oluşturmaktan başka çaresi bulunmamaktaydı (Akın, 2017, s.122).

İkinci Dünya Savaşı sonucuyla sömürgecilik düşüncesinde farklılıklar oluştursa da en önemli değişim sömürge düşüncesinde değil bu oyunların aktörlerinde yaşanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte sömürgecilik düşüncesinin lideri

konumunda bulunan İngiltere ve Fransa savaş sonucuyla yerlerini ABD ve Sovyetler'e devretmişlerdir. Savaşın ardından Avrupa'da SSCB'ye karşı durabilecek bir gücün olmayışı Sovyetlere yayılcı bir politika takip etmek için yeni fırsatlar oluşturmuştur. Sıcak denizlere ulaşma gayesinde olan SSCB, 19 Mart 1945 tarihinde Türkiye'ye bir nota vererek geçerliliği 7 Kasım 1945 tarihinde sona erecek olan 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması'nın yenilenmeyeceğini bildirmiştir. Verilen bu notanın gerekçesi olarak savaş sonrası dönemde oluşan yeni dengeler gösterilmiştir (Gönlübol ve Ülman, 1996, s.191). SSCB'nin yayılcı politika sürdürmesi ve Akdeniz'e inme arzusu ABD'nin menfaatleriyle çelişmektedir. SSCB'nin, ABD, Türkiye ve İngiltere'ye, Montreux Boğazlar Sözleşmesi şartlarında değişiklikler yapılması yönündeki isteklerine karşı nota vermesi üzerine, ABD hızlı bir şekilde karar alma süreci içerisine girmiştir. Bu süreci ABD savunma bakanı Forrestal anılarında şöyle anlatmaktadır: *"7 Ağustos 1946 tarihli Sovyet notası Amerikan yöneticilerini iki yol karşısında bırakmıştır: 1- Sovyetlere verilecek sert bir protesto ile yetinerek, Türkiye ve Sovyetler Birliğini baş başa bırakmak; 2- Kararlı bir tutum takınarak, sonuçları ne olursa olsun, Türkiye'yi desteklemek"* (Gönlübol ve Ülman, 1996, s.205). SSCB'nin verdiği notanın ardından ABD'nin Akdeniz'e deniz güçlerini yollayacağını bildirmesi, ABD'nin iki seçenek içerisinden hangisi tercih ettiğini anlatmaktadır (Gönlübol ve Ülman, 1996, s.207).

SSCB'nin izlediği politika karşısında Türkiye ve ABD'nin izlediği politika kesişmiş ve bu durum da iki ülke arasında yaşanan ilişkilere yansımıştır. ABD SSCB'nin Akdeniz'e inmesinin önüne geçmek için stratejiler oluşturmaya başlamış ve dönemin ABD başkanının adı ile tarihteki yerini alacak olan Truman Doktrini'ni uygulamaya geçirmiştir. 22 Mayıs 1947 tarihinde uygulanmaya başlanan doktrin ABD tarafından Türkiye ve Yunanistan'a yapılacak toplam 400 Milyon Dolar değerindeki yardımları içerir (Sander, 2008, s.259). Yapılan yardımların gayesi askeri harcamalarından dolayı kalkınma için kaynak yaratmada zorluk yaşayan bu iki devletin, askeri harcamalarına destek oluşturarak kalkınmalarında kolaylık sağlamaktır. Politika başarılı olursa SSCB'nin Akdeniz'e inmesi engellenerek ortak bir güç yaratılabilecektir. Truman Doktrini sayesinde önem kazanan Türkiye-ABD ilişkileri Marshall Yardımları noktasında da devamlılığını sürdürmüştür. ABD ve SSCB arasında gidildikçe kutuplaşan dünyada, Türkiye ABD'ye daha yakın bir tavır sergilemeye başlamıştır (Küçükvatan, 2011, s. 75).

Sovyetler Birliği'nin savaş sonrası siyasetine Şekil veren üç etmen bulunmaktadır: güvenlik, amaçlar ve temsil ettiği ideolojidir. Güvenlik endişesiyle Doğu Avrupa, Uzak Doğu ve Güney yönlü yayılma politikası izlemiş ve savaş esnasında Doğu Avrupa'da Almanları püskürtürken girmiş olduğu bölgeleri terk etmeyerek yayılma alanını genişletmiştir. Burada Almanya'yı tehdit olarak görüp Batıya karşı savaş evresinde oluşan güvensizlik gerekçesiyle tampon bölge yaratmayı hedeflemiştir. Ancak en önemli olanı Güney politikasıdır. Çünkü bu bölgelerdeki yayılma politikasında güvenlik endişesi değil, enerji bölgesine inme hedefi bulunmaktadır (Çelik, 2018, s. 5188).

Türkiye, Yunanistan ve İran SSCB'nin baskılarını ilk hisseden devletlerdendir. SSCB'nin Doğu Avrupa bölgesindeki siyaseti, savunma yönünden açıklansa da bu sebep, Türkiye'den Hindistan'a kadar olan, hatta SSCB'nin güneyindeki alan için daha az geçerlidir. SSCB bu bölgede Stalin'den çok daha önce Çarların Rusya'nın hayati ve milli olarak belirledikleri ve uygulamak için çaba gösterdikleri sıcak denizlere erişme hedefini uygulamaya koyacağını düşünmüştür. Bu şartlar altında Stalin, Akdeniz'de açık denizlere açılan bir liman oluşturmak ve Ortadoğu bölgesinde yer edinmek istemektedir (Hook ve Spanier, 2014, s. 34).

Türkiye bahsedilen planların uygulanabilmesi açısından önemliydi ve SSCB, Türkiye üstünden nüfuz elde etmek amacıyla ilk olarak, 1945'te bir takım isteklerde bulunmuştur. Türkiye'nin, Türk-Sovyet sınırlarında bulunan birçok Türk yöresinden vazgeçmesini, Çanakkale Boğazı'nı yöneten Montrö Konvansiyonu'nun ortak Sovyet-Türk iktidarının çıkarları doğrultusunda tekrar incelenmesini, Türkiye'nin İngiltere ile ilişkilerinin noktalanmasını ve SSCB ile anlaşma imzalamasını, son olarak ise ortak savunma için Çanakkale'de SSCB deniz güçleri için üst verilmesini talep etmiştir. SSCB'nin güney politikası açısından önemli olan diğer bir devlet ise İran'dır. İran, Nazi etkilerini ve Batı'nın Sovyetler Birliği'ne askeri yardımlar sevk edebileceği bir geçit şeklinde kullanmasını engellemek bakımından önemlidir. (Hook ve Spanier, 2014, s. 35).

2.3. Sarper – Molotov Görüşmesi, Türk – Sovyet Gerginliği ve Türkiye'nin NATO'ya Üye Olmasının Sonuçları

20 Şubat 1945 tarihinde İngiltere Büyükelçisi Türkiye'nin Birleşmiş Milletlere üyeliğinin kabul edilmesi için 1 Mart 1945 tarihine kadar Almanya ve Japonya'ya karşı

savaş ilan etmesi gerektiğini bildirmiştir. Bu gelişme üzerine Türkiye 23 Şubat 1945 tarihinde Almanlara ve Japonlara savaş ilan ettiğini bildirmiştir (Ertem, 2010, s. 265). Türkiye'nin Japonya ve Almanya'ya karşı savaş ilan etmesi, Sovyetler Birliği'nin yumuşamasını sağlamamış, SSCB'nin Türkiye'ye karşı olan siyasetinde hiçbir etkide bulunmamıştır. Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'e, 19 Mart 1945 tarihinde, bir toplantı maksadıyla Ankara'ya dönmesi için çağrı yapılmıştır. Aynı gün içerisinde, SSCB Dışişleri Bakanı Molotov, Türkiye'ye dönmek için hazırlıklar yapan Selim Sarper'i Bakanlığa çağırmıştır. Molotov, Selim Sarper ile görüşmesinde, günün koşullarına uygun olmadığı ve "esaslı değişiklikler" gerekli olduğu fikriyle, SSCB'nin 17 Aralık 1925 tarihinde imzalanmış olan Türk - Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık (Saldırmazlık) Antlaşması'nı tek taraflı fes ettiklerini Selim Sarper'e bildirmiştir. Böylelikle, Türkiye'nin savaş süresince çekincesi olan durum başına gelmiştir (Aydın, 2002, s.472). İkinci Dünya Savaşı, 7 Mayıs tarihinde Almanların, 14 Ağustos tarihinde de Japonların teslim olmalarıyla fiilen sonlandığında, Türkiye savaş dışında kalabilmeyi başarmıştır. Fakat bundan sonra, Almanya'nın yenilgisi sebebiyle Doğu Avrupa bölgesindeki dengelerin Sovyetlerin menfaati doğrultusunda bozulması sonucu meydana gelen tehlikeli ortamda var olma çabası göstermek durumunda kalacaktır. SSCB'nin işgal kuvveti veya kurtarıcı olarak Türkiye'nin topraklarına girmelerinin önüne geçilmiştir fakat SSCB tehlikesi başka bir şekilde Türkiye'nin karşısına çıkmıştır (Ertem, 2010, s. 266).

Sovyet tehlikesinin önüne geçmek için Türkiye, Sovyetler ile anlaşma imkanları aramaya çabalamıştır. Sovyet Hükümeti'ne 4 Nisan 1945 tarihinde cevabi bir nota veren Türkiye "*(...) Feshedilen muahede yerine iki tarafın bugünkü menfaatlerine daha uygun yeni bir akdin ikamesi hususundaki Sovyet telkinini kabul eyler ve bu konuda kendisine yapılacak teklifleri en büyük dikkat ve hayırhahlıkla tetkike amade bulunduğunu bildirir*" (Ertem, 2010, s. 266) diyerek, yeni yapılacak anlaşma için SSCB'nin yapacağı teklifleri beklemeye başlamıştır. Sovyetler Birliği yanıtını, 2 ay sonra, 7 Haziran 1945 tarihinde bildirmiştir. 7 Haziran 1945 tarihinde Molotov, Sarper'i kabul etmiştir. Görüşme sırasında Molotov, iki ülke arasında yeni bir antlaşma imzalanabilmesi için yerine getirilmesi gerekli Sovyet isteklerini bildirmiştir. Bu istekler (Toker, 1971, s.25-29):

1. 1921 tarihinde Moskova Anlaşması ile belirlenen Türk-Sovyet sınırının, Sovyet menfaatleri gereği değiştirilmesi, Kars ve Ardahan'ın SSCB'ye bırakılması,

2. Boğazların savunulmasında SSCB'nin de bulunması, bu durum için Boğazlarda SSCB'ye kara ve deniz üstleri verilmesi,

3. Montreux Sözleşmesi'nde belirlenmiş olan Boğazlar stratejisinde değişiklik yapılması, bunun yerine Türkiye ile SSCB arasında yeni anlaşmanın yapılması.

Selim Sarper, belirtilen şartları Hükümete danışma lüzumu görmeden ret etmiştir. 18 Haziran 1945 tarihinde Sarper ve Molotov tekrar görüşme gerçekleştirmişler fakat SSCB taleplerinde bir değişiklik olmayışından dolayı bir ilerleme sağlanamamıştır. 19 Mart 1945 tarihinde yaşanan Sarper ile Molotov'un görüşmelerinden sonra Türkiye destek alabilmek için İngiltere ile görüşmüştür. Ancak savaş sırasında büyük zararlar gören İngilizler, Türkiye Devletine gereksinim duyduğu destekleri sağlayamamıştır (Gürün, 1983, s.140-141).

Sarper-Molotov görüşmelerinde SSCB'nin amacı Kars ve Ardahan'ı topraklarına katmak ve Boğazlar üstünde hâkimiyet kurmak için Montreux Sözleşmesi'nin kaldırılmasını istemesidir. Bu doğrultuda yapılan görüşmelerde, Kars ve Ardahan'ın SSCB'ne bırakılması ile boğazların güvenliğinde ortak hareket edilmesi gerektiği ve SSCB'ne boğazlarda üst verilmesi ile boğazlarla ilgili düzenlemeler yapılmadan önce Türkiye-SSCB'nin aralarında anlaşarak ortak davranmaları gerektiğini belirtmiştir. Bu yolla SSCB boğazlarda üst sahibi olacak ve gemilerini serbest bir şekilde boğazlardan geçirebilecektir.

Türkiye, her alanda güvenliğini garanti altına alacak girişimlere devam etmiştir. NATO dışında kalmasının ardında muhtemel bir Akdeniz ittifakının gerçekleşmesi için 24 Mart 1950 tarihinde İtalyanlar ile "Dostluk ve Hakemlik Antlaşması" imzalamıştır (Sarıay, 1988, s. 83). Türkiye'nin 1951 tarihinde NATO'ya katılma talebi olumsuz sonuçlanınca ABD'ye, 1939 tarihli Türk-İngiliz-Fransız İttifak Anlaşmasına katılması teklifinde bulunulmuştur. Fakat ABD yapılan bu teklifi geri çevirmiştir. Sebebi ise ABD'nin Türkiye'nin NATO'ya üye olmasına iyimser bakmaya başlamasıdır (Mütercimler ve Öke, 2004, s. 104).

Türkiye Silahlı Kuvvetleri, Kore Savaşında, Kunuri Muharebeleri adıyla anılan muharebeler süresince kahramanlığını bir daha ispatlamıştır. 1950 yılından 1953 Temmuz ayına kadar Türk Tugayı, kendine verilen tüm muharebe vazifelerini layıkıyla yerine getirmeyi başarmıştır. Ancak, savaşın gerçek bir kazananı olmamış, savaş

başladığı yerde sonlanmıştır. Kore Savaşı süresince Türkiye Silahlı Kuvvetlerinin sergilemiş olduğu başarılar ABD kamuoyunda süregelen Türkiye aleyhtarlığını tersine döndürmeyi başarmıştır. Bundan daha da önemlisi Türkiye'nin petrol rezervlerine yakın bir konumda oluşunun stratejik önemi sebebiyle ABD Türkiye ve Yunan Devletinin NATO'ya üye olarak kabul edilmesini Fransa ve İngiltere'ye teklif etmiştir (Kürkçüoğlu, 1978, s. 43).

ABD'nin yaptığı bu teklife itiraz eden çok sayıda ülke olmuştur. Danimarka, Norveç, Belçika, Hollanda gibi ülkeler Sovyetler Birliği'nin tehditlerine maruz kalan Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesiyle Sovyetler Birliği'nin bu duruma tepki vermesi ve savaş ortamı oluşmasından çekinmişlerdir. Bahsi geçen ülkelerin bu düşünceleri Türkiye'nin NATO'ya katılmasında gecikmeler yaşatmıştır. Bu devletlerin bakış açısı Türkiye'nin NATO'ya katılmasını geciktirmiştir. Kore Savaşı'nın bitmesiyle beraber Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesi hususunda ABD'nin bakış açısının değişmesi, Sovyetlere karşı Türkiye'nin set oluşturması ve çıkabilecek muhtemel bir savaşta Türkiye'de bulunan üstlere gereksinim duyulacak olması dolayısıyla Sovyetler Birliği'ne sınır konumunda bulunan Türkiye'nin Batı'nın nezdinde stratejik öneminin fark edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır (Sarıay, 1988, s.70). Eylül 1951 tarihinde Kanada'da NATO toplantısı yapılmış, bu toplantıya üye devletlerin dışişleri, maliye ve savunma bakanları katılmıştır. Toplantıda önemli kararlara imza atılmıştır. Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya katılmalarına, ilk önce üye ülkelerin parlamentolarının tasdiki kaydı ile karar verilmiştir (Akkaya, 2012, s.14).

NATO'ya Türkiye'nin katılması Sovyetler Birliği'nin tepkilerine yol açmıştır. Batılı devletlerin Türkiye sınırlarında hava ve deniz üssü kurmalarına itirazlar etmişlerdir. Bu gelişme üzerine Türkiye NATO'nun saldırı maksadı taşımadığını, barışçı amaçlar beslediğini beyan etmiştir. NATO'ya üyeliğin ardından ABD ordusuna bağlı generaller askeri üs ve tesisleri kontrol ederek NATO'nun karargâhı olarak İzmir Limanı'nı uygun görmüşlerdir. Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinin ardından Batı faktörü, Türkiye'nin Orta Doğu siyasetini daha çok etkilemeye başlamıştır. 1950 yılının başlarından itibaren, Orta Doğu bölgesinde Arap devletlerini Batıyla karşı karşıya getiren her olayda zorunlu bir şekilde Türkiye'yi bu devletlere karşı tavır göstermeye sevk etmiştir (Kürkçüoğlu, 1978, s. 49-50). Türkiye'de bulunan Amerikan askeri sayısının artmasını sağlayan antlaşma 1954 senesinde "*Türkiye'de Bulunan Amerikan Askeri Yardım Kurulu Personeline NATO Kuvvetler Statüsü Anlaşmasının Tatbik*

Edileceğine Dair Anlaşma”dır. Teslimiyetçi düşünceyle tasarlandığı söylenen bu antlaşmanın içeriğine göre bu tesislerde ABD askerleri NATO’ya değil ABD’ye bağlı olacaklardır. ABD kendi güvenliklerini temin ederken, Türkiye’nin güvenliğini de temin etmiş olacaktır (Özdağ, 2004, s. 47-48). NATO’ya katılmasının ardından Türkiye’nin, ikili ilişkileri “*tam ittifak*” yapısında devam ettirmesi iki olumsuz sonuç yaratmıştır. İlki, Türk dış siyasetinin ABD ipoteğine alınması, ikincisi ise Türkiye’de bulunan bazı askeri tesis ve üslerin Türkiye’nin egemenlik ve bağımsızlığına ters bir biçimde ABD’ye adli kapitülasyonlar sağlanmış oluşudur (Armaoğlu, 1999, s. 425; Mütercimler ve Öke, 2004, s. 385; Akkaya, 2012, s.16).

2.4. Soğuk Savaş’ın Önemli Dönüm Noktalarında Türk ve Sovyet Dış Politikaları

II. Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle birlikte dünya genelinde ön plana çıkan iki küresel güç ABD ve SSCB aralarında başlayan ve soğuk savaş olarak isimlendirilen evrede bu iki ülke eksenli bloklaşma meydana gelmiştir. ABD ve SSCB, bloklarında bulunan devletlerin güvenliklerini, hedeflerini ve ideolojilerini korumayı öncelikli amaçları olarak belirlemişlerdir. Bu amaçları yerine getirebilmek için bir takım politikalar uygulamışlardır.

Çalışmamızın bu kısmında ABD ve SSCB’nin bloklarının güvenliklerini ve blokta bulunan statülerini koruyabilmek için uyguladıkları politikaların bir kısmı aşağıda başlıklar halinde açıklanmıştır.

2.4.1. Kore Savaşı

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından Kore bölgesinde, 1948 yılında kuzey bölgede Sovyetler taraftarı Kore Halk Cumhuriyeti, güney kesimde ise Kore Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Bu cumhuriyetler arasında ilerleyen zaman içinde meydana gelebilecek anlaşmazlıklar ve gerginlikler olasılığına karşı Kuzey Kore Cumhuriyeti ile Sovyetler, Güney Kore Cumhuriyeti ile de ABD arasında askeri yardımlar anlaşması yapılmıştır (Duman, 2019, s. 669).

Sovyetler Birliği ve ABD arasında savaş ortamının bitmesinin akabinde meydana gelen anlaşmazlıklar ve Kore’de oluşan bu bloklaşmalar Uzak Doğu Bölgesinde yaşanması muhtemel bir savaşın habercisi niteliğindedir. İki devlet arasında yaşanan menfaat çatışmaları 25 Haziran 1950 yılında Kuzey ve Güney Kore arasında

savaşın başlamasıyla birlikte sonlanmıştır. Yaşanılan bu savaşın kimler tarafından başlatıldığı hususunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımların birisi savaşın Sovyetler Birliği'nin isteği üzerine Kuzey Kore tarafından başlatıldığıdır. Diğer bir yaklaşıma göre ise ABD'nin desteğiyle Güney Kore tarafından başlatıldığıdır. Genel kabul görmüş yaklaşımsa 25 Haziran günü Kuzey Kore askeri güçlerinin 38. enlemden saldırı başlatarak Güney Kore sınırlarına girdiği yönündedir. Savaş gidişatının kötü olduğunu gören Güney Kore, BM Güvenlik Konseyinden acil yardım talebinde bulunmuştur (Yıldız ve Doğramacı, 2014). ABD, silah kullanılması da dâhil Güney Kore'ye yardım teklifini, Çin ve Sovyetler Birliği'nin olmadığı toplantıda 27 Haziran'da konseyden oy çokluğuyla geçirmiştir. BM üyelerine Güney Kore Cumhuriyeti'ne yardım için çağrı yapmıştır (Göktepe ve Seydi, 2015, s.208). Konsey toplantılarına uzun zamandır katılım BM Birliği BM Kurucu Anlaşması'na atıf yaparak, Güvenlik Konseyi'nin bir karara varabilmesi için beşi; ABD, Fransa, İngiltere, Çin ve Sovyetler Birliği tarafınca verilmiş olmak üzere yedi oy gereksinimi olduğu, Kore ile alakalı alınmış olan kararın hukuki olmadığını, bir notayla ABD'ye bildirmiştir. Güney Kore Cumhuriyeti'ne yardım etmek maksadıyla, Türkiye'nin de içlerinde olduğu 53 üye ülkenin desteğiyle alınan karar uygulanmaya başlamış, BM tarafından yapılan çağrının ardından ABD, Kore'de savaşı başlatmıştır. ABD'nin dışında 15 üye ülke Güney Kore Cumhuriyeti'ne asker sevk ederlerken, 40'tan fazla ülke ise malzeme temini için yardımlarda bulunmuşlardır (Gül, 2014, s.873-874).

Güney Kore Cumhuriyeti'ne yardım edilmesi gerekli olduğu fikrinde olan devletlerdeki egemen düşünce, yapılan saldırının Sovyetlerce desteklendiği, karşı çıkılmaz ise bu durumdan cesaretleterek Sovyetlerin saldırgan siyasetini diğer bölgelerde de sürdüreceği yönündedir. Demokrat Parti (DP) Hükümetiyse bu saldırı karşısında BM'in çağrılarına olumlu yönde yanıt verilmez ise Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye savaş açması durumunda yalnız kalacağından endişe duymaktaydı. Bu sebepten dolayı Türkiye'de Kore Cumhuriyetine asker gönderilmesi düşüncesindedir (Göktepe ve Seydi, 2015, s.209).

2.4.2. 1956 Macar Devrimi

İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD ve SSCB aynı safta bulunmaktaydı, fakat iki ülke arasındaki ilişkilerde ilerleyen zaman zarfında gerilimler yaşanmış ve dünya iki kutupluluğa dönüşmüştür. ABD, 1947 yılında Truman Doktrini ve 1948 yılında ise

Marshall Yardımıyla Batı Avrupa bölgesinin ilerlemesine katkı sağlayıp bu devletlerin Batı blokunda kalmasını sağlamıştır. Rusya ise Doğu Avrupa devletlerinde sistemini yaymış ve 1947 yılında Kominform, 1949 yılındaysa COMECON ile Doğu blokunu kurmuştur (Oran, 2003, s.482).

Bilhassa Kore Savaşı iki devlet arasında yaşanan çekişmeleri gün yüzüne çıkarmıştır. Soğuk Savaş boyunca bu iki büyük devlet birbirleriyle direkt karşı karşıya kalmamaya özen göstermiş, çatışmalarını diğer devletler üstünden dünyanın farklı yerlerinde sürdürmüşlerdir. Bloklarındaki ülkelerin güvenliğini sağlamak ve korumak öncelikli amaçları olmuştur.

Benimsediği “tek ülkede sosyalizm” savıyla sosyalizmin SSCB’de uygulanan şekliyle diğer devletlere uygulanmasını düşünen Stalin’in ölümüyle birlikte, SSCB siyasetinde farklılaşmalar yaşanmıştır. Kruşçev’in “barış içinde bir arada yaşama” ilkesi, sosyalizm ile kapitalizm arasında kaçınılmaz bir savaş olacağı görüşünü kabul etmiyor ve barış içinde yaşanırken de kapitalist düzenlere sosyalizmin ihraç edilebileceğini öngörmektedir (Bekes, 2010, s.343). Bahsedilen bu görüş, Stalin SSCB’sinden değişim ve kopuş sinyalleri olarak algılansa da, reforma dönük en önemli mesaj, Kruşçev’in Sovyet Komünist Partisinin (SBKP) 20. kongresi sırasında Stalin’in otoriter siyasetini eleştirel gözle açıklamalar yapmasıdır (Gaddis, 2008, s.99). Kruşçev yaptığı konuşmada, Stalin’in uyguladığı otoriter siyasete ve Stalinizme yönelik eleştirilerde bulunuyor, daha önemlisi tek tip sosyalizm bulunduğu görüşünden vazgeçerek, devletlerin değişik politikalar takip edebileceğini, ulusal sistemler oluşabileceğini kabul ediyordu (Johnson, 1996, s.254).

Kruşçev’in yaptığı konuşmanın ilk etkileri Polonya’da görülmüştür. Gıda fiyatlarına yönelik protestolar ile başlayan ayaklanma neticesinde, SSCB parti merkezince görevine atanan Komünist Parti genel sekreteri görevinden alınarak Stalin döneminde tasfiye edilen Wladilaw Gomulka, Komünist Partinin lideri konumuna getirilmiştir. Böylece, Polonya devleti milliyetçi bir çizgi benimseyerek, sosyalizme ulusal bir yolla erişeceğini açıklamıştır. Polonya’da yaşanan ayaklanmanın başlarında SSCB’nin müdahaleleri olduysa da, müdahalelerin devam etmesinin önüne geçen şey, Gomulka’nın uzlaşmacı bir tutum takip ederek sosyalizmden vazgeçmeyeceği yönünde verdiği garantiyle Varşova Paktında kalması olmuştur (Rich, 2003, s. 404).

Polonya'da yaşanan ayaklanmanın uzlaşmayla neticelendiği 1956 Ekim ayında Macaristan hareketlenmeye başlamakta idi ve Kruşçev'in gözü bu sebeple Polonya'dan Macaristan'a dönmüştür. Macaristan'ı katı kurallar ile yöneten Macaristan komünist partisi genel sekreteri, Matyas Rakosi'nin yerine 1953 yılında Başbakanlığa ılımlı ve liberal tutumlarıyla bilinen reformcu komünist Imre Nagy getirilmiştir. Nagy siyasal ve ekonomik alanlarda yapmış olduğu reformlarla ülkedeki muhalefetinin hareketlenmesini sağlamıştır. Yaşanan gelişmeler üzerine, ikilinin siyaseti örtüşmemiş ve Nagy 1955 yılında görevinden uzaklaştırılarak yeniden Rakosi'nin önderliğine dönmüştür. Rakosi'nin yeni dönemindeki yöneticiliği önceki dönemde olduğundan farklı olmuştur. Baskıcı politikalar uygulanmamış, tutuklu olanlar serbest bırakılmış, düşünce kulüpleri oluşturulmaya başlanılmıştır. Bu dönem içerisinde yaşanan Kruşçev'in SBKP 20. kongre konuşması, Macaristan'ın yönetiminde Stalinist yönetim anlayışından uzaklaşmayı ve ılımlılaşmayı getirmiştir (Gülboy, 2012).

Rakosi idaresinde bulunan Macaristan'da bu yapıcı siyaset, komşu ülke Polonya'da yaşanan isyan haberlerinin etkisiyle kısa bir zaman zarfında sona ermiştir. Ancak Rakosi'nin uyguladığı baskıcı politikalara geri dönmek olası gözükmemektedir. Bu sebeple de, Rakosi görevinden alınarak yerine yardımcısı Erno Gerö göreve atanmıştır. Oysa Gerö, Rakosi'nin yardımcısıydı ve Rakosi ile aynı safta bulunmaktaydı, Rakosi gibi Stalinist ve Moskovacı idi (Granville, 2006, s.60). Yapılan bu değişiklik, Polonya isyanıyla alevlenen Macaristan'ın milliyetçiliğini dindirmemiştir. Gerö Macar halkının yoğun isteklerini karşılıksız bırakmayarak 14 Ekim'de eski yönetici Nagy'i yeniden partiye almıştır. Fakat atılan bu adım yeterli görülmemiştir; Macar halkı, Polonya'da yaşanan ayaklanma sonucunda halkın desteğini alan Gomulka'nın liderliği döndürüldüğünü görmüşlerdir. Hangi sebeple Macar halkının desteklediği Nagy liderliğe getirilmemekteydi. Polonya'da Gomulka liderliğe geri döndürüldükten iki gün sonra, 23 Ekim 1956 tarihinde, Macaristan'da binlerce insan Sovyet hâkimiyetine ve Stalinci liderlere karşı isyan başlatmışlardır (Gülboy, 2012).

24 Ekim tarihinde Parti'nin Merkez Komitesi, ayaklanmacıların isteklerini dikkate alarak Nagy'i tekrar görevine döndürmüşlerdir. Fakat bu gelişme de ayaklanmaların durmasını sağlamamış, işçiler fabrikaları işgal etmiş ve bağımsız işçi konseyleri oluşturmuşlardır. Nagy, göreve başlamasıyla beraber partiler üstü bir hükümet oluşturma gayretleri içerisinde olmuştur. Nagy, Sovyetleri müdahalede bulunmamak ve reformlara devam etmek hususlarında ikna etmiştir. Nagy 27-30 Ekim

tarihleri arasında bazı reformlar gerçekleştirerek ayaklanmaların ve SSCB askeri gücünün müdahalesinin durmasını sağlamıştır. SSCB, Macaristan'ın Polonya örneğinde olduğu gibi iç siyasetinde daha serbest fakat Moskova'ya sadık ve Doğu blokunda bulunan bir devlet olarak kalmasına izin vermiştir (Kissinger, 2009, s.536).

Ayaklanmanın sonucu olarak, binlerce insan ölmüş, yaralanmış ve tutuklanmıştır. Macar halkının bazıları Avusturya üzerinden Batıya kaçmışlardır. Nagy ve hükümet mensupları Yugoslavya elçiliğine sığınmışlardır. Af kararının çıkmasıyla birlikte elçilikten ayrılmışlar ama elçiliği terk etmeleriyle birlikte tutuklanmışlardır. Tutukluluklarının üzerinden iki yıl geçmesiyle birlikte idam edilmişlerdir. Macaristan'ın BM başvurusu yeterince ilgi görmemiş, kararın oylanmasına ancak 4 Kasım tarihinde müdahale başladıktan sonra geçilmiştir. BM oylama sonucunda Macaristan lehine geç olan bir bağımsızlık tanıma kararı alınmıştır (Gülboy, 2012).

Türkiye Cumhuriyeti hükümeti de Macaristan'da yaşanan olayları ve gelişmeleri yakından takip ederek, Macaristan'ın ihtilaline destek vermiştir. Türk halkının kalbi Macar kardeşleri için atmış, ihtilalin başarısızlıkla sonuçlanması hayal kırıklığına sebep olmuştur (www.turkmacar.org.tr).

2.4.3. 1956 Süveyş'in İşgali

1956 yılında yaşanan Süveyş Krizi aslında II. Dünya Savaşı'nın ardından oluşan olayların birbirlerini tetiklemeleri sonucuyla yaşanmıştır. Yaşanılan bu kriz, Mısır, İngiltere, Fransa ve İsrail'i direkt, ABD ve SSCB'ni dolaylı bir biçimde ilgilendirmiştir.

Yaşanan krizin ana nedenlerini tarihsel biçimde incelersek Arap-İsrail problemi yaşanan krizin ilk nedeni olarak ön plana çıkmaktadır. 1948 tarihinde Suriye, Mısır, Ürdün, Lübnan, Irak ile İsrail'in aralarında Birinci Arap-İsrail Savaşı yaşanmış, bu savaşın akabinde ateşkes görüşmelerine başlanmıştır. Ne kadar da ateşkes anlaşmaları bu görüşmelerin sonucunda neticelendirilmiş olsa da, kalıcı bir barış ortamı yaşanmamıştır. Durum geçicidir ve Arap dünyasının "İsrail'in ortadan kalkması" gayeli intikamlarını hayata geçirebilmesi halen imkân dâhilindedir. Bu duygularla Arap milliyetçiliğinin birleşmesi bundan sonra ortaya çıkacak olan Arap-İsrail savaşlarının devamını getirecektir. Her ne kadar Batılı ülkeler bu durumu fark edip önüne geçmek maksadıyla Ortadoğu bölgesine bir silah ambargosu koymayı amaçlayarak 1950 yılında bir bildiri yayınlasalar da SSCB'nin bu deklarasyonda yer almaması, SSCB'nin

Ortadoğu bölgesindeki nüfusunun yükselmesine sebep olmuş ve bu bölgedeki devletlerin SSCB'den silah tedarik etmesiyle Batılı ülkeler başarısızlık yaşamışlardır (Armaoğlu, 2010, s.593).

Kalıcı bir barış antlaşmasının yapılmamış olması yanında Arap mültecileri problemi de krizin birincil nedenini destekleyen yan neden olarak nitelendirilebilir. 1948 Savaşı sonrasında İsrail askerlerinin ve radikal Siyonistlerin uyguladıkları faaliyetler sebebiyle, bölgede bulunan Araplar vatanlarını terk etmişlerdir. Kısa bir zaman zarfında Ürdün ve Mısır'daki kamplarda kalan Arap mülteci sayısı 750.000'lere ulaşınca Arap milliyetçileri için diplomatik ve askeri potansiyeli olan bir durum ortaya çıkmıştır (Roberts, 2011, s. 965).

Yaşanan Soğuk Savaş dünya genelindeki bütün devletleri etkisi altına almış, doğal olarak bu dönem Ortadoğu Bölgesinde de kendisini hissettirmiştir. Bu ortamda bu ülkelerde, bilhassa 1948 Savaşının sonrasında, Arap milliyetçiliğinin de yaratmış olduğu etki ile iç dinamiklerinde değişme ve sorgulamalar başlamışlardır. Bu, yaşanan krizin ikinci nedenini teşkil etmektedir. Mısır ve Sudan'ın idaresinde 1882 yılından beridir söz sahibi olan İngiltere ve 1922 yılından itibaren onunla işbirliği içinde olan Mısır Krallığı'na karşı gösterilen tepkiler büyümeye başlamıştır. Bu bağlamda, Mısır'da 23 Temmuz 1952 yılında Cemal Abdül Nasır önderliğinde başlanılan Hür Subaylar Hareketi Kral Faruk'a karşı darbe yapmış ve ülkenin idaresine el koymuştur (Diriöz, 2012, s. 84). İlerleyen zamanda Mısır Krallığı yıkılmış ardından cumhuriyet ilan edilmiş ve Cemal Abdül Nasır 1954 yılında başbakan olmuştur. Nasır, başbakanlığından iki sene sonraysa Mısır'ın cumhurbaşkanı olmuştur (Uçarol, 2013, s.963).

Nasır'ın iktidara geçmesiyle birlikte başta Batı taraftarı bir dış politika takip etmiştir. Bu çerçevede 19 Ekim 1954 yılında İngilizler ile Süveyş Kanalıyla alakalı bir antlaşmaya imza atmıştır. Bu antlaşmasının içeriğine göre İngilizler yedi ay içinde Süveyş'te bulunan üslerini tasfiye edeceklerdir. Ancak, yedi sene içinde eğer yabancı bir güç Arap Birliğine dâhil üye ülkelerden birisine veya Türkiye'ye karşı herhangi bir saldırı girişiminde bulunursa üslerine tekrar geri dönme hakkı bulunacak ve tehlike geçene kadar bu üslerinde kalabileceklerdir. Ayrıca Süveyş Kanalı Mısır'ın bir bölümü olarak kabul edilecek, 1888 İstanbul Antlaşması'nda bildirilen Kanal'dan geçiş serbestliği maddesini taraflar uygulamayı sürdüreceklerdir (Uçarol, 2013, s.394).

Bahsi geçen bu antlaşmayla Nasır'ın diğer Batılı ülkelerle de işbirliği içinde olacağı düşünülse de bu şekilde olmamış, o, bu politikanın aksi bir politik görüş takip etmeyi tercih etmiştir. Çünkü o dönem içinde Ortadoğu bölgesinde İsrail yüzünden önemli bir Batı karşıtlığı bulunmaktadır. Eğer ki, ülkeler Batılı ülkeler ile herhangi bir işbirliği kurarlarsa dolaylı bir şekilde İsrail'i de tanımış olacaktı ki bu durumda mümkün değildi (Duman, 2010, s.424). Sonuçta, SSCB'ye karşı Ortadoğu bölgesinde bir ittifak oluşturmayı amaçlayan Batılı ülkeler, Türkiye'yi temsilcilik rolünü uygun görerek Mısır'ı "Bağdat Paktı" ismiyle yeni oluşturulacak bu ittifaka davet etmişlerdir. Fakat Mısır bu teklifi geri geri çevirmiş ve bilhassa Pakta karşı Arap muhalefetliğini kuvvetlendirmek amacıyla faaliyetlerini sürdürmüştür. Bilhassa İngilizlerin Irak'ı destekleyerek pakta katılmasını istemişlerdir. Bu durum üstüne Irak yönetimi 1955 yılında Pakt'a dâhil olacağını bildirmiş, bu olay üzerine Mısır yirmi iki Arap ülkesini toplantıya davet ederek Irak yönetimini suçlamış ve Arap Kolektif Güvenlik Paktı'nı ihlal ettiklerini bildirmişlerdir. Ancak Irak yönetimi Bağdat Pakta dâhil olmayı seçmiştir. İngilizler bu Pakt'la birlikte kendi güvenlik düzenini oluşturunca, Mısır izlediği politikayı değiştirmiştir (Duman, 2010. s.440). Sonuç olarak 1955 yılında Endonezya'da düzenlenen Bandung Konferansı'na katılarak Bağlantısızlar Hareketi'nin liderlerinden olmuş (Hakim ve Marika, 2003, s. 141) ve Batı politikasından bütünüyle farklı bir politika takip ettiğini ispatlamıştır. Bununla birlikte bahsedilen hareketin başka bir temsilcisi olan Çekoslovakya ile yakınlık kurarak ve bu ülkeyle 30 Eylül 1955 tarihinde silah antlaşması yaparak bu sayede Batı Ülkelerinin Ortadoğu bölgesindeki silah tekeli kırılmıştır (Kati, 2014, s.12).

Belirtilen bu olaylar yaşanan krizin diğer nedenlerini oluştururlarken, Asvan Barajı ve Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi krizin patlak vermesine sebep olmuştur. İsrail'in karşısında askeri manada kuvvetli olabilmek için Çekoslovakya'dan silah tedarik eden Mısır, bu durumun yanında finansal manada da güçlü olmasının gerektiğinin farkındaydı. Bu bağlamda Nil Nehri üzerine inşa edilmesi düşünülen önemli sulama projesi Asvan Barajı'nın hayata geçirilmesine karar verilmiştir. Fakat Nasır'ın bu projeyi hayata geçirmesi için finansal güce, sermayeye ve dış krediye ihtiyacı bulunmaktaydı. Bu durumun farkına varan İngiltere, ABD ve Dünya Bankası Mısır'ın kendilerine karşı olan tavırlarına rağmen, bu projenin hayata geçmesini teminen gerekli yardımları yapacaklarını beyan etmişlerdir. Fakat, Mısır'ın Çekoslovakya'dan silah temin etmeyi sürdürdüğü ve bu projenin hayata geçmesiyle birlikte Mısır'ın İsrail'e karşı bir tehdit oluşturacağını farkına varılınca Batı, yaptıkları

teklifi geri çekmişlerdir (Sander, 2008, s.301). Bu durum üstüne Mısır yönetimi Süveyş Kanalı Şirketi'nin ulusallaştırdığını beyan ederek Kanal yönetimine el koymuştur (Katı, 2014, s.12).

Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesinin sonrasında Fransa ve İngiltere yönetimleri, hem kanalı yapan, hem sahibi olan kuruluştaki hisseleri olduğu ve hem de bu faaliyetin Nazır'ın Arap devletleri nazarında öneminin artması sebebiyle bu durumu düşmanlık göstergesi şeklinde algılamışlardır. İsrail ise, uzun zamandır komşuluk yaptığı Mısır'ı güçsüzleştirmesine bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Sonuçta ise, bu üç ülke Mısır'a karşı bir ittifak oluşturmaya karar vermişlerdir. Bu ülkelerin temsil heyetleri Sevr'de bir araya gelerek "Silahşör Operasyonu" ismiyle Mısır'ı işgal etmek için planlar tasarlamışlardır (Hourani, 2008, s.427).

İşgal için planların tasarlanmasının akabinde İsrail silahlı güçleri 29 Ekim 1956 tarihinde Mısır'ı işgal altına almışlardır. İşgalin ertesi günü ise, İngiltere ve Fransa yönetimi, savaşın sona ermesini talep etmişler, eğer ki taraflar buna uymazlarsa askeri güç uygulayacaklarını beyan etmişlerdir. İsrail bu çağrışı kabul etmiş olsa da Mısır, Süveyş Kanalı'nın kendi sınırları dâhilinde olduğunu belirterek geri çekilmeyi reddetmiştir. Bu durum üzerine ise Fransa ve İngiltere müdahalede bulunmuştur (Scott-Baumann, 2009, s. 43).

Bunlar yaşanırken bilhassa ABD ve SSCB durumdan hoşnut olmamışlar, ABD'nin İngiltere, Fransa ve İsrail'i önemli bir biçimde ikaz etmesi neticesinde savaş sonlanmış (Diriöz, 2012, s.85) ve 1957 senesinde Kanal deniz seferlerine yeniden açılmıştır (Armaoğlu, 2010, s.608).

2.4.4. Berlin Duvarının İnşası

1945 yılında SSCB'nin Berlin'e girmesinin ardından Nazi Almanya'sından geriye yenilmiş, savaş yorgunu, harabe, yıkık bir yer kalmıştır. Onlarca insan hayatını kaybetmiş ve yaşanan savaş finansal anlamda da Almanya'yı önemli şekilde etkilemiştir. Savaşın ardından Almanya bir var olma planları ararken, savaşı kazanan müttefik ülkelere farklı planlar yapmaktadırlar. 1917 yılında I. Dünya Savaşı'na katıldığından beri ABD, Avrupa'dan gelmesi muhtemel olası bir saldırı tehdidine karşı, menfaatleri ışığında bir politika tespit etmiş, ama menfaatleriyle örtüşmeyen SSCB'yi tehdit olarak görmüştür. 1946 yılında Churchill'in bir konuşmasında Doğu Avrupa

üstünden Demir Perde'nin çekilmeye başladığını ifade etmesi, Soğuk Savaş'ın başlangıç evresi şeklinde algılanır ve artık ABD liderliğinde Batı, SSCB'nin liderliğinde Doğu arasında kalmış Avrupa ile ideolojik zıtlıklar ve çatışmalar mücadeleleri başlamıştır. Avrupa ülkelerine önemli derecede etkisi olan bu kutuplaşma, askeri olarak değil, ideolojik anlamda; psikolojik savaş, diplomatik, siyasi krizler biçiminde yaşanmıştır. Yaşanan durum II. Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa'yı ikiye ayırmıştır. 23 Mayıs 1949 tarihinde ABD, İngiltere ve Fransa, II. Dünya savaşının ardından kazanılan bölgeleri birleştirip, Batıda Federal Almanya Cumhuriyetini kurmuşlardır. 7 Ekim 1949 tarihinde ise SSCB, işgali altında olan bölgede Demokratik Almanya Cumhuriyetini kurmuştur. Sonuç olarak, Almanya, doğu ve batı şeklinde bölünmüş, batı devletleri ve SSCB arasında işbirlikleri sona ermiş ve dünya doğu ve batı şeklinde bloklara bölünmüştür. Bu zamandan sonra izlenen stratejiler iki blok arasında gerçekleştirilmiştir (Fulbrook, 2018, s. 202-203).

Başlangıçta gelişmeler iki Almanya'da da aynı gibi görünmekteydi; anayasalar aynı, iki tarafından yöneticileri devletin resmi lideri, ulusal seçim sonucuyla tespit edilen hükümet, siyasileri ve Cumhurbaşkanı ile yönetilmekteydi. Yapı olarak iki bölgede de seçimlerin neticesiyle oluşmuş, halkı temsil eden alt meclis ve Lander ismi ile anılan eyaletleri temsille görevli üst meclis bulunmaktaydı. Batı Almanya, İngiltere, ABD ve Fransa'nın işgali altında onbir eyaletten oluşan merkezîyetçiliğin hâkim olduğu, federal bir siyasi yapılanma altında oluşturulmuş bir devletti. Birçok partinin içinden dört yılda bir yapılan seçimlere dayalı bir yapısı bulunmaktadır. Doğu Almanya ise Demokratik Birliğinde Marksist – Leninist demokratik merkezîyetçilik ilkesi hâkim durumdadır.

Soğuk Savaşın ilk zamanlarından itibaren bazı sebeplerle Doğu Almanya vatandaşı olan insanların yoğun bir biçimde Batı Almanya'ya göç girişiminde oldukları görülmüştür (Sälter, 2015, s.17). Yaşanan bu göçleri engelleyebilmek için Doğu Almanya yönetimi ilk olarak 1952 senesinde Batı Almanya ile olan sınırlarını bütünüyle kapatmış fakat alınan bütün tedbirlere rağmen Doğu'dan Batıya doğru göç edenlerin sayıları yaklaşık olarak 2,7 milyon seviyelerine erişmiştir (Klausmeier ve Schmidt, 2004, s.10-14). Yaşanılan nüfus kayıplarını engellemek adına Doğu hükümeti 13 Ağustos 1961 yılında batıya geçişin en fazla olduğu Berlin'de bulunan sınır hattı boyunca bir duvar oluşturulmasına karar vermiştir (Sälter, 2015, s.17).

2.4.5. Kıbrıs Sorununa Türk ve Sovyet Bakışları

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin temellerini oluşturmuş olan 1959 yılı anlaşmalarını SSCB, "emperyalist NATO'nun adaya dayatması" şeklinde nitelendirmekte ve bu anlaşmaların İttifak'ın "çıkarına hizmet ettiğini" düşünmekteydi (Bölükbaşı, 2001, s. 289). Bu çerçevede Moskova, adada yaşanan toplumlararası çatışmanın yoğunlaşmasının akabinde Türkiye'nin garantörlük hakkını ön plana çıkarması ve gündeme getirmesinden rahatsızlık duymuştur (Bölükbaşı, 2001, s. 288). Başlarda SSCB, Ankara'nın adaya müdahale hakkını gündemde tutmasını NATO'nun Kıbrıs'a müdahale girişimi şeklinde değerlendirmekteydi. Bununla beraber SSCB, toplumlar arası çatışmanın yükselişe geçmesiyle birlikte 1960'lı yılların ikinci yarısından Yunanistan ve Türkiye'yi savaşın kıyasına kadar getirerek İttifak'ın bölgesel etkinliğini ve bütünlüğünü tehdit eden Kıbrıs sorunu hususunda Türkiye ile işbirliği noktasına gelmiştir. Nitekim Türkiye'nin, bölgede NATO hâkimiyetinden ziyade Akdeniz bölgesindeki dengelerin korunmasını temel alan siyaset takip ederek adanın Yunanistan'la birleşmesine karşı durması, Doğu Akdeniz ve Kıbrıs'ta İttifak denetiminin artmasına sebep olacak her politikaya itiraz eden SSCB için önemlidir. Türkiye ve SSCB'nin Kıbrıs problemindeki bu ortak davranışları ikili ilişkilerin normale dönmeden işbirliğine dönüşme noktasında önemli rol oynamıştır. Dolayısıyla, yumuşamayla şekillenen dış politika ilkeleri sınırlarında ve Doğu Akdeniz'e dair menfaatlerinin, farklı sebeplerle de olsa, ENOSİS¹ karşıtlığında birleşmesi ile Türkiye ve SSCB, 1964 yılından 1979 yılına kadar Ada'nın bağımsızlığı ve orada yaşayan iki toplumun varlığını, eşit haklara sahip olduğunu ön plana çıkaran bir Kıbrıs siyasetini benimsemişlerdir.

Kıbrıs Rum toplumu lideri Başpiskopos Makarios'ın 1963 yılı Kasım ayında sunduğu, Kıbrıs Türk halkının azınlık statüsüne indirgenmesini amaçlayan anayasa değişikliği teklifinin, 16 Aralık'ta Kıbrıs Türk toplumu lideri Fazıl Küçük tarafından kabul edilmemesinin akabinde 21 Aralık'ta Ada'da bulunan Türk yerleşkelerine Rum askeri saldırısı başlamıştır (Bölükbaşı, 2001, s. 287). Kıbrıs'ta halklar arası çatışmanın hızlanması üzerine Aralık 1963 yılında Türk savaş jetlerinin Ada üzerinde ihtar uçuşu yapması talimatını veren İnönü hükümeti, Yunanistan ve İngiltere karşı verdiği notalarla yaşanan çatışmaların önüne geçilmemesi durumunda Türkiye'nin tek başına

¹ Enosis, 1930'lu senelerde Birleşik Krallık idaresinde bulunan Kıbrıs adasının "Yunanistan'a bağlanması" anlamında kullanılmıştır. Genel anlamı ise politika açısından "bir ülkenin sınırlarına dahil olma, birleşme" anlamına gelmektedir (Keser, 2006, s. 145-148).

müdahalede bulunma haklarını kullanacağını vurgulamıştır (Fırat, 2001, s. 724). Kıbrıs'a dönük NATO devletlerinin müdahalelerine ve garanti hakkına, kısaca Londra Anlaşmalarına karşı olan SSCB, 31 Aralık 1963'te Türkiye'ye karşı yayınladığı notayla Türk uçaklarının Ada üzerinde ihtar uçuşunda bulunmalarını protesto etmiştir. Bu çerçevede SSCB, 15 Ocak 1964 tarihinde toplanmış olan Londra Konferansında gündeme taşınan, Ada bölgesinde NATO kuvvetlerinin güvenliği ve düzeni oluşturmasına dönük tekliften rahatsız olmuştur (Stergiou, 2007, s. 94). Zira bağlantısız bir dış siyaset izlemede kararlı duran ve problemin bağlantısız devletlerle beraber SSCB'nin de bulunduğu BM dâhilinde çözülmesini savunan Makarios, bu teklifle Ada bölgesinin ittifakın denetimlerinde olduğu ön plana çıkarmakta ve SSCB'ye çözüm evresinde "söz hakkı" tanımamaktaydı. Bu süreç içerisinde, Ada'da yaşanan toplumlar arası çatışmanın sürmesi üstüne İngiltere'nin 15 Şubat 1964'teki başvurusuyla sorun BM Güvenlik Konseyince gündeme alındığında SSCB, "bağımsız bir BM devleti" olan Kıbrıs'a dönük NATO devletlerinin müdahale faaliyetlerinin karşısında durduğunu tekrarlamıştır. SSCB'nin yaptığı bu vurgu Londra Anlaşmaları kapsamında garantörlük haklarını ön plana çıkararak Türkiye Devletine yöneliktir (Gönlübol, vd., 1996, s. 525).

Türkiye, Londra Anlaşmalarının uygulanılmasına, Ada'da bulunan Türk halkının anayasal haklarının koruma altına alınmasına ve garantörlük hakkına önem göstermekteydi. 4 Mart 1964'te BM Güvenlik Konseyince kabul edilmiş olan karara göre oluşturulan Barış Gücünün ("Security Council Resolution 186, 1964"), Ada'da yaşanan çatışmayı sonlandıramaması üstüne İnönü hükümeti, 16 Mart 1964 tarihinde TBMM'den, gerekli görüldüğünde adaya askeri müdahalelerde bulunabilme yetkisini almıştır (Fırat, 2001, s. 725). Bu durumla beraber, 5 Haziran 1964 tarihinde Johnson'un Mektubu Türkiye'nin Garanti Antlaşması'ndan doğan gerekli durumlarda Kıbrıs'a tek başına müdahale haklarını kullanabilme kararının ertelenmesine sebep olmuştur. Johnson'un Mektubu'nun temeldeki kaygısı ise Türkiye'nin Ada'ya askeri müdahalelerinin önüne geçmektir. Nitekim Washington yöneticileri, Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı müdahalenin bir Türkiye-Yunanistan savaşına ve bu yolla NATO'nun güneydoğu bölümünde çatlaklıklara sebep olacağını (Landau, 1976, s. 49), dolayısıyla da SSCB'nin Doğu Akdeniz'de etkinliğinin yükseleceği fikrindeydi. İnönü, Türkiye'nin garantörlük hakkını önemli görmekle beraber, problemin ABD'nin arabuluculuğu ile barış yoluyla çözüme kavuşmasını da desteklemekteydi. Diğer taraftan, bahsi geçen dönemde TSK deniz aşırı bir savaş için hazır konumda değildir. 1964 yılında Türkiye'nin askeri müdahaleleri gündeme taşınmasına, bu şekildeki bir girişimi

NATO'nun bağlantısız ve bağımsız Kıbrıs'a müdahalesi şeklinde değerlendiren ve Makarios'u destekleyen SSCB'nin de karşı durması, İnönü Hükümeti'nin askeri müdahaleye yönelik aldığı kararın ertelenmesine yol açmıştır (Bölükbaşı, 1993, ss. 519-520-521). Haziran 1964 ortamında, değişik sebeplerle de olsa, hem SSCB hem de ABD, Türkiye'nin adaya askeri müdahalede bulunmasına karşılardır. Bununla beraber, Haziran 1964 şartlarıyla ve o dönem içerisindeki Türk- SSCB ilişkilerinin durumuyla, Türkiye'nin Kıbrıs harekâtlarını yaptığı 1974'te normale dönmeden iş birliğine dönüşmüş olan Türk-SSCB ilişkilerinin ulaştığı konum farklıdır. Bu içerisinde Kıbrıs sorununa dönük Batılı ülkelerin davranışları ve tutumları, Türk-SSCB ilişkisinde yumuşamaları hızlandırmıştır (Gönlübol, vd., 1996, s. 525). Türkiye ve SSCB'nin Kıbrıs hususundaki tutumlarının paydaş bir konumda örtüşmesini sağlayan temel faktörse, farklı sebeplerle de olsa, Türkiye ve SSCB yönünden tehdit yaratan Enosis amacının, diğer bir ifadeyle, Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleştirilme ihtimalinin gündemde olmasıdır.

Daha öncede bahsedildiği gibi, Nisan 1964'te Yunanistan ile imzalamış olduğu enosisin nihai amaç olduğunu ön plana çıkaran Makarios, Kıbrıs'ın bütünüyle Yunanistan ile birleşmesi taraftarıydı (Uslu, 2003, s. 106). Diğer taraftan Temmuz 1964 yılında başlayan Cenevre görüşmelerinde ABD, taksime ve enosis zemin hazırlayan Acheson Planını gündeme taşımıştır. Son zamanlarda "Enosis fikrine çok sıkı sarılan" Makarios'un yanı sıra Washington ve Atina yönetiminin gündeminde de Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi amacının bulunması, SSCB'nin Kıbrıs sorununda Türkiye'nin izlediği politikaya dair tutumlarını yeniden irdelemesine sebep olmuştur. Ada'da bulunan Türk halkına Anadolu'dan sevk edilen mühimmat ve silahların Erenköy limanından teslim edildiği fikrini kapılan Makarios yönetiminin Kıbrıs'ta bulunan Türkleri kuşatması üstüne 7 Ağustos 1964 tarihinde Türk savaş uçaklarının Ada üzerinde ihtar uçuşları gerçekleştirmesine ve ardından da 8-9 Ağustos'ta Grivas komutasında bulunan Ulusal Muhafız Birliği'ni bombalamasına (Fırat, 2001, s. 729) SSCB tarafından fazla bir tepki gelmemiştir. SSCB, Türkiye'nin Kıbrıs'a karşı bu ilk hamlesine karşı sert bir tavır sergileyerek Türkiye'yi ABD'ne tekrar yakınlaşmasını istememektedir (Aziz, 1969, ss.191-193). Bununla beraber SSCB, "bağımsız ve bağlantısız Kıbrıs'a vurgu yaptığı oranda Makarios ile bulunan ilişkilerini devam ettirmeye çalışmıştır. Öyle ki, 1 Ekim 1964 tarihinde Kıbrıs ile SSCB arasında ülkenin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını koruyabilmek amacıyla askeri yardım anlaşması yapılmıştır. Fakat SSCB'nin, yapacağı yardımları enosisin hayata geçmemesi

şartına bağlaması, SSCB'nin izlediği Kıbrıs siyasetinde önceliğinin, Kıbrıs'ın bağımsızlığının korunma altına alınması ve böylece bir NATO devleti olan Yunanistan ile birleştirilmesinin önüne geçilmesi olduğu net bir şekilde gözlenmektedir (Canar, 2018, s. 234).

Türkiye'nin ve SSCB'nin enosise kabul etmeyen ortak tavırları 1967 Kıbrıs Bunalımı'nda da devam etmiştir. 1967 yılı Kasım ayında Grivas komutasında bulunan Rum Milli Muhafız Birliği Boğaziçi ve Geçitkale köylerinde Türklere saldırmıştır. Türkiye'nin Yunan Devleti nezdinde girişimleriyle Kollias'ın talimatıyla Milli Muhafız Birliği köyleri boşaltmıştır. Kıbrıs problemi sebebiyle iki NATO üyesi ülkenin karşı karşıya gelmelerinin bölgede bulunan SSCB etkinliğini çoğalttığı hakikatinden hareketle ABD devlet başkanı Johnson ise soruna çözüm üretebilmek için temsilcisi Cyrus Vance'i görevlendirmiştir. Türkiye'de ABD karşıtlığının yükseldiği bu dönem içinde Washington, ABD denetiminde bulunan Yunanistan yöneticilerine Türkiye lehine baskılar yapmıştır. Türkiye'nin SSCB ile Kıbrıs hususunda yakınlaşmaları da, ABD'nin bu tutumunda rol oynayan önemli bir faktördür (Stergiou, 2007, s.96). Vance'in Albaylar Cuntası² üzerinde oluşturduğu baskılar neticesinde Yunan Devleti, antlaşmaların dışında Ada'ya sevk ettiği tüm güçleri geri çekmeyi kabul etmiştir (Armaoğlu, 2000, s.799). Ada'nın bir NATO üssüne dönmesine karşı duran SSCB ise, 1967 bunalımından Cunta idaresini mesul tutmuş ve "Cyrus Vance misyonu"ndan rahatsızlık duymuştur. Ayrıca Türkiye'nin Yunanistan kuvvetlerinin Kıbrıs'tan geri çekilmeleri, diğer bir ifadeyle "fiili enosise son verilmesi" koşulunu SSCB'nin de kabullenmesi, SSCB ve Türkiye'nin Ada'ya yönelik siyasetlerinin enosis karşıtlığında buluşmaya devam ettiğini göstermekteydi. 29 Aralık 1967 tarihine ulaşıldığında Kıbrıslı Türk halkı federasyona ilk adımları atarak Başkanın Fazıl Küçük, yardımcının ise Rauf Denктаş olduğu Kıbrıs Geçici Türk Yönetimini ilan etmişlerdir (Fırat, 2001, s.738). Adadaki Türk halkının "16 Ağustos 1960 tarihli Anayasa'nın bütün kuralları uygulanıncaya kadar" KGTY'yi ilan etmesi (Armaoğlu, 2000, s. 799), bağımsızlığı müdafaa ettiği müddetçe Kıbrıs'ın federatif sisteme dönmesine itirazda bulunmayan SSCB bakımından problem teşkil etmemekteydi (Canar, 2018, s. 238).

² Albay cuntası: Yunan siyasi tarihine "Albaylar Cuntası" olarak damgasını vuran darbe, Albay Yorgios Papadopoulos, Tuğgeneral Stilyanos Pattakos ve Tuğgeneral Nikolaos Makarezos tarafından planlanmıştır.

2.4.6. 1962 Küba Füze Krizi ve Jüpiter Füzelерinin Türkiye'den Sökülmesi

SSCB'nin 1957'de, dünyanın ilk yapay uydusu Sputnik'i fırlatması, NATO devletleri ve bilhassa da ABD tarafından endişe ile karşılanmıştır. Çünkü yaşanan bu gelişmelerle ABD'de, nükleer teknoloji ve uzay rekabeti alanında Ruslardan geri kalındığı yönünde bir düşünce oluşmuştur. ABD'nin o dönemde uzun menzilli füzeleri bulunmamaktadır. SSCB savaş teknolojilerinde ABD'nin önüne geçmiştir. ABD oluşan füze açığını kapatabilmek adına Avrupa'daki bazı NATO üyesi devletlere SSCB'yi hedefleyebileceği orta menzili bulunan füzeleri kurmayı teklif etmiştir (Gönlübol, vd., 1996, s.316). Ancak birçok NATO devleti SSCB'nin yapacağı baskılara maruz kalmamak için ABD füzelerini sınırlarına kurulmasını istememişlerdir. Bahsi geçen füzeleri yalnızca İtalya, Türkiye ve İngiltere kabul etmişlerdir. Türkiye hükümeti bahsedilen bu füzelerin kurulması durumunda, Türkiye'nin SSCB tehditlerinden korunacağını, devletin stratejik olarak önem kazanacağını ve Türkiye – ABD ilişkilerinde daha ileriye gidilmiş olacağı fikrindedirler (İzmir, 2017, s. 179).

Türkiye Devleti, 28 Ekim 1959 tarihinde ABD ile on beş tane orta menzille sahip ve nükleer başlıklı Jüpiter füzelerinin Türkiye sınırları içerisine kurulması konusunda anlaşmışlardır. Türkiye içerisinde bu füzelerin kurulmasına, SSCB'yi kıskırtacağı için karşı duranlar olsalar da yönetim ve askeri yöneticiler, Jüpiter füzelerinin ülkenin askeri kuvvetini yükselteceği fikrindeydiler. Sonuçta Jüpiter füzeleri 1957 yılından başlanılarak aşamalı bir şekilde Türkiye sınırları içerisine kurulmaya başlanmış, ancak kurulan füzelerin ateşleme sistemlerinin ve savaş başlıklarının monte edilmesi 1962 yılının ortalarında tamamlanabilmiştir. Jüpiter füzelerinin sahibi Türk devleti olsa da savaş başlıkları ABD kontrolünde olacak, ayrıca Türkiye ve ABD'nin ortak bir izni bulunmadıkça kullanılmayacaktır (Hale, 2003, s. 135-6).

Türk hükümeti, Jüpiter füzelerin kurulmalarına onay verirken, diğer taraftan güvenlik bakımından önemli bir riski de almış bulunmaktaydı. Türk sınırları içerisinde bulunan bu füzelerin kullanılabilir duruma getirilmesiyle beraber SSCB yönetiminin de tepkileri yükselmeye başlamıştır. Sovyetler lideri Nikita Kruşçev, ABD'nin Türkiye sınırları içerisine füze sistemlerinin kurulmasını sert bir şekilde kınayarak bu duruma karşılık verileceğini beyan etmiştir. Bahsedilen bu karşılık ise Küba'ya Jüpiter füzeleri benzeri SSCB füzelerinin yerleştirilmesi olacaktır. 1962 senesinin Temmuz ayında ABD U-2 uçağının rutin uçuşu esnasında, SSCB gemilerinin Küba'ya yakın şekilde

konumlandırıldığı belirlenmiştir. 14 Ekim tarihinde görülen fotoğraflarla SSCB'nin Küba'ya nükleer başlıklı füzeler yerleştirdiğinin farkına varılmıştır (Hudge, Nolan, 2007, s.289). ABD'nin Küba bulunan SSCB gemilerini ablukaya alması gergin ortamı daha da yükseltmiştir. SSCB'nin gemilerini geri çekmeyeceğini, ABD ise uygulanan abluka faaliyetlerini sonlandırmayacağını beyan etmesiyle dünyayı nükleer bir savaşın kıyısına getiren Küba Krizi meydana çıkmıştır (Blum, 1991, s.86-8).

Türkiye-ABD ilişkilerini Küba Krizi yakinen ilgilendiriyordu. Toprakları içerisinde ABD füzeleri sahibi Türkiye, ister istemez yaşanan bu krizin önemli bir aktörü olacaktı. Çünkü SSCB net bir şekilde, Küba'ya yerleştirilen füze sistemlerini sadece Türkiye'de bulunan Jüpiter füzelerinin kaldırılması şartıyla geri çekileceğini beyan etmekteydi. Fakat NATO devletlerindeki itibarının eksilmesinden kuşkulanan ABD, SSCB'nin yaptığı bu teklifi net bir şekilde geri çevirdiği açıklamıştır. Ancak başkan Kennedy yönetimi ABD'nin karşılaştığı iki riskli durumun farkındaydılar: ilki füzeler geri çekilirse, ABD'nin NATO devletlerin gözündeki itibarı zayıflayacak veya bu devletlerce bir muhalefetle karşılaşılacak, ikincisi ise füzeler geri çekilmez ise SSCB ile nükleer savaşa girmek kaçınılmaz olacaktır (İzmir, 2017, s. 180).

Yaşanan Küba Krizi, Kruşçev ve Kennedy arasında süren mektuplaşmalar sonucunda çözüme kavuşturulmuştur. Başlarda iki devletin de geri çekilmeleriyle nükleer bir savaş ortamının kıyısına kadar gelirse de yöneticiler arasında devam eden pazarlıklar sonucunda anlaşma sağlanmıştır. 27 Ekim tarihinde Rus lider Kruşçev, Kennedy'ye yazdığı mektubunda, ABD'nin Küba'da bulunan nükleer füzeler için duyulan endişelerin anlaşılabilir olduğunu, ancak Küba ABD'ye doksan mil uzakta iken Türkiye'nin SSCB'nin sınır komşusu olduğunu ve SSCB'nin de Türkiye'de bulunan nükleer füzeler için aynı şekilde endişelendiğini belirtmiştir. Kruşçev, Türkiye'de kurulu olan ABD füzelerine karşılık Küba'da bulunan Rus füzelerini kaldırmaya isteklerinin olduğunu beyan etmekteydi. Mektupta gerekirse bir anlaşma sağlanabileceğinin ve Türkiye'nin toprak bütünlüğünün taahhüt altında tutulabileceğinin de altını çiziyordu (İzmir, 2017, s. 180).

Kruşçev yazdığı ikinci mektupta ise, net bir şekilde Küba'da bulunan füzelere karşılık ABD'nin de NATO devletlerinde kurulmuş olan füzelerini geri çekmesini istemiştir. Başkan Kennedy 27 Ekim 1962 tarihinde, danışmanlarıyla beraber Küba Krizi'ni konu alan bir toplantı yapmıştır. Bu toplantı da, SSCB'nin yaşanan krizi

sonlandırmaya dönük girişiminden sonra, Türkiye Devletini pazarlık konusu yapması Kennedy tarafından tepki ile karşılanmıştır. Çünkü bahsi geçen füzeler NATO, ABD ve Türkiye tarafından karşılıklı olarak yapılan antlaşmalar sonucunda kurulduğundan dolayı ABD'nin tek taraflı bir karar vermesi ilişkilerde olumsuz sonuçlara sebep olabilirdi. Diğer taraftan, Başkan Kennedy bir süredir füzelerin etkisiz olduğunu düşünerek kaldırılması taraftarıydı, fakat bahsedilen bu füzeler Türk Devleti için prestij konusu olduğundan kaldırılması gerçekleştirilememiştir (Garthoff, 1989, s.70-71). Ayrıca, Jüpiter füzelerinin savunma silahı olarak önemli zafiyetlerinin olduğunun farkına varılmıştır. Bu füzelerin yüzeyleri çok inceydi ve ufak bir darbeye bile delinebilirdi. Bu nedenle, ateşlenmesi uzun zaman alıyor, saldırının önüne geçmekten ziyade kışkırtıcı, adeta saldırıya davet sunan bir özelliği bulunuyordu. Bu şartlarda, işlevsiz olduğu düşünülen birkaç füze için savaş olasılığını göze almak epey riskli idi (Sever, 1997, s. 648).

27 Ekim'de Kennedy, Kruşçev'e yolladığı cevap mektubunda, teklifini kabul ettiğini, barışın korunması yönünde davranacağını, Küba'da bulunan Rus füzelerinin geri çekilmesi halinde ABD'nin de yaptığı ablukayı sonlandıracağını ifade etmiştir. Ancak Başkan Kennedy, SSCB'nin yaptığı teklifi kabul etmesine rağmen spesifik ve doğrudan bir biçimde Türkiye'ye dönük koşuluna yer vermemiştir. Kruşçev de Kennedy'nin tekliflerini geri çevirmeyerek yapılan bu pazarlıkları kamuoyundan gizli tutulması isteğini de anlayışla karşılamıştır. Bu şekilde iki lider aralarında mektuplaşmalarla Küba- Türkiye pazarlığı gayri resmi bir biçimde yürütmüşlerdir (Dobbs, 2008, s.233).

Yaşandığı dönem içerisinde bu krizin Türkiye – ABD ikili ilişkilerinin geleceği bakımından bir kırılma noktası olduğu açık olarak gözlenmiştir. Yaşanan krizin sona ermesiyle birlikte ABD-SSCB arasındaki pazarlık dünya kamuoyuyla beraber Türkiye halkı tarafından da öğrenilmiştir. ABD şahsi menfaatleri doğrultusunda Türkiye Devletine arka plana itebileceğinin farkına varılmıştır. Bu durumun sonucu olarak ABD'ne karşı güvensizlik durumu doğmuştur. Meydana çıkan bu güvensizlik bahsi geçen dönem içerisinde Türk-ABD ikili ilişkilerinde önemli değişiklikler yaratmamış olsa da bu iki ülke ilişkilerinde 1964 sonrasında meydana gelen krizlerin, üstü örtülü bir biçimde de olsa temelinin bu dönem içerisinde atıldığını ön plana çıkarmak doğru olacaktır. Yaşanan kriz, dış politikada öncelik olarak Türkiye'nin ulusal menfaatlerine göre davranılmasının önemliliğini ortaya çıkaran ilk ciddi kriz olduğu ancak basının

yaklaşımının da etkileriyle bahsi geçen dönemde etkilenilmediği dile getirilebilir (İzmir, 2017, s. 189).

Sonuçta, on üç gün süresince dünyayı büyük bir nükleer savaşın kıyısına getiren kriz gizli bir şekilde yürütülen pazarlıkla çözüme kavuşturulmuştur. ABD hükümeti yapılan pazarlıkları dünya kamuoyu önünde net bir biçimde reddetmiştir. Oysa kamuoyuna yansıtılan bu görüntünün tersine 27 Ekim tarihli mesajın Washington'a eriştiği günün akşam saatlerinde, gizli bir şekilde yapılan Kennedy ve Rus yetkililerin görüşmeleri sonucunda iki ülke anlaşmıştır. Gizli yapılan bu toplantı esnasında ABD, füzelerin krizden birkaç ay gibi kısa bir zaman zarfında geri çekileceği garantisini yazılı bir anlaşma olmadan SSCB'ye vermiştir (Kennedy, 1969, s.97-99). Şöyle ki, ABD'nin İtalya ve Türkiye'de yer alan Jüpiter füzelerini kaldırması karşılığında, SSCB de Küba'da bulunan füzelerini kaldıracaktır. Öncelikle yapılan pazarlıklar gizli tutulacak, SSCB'nin Küba'da bulunan üslerine karşılık ABD'de Türkiye sınırlarındaki üslerini aşamalı olarak kaldıracaktır (Heale, 2001, s.71-75).

2.4.7. 1963 Kıbrıs Sorunu ve 1964 Johnson Mektubu

Türkiye'de yeni hükümetin oluşturulmamış olması sebebiyle başbakanlık vazifesini devam ettiren İsmet İnönü, 21 Aralık 1963 yılında gazeteciler ile yaptığı röportaj esnasında Kıbrıs Krizi hakkında da açıklamalarda bulunmuştur. Kıbrıs'ın Anayasa'ya bağlı olan bir devlet olduğunu bildiren İsmet Paşa, *'İlgili devletler birlikte bir antlaşma yapmışlar. Uluslararası böyle antlaşmalar kanun mahiyetindedir. Biz kanun devletiyiz. Bizde iç meselelerde partiler arasında ihtilaflar çoktur ama çok şükür Türk Milleti dış politikada beraberdir. Bir tek kişi gibidir'* şeklinde bildirerek Ada'da herhangi bir oldubittiye göz yumulmayacağını yeniden ön plana çıkarmıştır (Turan, 2004, s. 461). Fakat İsmet İnönü'nün gazetecilere Kıbrıs hususunda iyi niyetli bildiriler de bulunduğu sırada Ada'da Akritas Planı³ çerçevesinde belirlenen kanlı oyunlar uygulanmaya başlanmak üzereydi.

Adada İçişleri Bakanı Yorgiais'in bir çeşit milis kuvveti olarak oluşturulan silahlı sivil Rumlar, yasa dışı olarak yollara kurulan barikatlar ile Türkleri durdurup üzerlerinde aramalar yapmaktaydı. Adada ilk önemli olaysa 21 Aralık'ta milis

³ Akritas Planı, 1963 senesinin başlarında Kıbrıs Cumhuriyeti hükümetinde çoğunluğa sahip Kıbrıs Rumlarının, Kıbrıs Türklerini yönetimde zayıflatarak daha sonra Kıbrıs Cumhuriyeti'ni Yunanistan ile birleştirmeyi amaçlayan plandır (https://tr.wikipedia.org/wiki/Akritas_Plan%C4%B1).

kuvvetlerinin Lefkoşe'nin Türk mahallesinde bir kadının üstünü aramaya yeltenmesi esnasında meydana gelmiştir. Yaşanan olayı protesto etmek amacıyla birleşen topluluğa rağmen milis güçleri, kadın ve erkek arkadaşını silahla tarayıp ölümlerine sebep olmuşlardır (Önalp, 2010, s. 120). Bahsedilen bu katliam Rum saldırısının başlangıcını oluşturmuştur. Bahsedilen bu olayın ardından milis güçler, sokak köşelerine konuşlanarak gelen geçen vasıtalara rastgele ateş etmeye başlamışlardır. Yaşanan olaylara kısa bir zaman zarfında başka Rumlar da dâhil olmuşlardır. Bu silahlı gruplar, Girne kapısının yakınlarında olan Atatürk büstüne ve Rauf Denктаş'ın ofisine de ateş açmışlardır. Ada'da bulunan Türklere karşı saldırgan tavır sürerken, yaşanan gelişme ve olaylar hakkında bilgilendirilen Fazıl Küçük ve Savunma Bakanı Osman Örek, Baf Karakolu'na şikayette bulunmak üzere gittiklerinde şaşkınlık içerisinde buranın tahkim edildiğini görmüşlerdir. İki Türk siyaset adamı, halkı sükûnete çağıran açıklamalarda bulundu fakat Kıbrıs Yayın Kurumu'nun Rum idarecisi bu açıklamaları yayımlamayı ret etmiştir (Oberling, 1987, s.69-70).

Kanlı Noel Olayları esnasına yaşanan Ayvasıl Katliamı, Rum güçlerinin Türk halkı üzerinde giriştiği katliamların diğer bir yönünü oluşturmaktadır. 120 Türk vatandaşın hayatlarını sürdürdüğü Ayvasıl Köyünden yakın köylere kaçmayı başaramayanlar acımasız bir şekilde katledilmiş ve kurbanların yığın şeklinde gömüldüğü mezarlar yaşanan olaydan üç hafta sonra açılabilmiştir (Serter, 2008, s. 213). İnsanların cansız bedenlerinin bulunduğu mezarlar açılınca insanı dehşet içinde bırakan manzaralar ile karşılaşmıştır. Her mezarda en az ön dört adet naaş bulunmaktadır ve mezarlarda yığın halde gömülmüş yirmi bir cesede erişilmiştir.

1963 yılı Aralık ayında yoğun olarak kendi iç problemleriyle meşgul olan Türkiye için Makarios'un faaliyetleri adadaki anayasal sistemi ortadan kaldırma girişimlerinden başka bir anlamı yoktu. İnönü Hükümeti, yaşanan bu olaylar karşısında hemen harekete geçmiştir. 23 Aralık 1963'te hükümet, adada Türk halka dönük yapılan bu kanlı katliamları çok ciddi olduğunu beyan ederek, yaşanan vahşetin hemen önüne geçilmesi için İngiltere ve ABD yöneticilerinden bütün girişimlerde bulunmalarını talep etmiştir (Uslu, 2000, s. 52). Adada Rum güçlerinin Türk halka karşı giriştikleri tedhiş davranışları Türk hükümetinin bahsedilen girişiminden sonra vahşet halini almıştır. Ada tarihine "Kanlı Noel" şeklinde geçen bu tarihte yüz elliden fazla Rum milis gücü, Kumsal isimli semte silahlı baskında bulunmuştur. Hedef alınan evlerden biride Türk birliğinde tabip Binbaşı rütbesiyle görevli Nihat İlhan'ın evidir. İlhan görevi başında,

alayda nöbetteyken gerçekleştirilen baskında evin kapısını kırarak içeri giren milisler, binbaşının eşini ve üç çocuğunu banyo küvetinde acımasızca öldürdüler (Önalp, 2010, s. 129). Yaşanan kanlı baskının ardından çekilmiş olan fotoğraflar, günümüzde dahi Kıbrıs Türklerinin acılarıyla geçen ömürlerini belgeleyen bir vesikadır (Batur, 2007, s. 210).

İnönü, garantör ülkelerden beklenen desteğin gelmediğini görünce, “gerginliği tırmandırma politikasından” faydalanarak ABD ve diğer devletlere yaşanan durumların önemini göstermenin kaçınılmaz olduğunu göstermeyi hedeflemiştir (Bölükbaşı, 2001, s. 101). Bahsedilen hedefle İsmet Paşa, Genelkurmayla gerçekleştirdiği toplantının ardından savaş jetlerinin ada üstünde alçak uçuş yapmaları emrini vermiştir. Bu duruma rağmen Rumların saldırıları kesilmezse havadan bomba atışları yapılmasına da karar verilmişti (Bölükbaşı, 2001, s. 101). Aynı saatlerde Adadaki Türk alayı, Kıbrıs Türklerini korumak maksadıyla garnizondan harekete geçerek uygun olan savunma mevzilerine intikal edeceklerdi. Türkiye Hükümeti, 25 Aralık tarihinde başlanılacak hava harekâtının öncesinden dünya kamuoyuna şu açıklamayı yapmıştır: “*Yaptığı çeşitli uzlaştırıcı teşebbüslerin müspet netice vermemesi üzerine Türk Hava Kuvvetleri’ne mensup jet uçaklarının bugün saat 14’ten itibaren Lefkoşe üzerinde çarpışmaların durdurulması amacıyla ihtar uçuşları yapmalarına karar verilmiştir.*” (Toluner, 1977, s. 108).

Türk Hava Kuvvetleri bünyesinde bulunan savaş jetleri 25 Aralık 1963 tarihinde saat 14’ten sonra Lefkoşa üstünden bir ihtar uçuşları yapmışlardır. Yapılan bu uçuşlar, İsmet İnönü’nün beklediği etkileri hemen yapmıştır. İki saatte Yunanistan ve İngiltere Kıbrıs’a barış güçleri sevk etmeye razı olduklarını beyan etmişlerdir (Bölükbaşı, 2001, s. 101).

Türk savaş jetlerinin yaptıkları ihtar uçuşlarının ardından tek yönlü Türk müdahalelerinden çekinin Makarios, 26 Aralık’ta garantör ülkelerin yaptığı teklifi kabul ettiğini beyan etmiştir. Bu teklifin içeriğine göre İngiltere, Yunanistan ve Türk hükümetleri Kıbrıs’ta bulunan her iki halka da barışın yeniden temin edilmesi için iyi niyetlerle yardım edeceklerdir. Makarios, yapılan bu teklifi Türk savaş uçakları adanın üzerinde görmesinin ardından kabul etmiştir. Adadaki hükümetin yaptığı açıklama şu şekildedir “*Kıbrıs’taki Türk, İngiliz ve Yunan silahlı kuvvetlerinin, Kıbrıs Hükümeti’nin ateşkese riayete devamının sağlanması ve barış düzeninin iadesi hususundaki*

gayretlerine yardım etmeleri için üç hükümetçe yapılan teklifi kabul etmiştir.”
(Oberling, 1987, s. 78)

Barış ortamının oluşturulabilmesi için bütün ortak gayretler sürerken, hala daha kan dökülmeye devam edilmekteydi. Ve her geçen gün Türk kayıpları artmaktaydı. Bu sebeple Türk hükümeti, Garanti Anlaşmasının 4. maddesi gereğince tek taraflı müdahale hakkını kullanma kararını almıştır. Fakat bu hakkı kullanırken kendisini, yalnızca terör olaylarının etkisini yaşayan Lefkoşa vilayeti üstünden 25 Aralık 1963 tarihinde öğleden sonra Türk Hava Kuvvetlerine ait beş savaş jetinin tek sefer uçuşuyla sınırlandırılmıştır. Adanın üzerinde başka bir uçuş yapılmamış ve Kıbrıs'ın kara sularında hiçbir deniz harekâtı yapılmamıştır (Uslu, 2000, s.53).

21 Aralık 1963 tarihinde olayların başlamasıyla birlikte İnönü hükümeti harekete geçerek, aynı gece İsmet İnönü, üst düzey komutanlar ve dış işleri bürokratlarıyla toplantı gerçekleştirmişti. İnönü, toplantı esnasında sabahleyin savaş uçaklarının Kıbrıs'ın üstünde uçmalarını ve bu ihtara rağmen yaşanan çatışmanın durmaması halinde adanın bombalanması emrini vermişti (Gülen, 2011, s.47).

İnönü'nün Türk Devletinin adaya asker sevk etmesi kararını operasyonun başlamasından kısa bir zaman önce ABD'ye haber verildiğine dair bazı kaynaklarda bulunan bilgilere rağmen (Uslu, 2000, s. 96), III. Koalisyon Hükümeti'nde Sanayii Bakanı olarak görev yapan Muammer Erten'in anılarında farklı bilgiler yer almaktadır. Erten, askeri müdahale kararının verildiği toplantı esnasında ABD ve garantör ülkelere haber verilmesinin bahsedildiği fakat buna İnönü'nün karşı çıktığını beyan etmiştir. İnönü günün teknolojik imkânları ile tüm gelişmelerin İncirlik üssünden ABD tarafınca takip edileceğini beyan etmiş ve ABD'nin ve elçilerinin sergiledikleri tutumlar sebebiyle harekâtı resmi olarak bildirmeye gerek görmediğini beyan etmiştir (Uyar, 2010, s. 159-160). ABD'nin Ankara Büyükelçisi Hare, anılarında Haziran ayının başlarında Ankara'da harekâta yönelik bir takım sezgileri olduğunu ifade etmiş ve Dışişleri Bakanı Erkin'in vasıtasıyla İnönü ile görüştüğünü açıklamıştır. Yapılan görüşmede Hare, hükümetin askeri harekât öncesinde olduğunu öğrenmiş ve hemen edindiği verileri Washington'a bildirmiştir. Askeri harekâtı önlemek amacıyla ABD, bir uçak gemisi, dört destroyer ve bir kruvazörden oluşan özel bir kuvveti adaya sekiz saat uzaklıkta konuşlandırmıştır. Bahsedilen bu kuvvet Türkiye ile Kıbrıs arasında konuşlanarak Türkiye'nin harekâtına engel olmayı amaçlamıştır (Uslu, 2000, s. 96).

ABD'nin Türk hükümetinin adaya asker sevk etmesinin önüne geçmek için attığı en sert adım ise 5 Haziran 1964 tarihinde Başkan Johnson imzasıyla İnönü'ye gönderilen mektuptur. İnönü'yü problemi görüşmek için ABD'ye çağıran Başkan Johnson'un yazdığı bu mektup diplomatik nezaketten son derece uzak bir mektuptur. Johnson yazdığı mektupta aşağıda belirtilen konuları ön plana çıkarmıştır:

“1- Geniş çapta sonuçlar doğurabilecek bu tür harekete girişmek Türk Hükümeti'nin Amerikan yöneticileri ile “önceden tam bir istişarede bulunmak” konusundaki taahhüdüne uygun değildir

2- 1959 Antlaşmaları, teminatçı devletlerarasında tam bir istişareyi gerektiriyordu. Ancak Amerika, bu durumda bütün istişare olanaklarının kullanılmadığı ve dolayısı ile tek taraflı müdahale uygulaması olanağının bulunmadığı kanaatindedir. Ayrıca bu müdahale Türkiye ile Yunanistan arasında kaçınılmaz bir çatışmaya neden olacaktır. Oysa NATO'ya katılmak esas itibarı ile NATO'ya üye ülkelerin birbirleri ile çatışmamaları demektir.

3- Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı müdahale Sovyetler'in aynı şekilde Türkiye'ye bir müdahalesine yol açabilir. NATO müttefikleri henüz Türkiye'yi SSCB'ye karşı korumak yönünde bir karar almamışlardır.

4- Türkiye'nin askeri müdahalesi BM'nin Kıbrıs'ta yapacağı iyileştirme çabalarını da baltalayabilir. BM üyelerinin çoğu çözümü sabote edebilecek Türkiye'nin tek yönlü sert müdahalesine en sert biçimde tepki verecektir.

5- Türkiye, Kıbrıs'ta Amerika tarafından askeri yardım çerçevesinde verilen silahları kullanamayacaktır.

6- Türkiye'nin müdahalesi Kıbrıslı Türkler'in toplu olarak katledilmesine yol açabilir.” (Gülen, 2012, s.410).

İnönü, Johnson'ın yazdığı mektubun eline geçmesinin ardından muhalefet liderleri ile toplantı yapmış ve ABD'nin askeri müdahale girişimlerinin önüne geçmeye çalıştığını ifade etmiştir. İnönü, ABD'nin Akdeniz'de bulunan 6. Filoya, Türk donanmalarının harekete geçmesiyle birlikte müdahalenin önlenmesi görevi verildiğini de bildirerek bu sebeple hareket düşüncesinden vazgeçtiğini beyan etmiştir (Gülen, 2012, s.410).

Johnson'un yazdığı mektup ABD ile Türkiye arasındaki ilişkide bir dönüm noktası olarak görülmüştür. Verilen mesajların içeriği, Türkiye'nin bağımsızlığına ve içişlerine direkt müdahale olarak algılanmıştır. Bunun dışında Türkiye Devletinin bir SSCB saldırısına maruz kalması halinde NATO'daki müttefik ülkelerce yalnız bırakılabileceğinin ima edilmesi devletin güvenlik problemini de açığa çıkarmış bulunuyordu (Akalin, 2011, s. 105). Mektup içeriğinde bulunan diğer bir önemli nokta ise Türkiye'nin ABD'nin verdiği silah ve mühimmatları adada kullanamayacağı yönündeki vurgulardır. İnönü'nün 1947 yılında cumhurbaşkanı olduğu dönemde yapılan anlaşmaya rağmen, gönderilen silahların "ABD'den izinsiz kullanılmayacağını" beyan edilmesinin İnönü'nün başbakan olarak görev yaptığı döneme rast gelmesi ilginçtir. İnönü, 1947 tarihinde onayladığı yardım anlaşmasındaki bağlayıcı madde sebebiyle 1964 tarihinde ABD silahlarını ve mühimmatını kullanamayacağını "acı bir şekilde" farkına varmıştır (Gülen, 2012, s.412).

2.4.8. Brejnev'in SSCB'de İktidara Gelmesi

14 Ekim 1964 tarihinde Kruşçev görevinden azledilmiş ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreterliği görevine Leonid Brejnev getirilmiştir. Aleksey Kosigin hükümet başkanı, Mikoyan da Yüksek Sovyet Prezidyumu başkanı olarak seçilmiştir. Rus siyaset işleyişinde bu şekildeki yönetim tarzı troyka olarak açıklanmaktadır. Ülkenin kolektif bir iktidarcı yönetimi sağlanmaktadır. Bahsedilen yönetim şekil Lenin'in vasiyetinde bildirdiği ve tavsiye ettiği, partinin demokratik işleyişi ve devletin demokratik olarak yönetilmesi bakımından önem arz etmektedir. İlerleyen zaman zarfından Brejnev iktidar üstündeki otoritesini artırmayı başarmıştır. SSCB'de on sekiz yıl süren Brejnev idaresinde ülke ekonomik bakımdan dünyanın iki süper gücünden biri olmasını, kültür ve şehirleşme oranının yükselmesini, halkın gelir düzeyinin daha da artmasını sağlamıştır. SSCB yönetiminde barış ortamı adına anlaşmalar imzalamış ve kesinlikle olası bir savaşın başlamasına taraf olmayacağını ilan ederek barışın garantisini vermiştir.

16 Haziran 1977 yılında Nikolay Podgorni'nin görevden alınmasıyla Yüksek Sovyet Prezidyumu Başkanlığı görevine de Brejnev getirilmiştir. Brejnev artık hem partinin genel sekreteri hem de prezidyum başkanı olarak ülkede tek söz sahibi insan haline gelmiştir. 1977'de SSCB'nin yeni anayasası kabul edilmiştir. Yeni anayasada köylü ve işçilerin sosyalist devletinden tüm halkın sosyalist devleti ifadesine

dönülmüştür. Artık SSCB’de sömürücü ve burjuvazi sınıflar bulunmamaktadır. Yalnızca tarım ve sanayide çalışanlar değil hizmet sektörü de dâhil olmak üzere bütün halk emekçi sınıfı şeklinde görülmektedir.

Ekim Devrimi'nin altmışıncı yıldönümünde Brejnev yaptığı konuşma sırasında, Batı Avrupalı bir takım Komünist Partilerin Eurokomünizm fraksiyonlarına karşın Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin Marksizm - Leninizm'e olan sadakati ve Lenin'in ilkelerinden taviz vermeyeceğini beyan etmiştir. 1978 tarihinde Afganistan’da Komünistlerin iktidar olmasının ardından ABD destekli Taliban terör örgütünün başlamasına sebep olduğu iç savaş, yeni kurulmuş olan Afganistan Demokratik Cumhuriyeti’nin önderi Babrak Karmal’ın SSCB’den yardım talebinde bulunmasına neden olmuştur. 1979 tarihinde Kızıl Ordu Afganistan'a askeri müdahalede bulunmuştur. Brejnev devrinde Fransa ve Almanya Federal Cumhuriyeti ilk sıralarda olmak üzere birçok Avrupalı devletle kültürel, ekonomik ve toplumsal anlaşmalar imzalanmıştır. Sibiryaya bölgesinde bulunan doğalgazın batı Avrupa devletlerine aktarılması adına büyük bir boru hattı projesi başlatmıştır. 1981 yılındaki SBKP XXVI. Kongresinde Brejnev barışın sağlanmasının en önemli sorun olduğunu beyan etmiştir (https://tr.wikipedia.org/wiki/Sovyetler_Birli%C4%9Fi_Kom%C3%BCnist_Partisi).

II. Dünya Savaşının bitmesiyle beraber dünya genelinde ön plana çıkan iki küresel güç olan ABD ve SSCB aralarında başlayan ve soğuk savaş olarak isimlendirilen evrede taraf iki ülke bilhassa Avrupa bölgesinde hissedilecek biçimde kutuplaşmaya sebep olmuşlardır. ABD’nin öncülüğüyle kurulmuş olan NATO’ya karşı SSCB Varşova Paktını oluşturmuş ve iki tarafta askeri anlamda birbirlerini caydıracak biçimde silahlanmışlardır. Bu dönem içerisinde sosyalist liderler tarafından yönetilen Macaristan 1965 tarihinde, Çekoslovakya 1968 tarihinde ve Afganistan 1979 tarihinde ülke içerisinde reform talebinde bulunan muhalif hareketlerinin yönetimi tehdit etmeleri gerekçesiyle Kızılordu başta olarak Varşova Paktı silahlı güçleri tarafından Brejnev Doktrini çerçevesinde (<https://www.gizlilikimlari.org/Brejnev-Doktrini--k1-Brezhnev-Doctrine-k2-.htm>) işgal altına alınmıştır.

Brejnev Doktrini ilk olarak Pravda’nın 26 Eylül 1968 tarihli sayısında S. Kovalev’un Sosyalist Ülkelerin Egemenliği ve Uluslararası Görevleri isimli çalışmasında ifade edilmiştir. Sonrasındaysa SSCB önderi Leonid Brejnev tarafından 13 Kasım 1968 tarihinde Polonya Birleşik İşçi Partisi Beşinci Kongresinde kamuoyuna

bildirilmiştir. Doktrinin içeriğine göre sosyalist düzenin egemen olduğu bir devlette kapitalizmin tekrar hâkim olmasına dönük yaşanan saldırgan gelişmeler yalnızca bu devleti değil bütün sosyalist devletleri alakadar eden bir problemdir. Yaşamsal önemi olan bu şekildeki problemlerin çözülmesi yalnızca o devlete bırakılmaz ve silahlı müdahale de dâhil olmak üzere her türlü şekilde ortadan kaldırılmaya çalışılır. Doktrin, SSCB öncülüğündeki sosyalist devletlerin ifade edilen biçimde gelişmelere Macaristan ve Çekoslovakya örneklerinde müdahalede bulunmuş olmasından sonra dile getirilmiş ve sosyalist devletlerin içişlerine karşı yapılan askeri hamleleri gerçekleştirmede kullanılmıştır (Okur, 2020).

Brejnev Doktrini 1980 tarihinde Polonya’da yaşanmış olan olaylara kadar uygulanmaya devam edilmiştir. Bu dönem içerisinde Polonya’daki Jaruzelski hükümetine karşı örgütlenmiş Solidarnosc sendikasının yönetimi hükümeti tehdit eder seviyeye kadar ulaşmasına rağmen Varşova Paktı devletlerinin silahlı bir hamlede bulunmayışı dönüm noktası olarak kabul edilebilmektedir. 1985 tarihinde SSCB’nin liderliğine gelen Mihail Gorbaçov doktrini terk etmiştir (Ponton, 1994, s.137).

BÖLÜM III

YUMUŞAMA DÖNEMİ VE TÜRK SOVYET İLİŞKİLERİ

3.1. Détente / Yumuşama Nedir; Nasıl Gerçekleşti; Dünyada Etkisi Ne Oldu?

Yumuşama, farklı toplumsal ve ekonomik düzene sahip olan devletler veya devlet grupları içinde, son evrede barış dâhilinde bir arada yaşamı sürdürmeyi öngören, yeteri oranda koşullara bağlanılmış uzun vadeli ve detaylı bir işbirliğine uzanacak, gergin ortamın aşamalı olarak bilinçle azaltılmasını öngören bir politikadır. Kelimenin Fransızcası olan détente, 1970’li yılların başlarından itibaren siyaset arenasında kullanılmaya başlanmıştır. Bu siyasetle devletler savaşmaktansa, problemlerini bu politika üzerinden çözüme kavuşturmaya çalışmışlardır. Buna karşın, kavram ilk olarak SSCB ile ABD arasında yaşanan yüksek gerilimli dönem içerisinde, 1960’lı yılların sonları ile 1980’li yılların sonlarında kullanılmıştır. Yumuşama kavramı öncelikle Soğuk Savaş dönemlerinde kullanılmış ve bloklar arasındaki karşılıklı söz düellosu aracılığıyla savaş olasılığının azaltılması ve komünist ile komünist olmayan ülkeler arasında ekonomik, siyasal, teknolojik ve kültürel anlaşmaların sayılarında yaşanan yükselmeyi açıklamak amacıyla kullanılmıştır. Yumuşama kavramı, ek olarak Soğuk Savaş dönemlerinde Doğu-Batı ilişkilerinde gerginlik ve çatışmaların eksildiği tarihsel bir evreyi de ifade etmek için kullanılmaktadır. “Dönem” olgusunun tersine bir “süreç” şeklinde ele alındığında yumuşama, iş birliği ve anlaşma bölümlerinden oluşmuş ilişki çeşidini ifade etmektedir. Bu yolla uluslararası siyasette yumuşama bir siyasal hedef şekline dönüşmektedir. Kavram son olarak, “görüşmeler çağı” olarak adlandırılan çağımızın temel özelliği ve modern ilerlemelerin doğal bir sonucu olarak da değerlendirilmiştir. Bu bilgiler ışığında, *“küreselleşen bir dünyada uluslararası sistemin parçalarını oluşturan birimlerin, yeryüzünün neresinde olursa olsun çıkabilecek çatışmalar ve uzun süren anlaşmazlıkların global bir savaşa yol açabileceğinin bilincinde olarak daha tedbirli ve belli kurallara uygun hareket etmeleri”* şeklinde tanımlanabilmektedir (<https://tr.wikipedia.org>, E.T. 11.11.2020).

ABD’nin Türkiye ve İtalya’ya Jüpiter füzelerini, SSCB’nin ise Küba’ya SS-4/5 gibi nükleer başlıklı füzeleri konuşlandırması ile başlayan Küba Krizi, Ekim 1962 yılında dönemin iki büyük devletini karşı karşıya getirmiştir. Yaşanan bu buhran dünya

genelini neredeyse nükleer bir savaşın eşiğine kadar getirmiştir. ABD, U-2 casus uçaklarını Sovyetlerin bilgisi dışında ülke toprakları üzerinde havalandırdığı gibi, SSCB’de ABD’nin bilgisi dışında Florida kıyılarına 90 mil mesafede, yani ABD’nin çok yakınında bulunan Küba’ya ABD’ye dönük füzeler konuşlandırmıştır (Armaoğlu, 2010, s.723). Yaşanan sorunlar ABD’nin ilk olarak karşısına çıkan stratejik bir durumu da ön plana çıkarmıştır. Yaşanan büyük savaşlarda bile kendi sınırlarından uzak bölgelerde savaşmış olan ABD’nin topraklarının yaklaşık olarak %85’inin, çok yakınlarına konuşlandırılan ve takribi 4000 km menzile sahip bu nükleer füzelerle yok olmanın kıyasına gelmesidir. Olası bir nükleer savaş ortamının kıyasına kadar gelmesi ve dünya genelinin dayanmış olduğu hassas dengelerin ne kadar basit bir şekilde bozulabileceğinin farkına varılmış olması, iki büyük devletin arasında yaşanan gerilimlerin ne kadar tehlikeli olduğunu ön plana çıkarmıştır. Bu iki devlet arasında yumuşamanın ne derecede önemli bir olay olduğunu gözler önüne sermiştir. Bahsedilen sebeplerle, Küba Krizinin ardından, Doğu ve Batı blokları arasında bir yumuşama yaratma yönünde yavaş yavaş adımlar atılmaya başlanılmıştır (Armaoğlu, 2010, s.724).

Küba Krizi soğuk savaş dönemlerinin doruklarına ulaşıldığı dönem içerisinde iki büyük devlet arasında “yumuşama” ve “müzakere” ortamı oluşturmuştur. Yaşanması muhtemel bir problem anında SSCB ve ABD aralarında direkt olarak bir iletişim hattının oluşturulmasının lüzumlu olduğunun farkına varılmıştır. Bu doğrultuda Moskova ile Washington arasında hemen iletişime geçilmesine imkân tanıyacak “kırmızı hat” (hotline) oluşturulmuştur.

İki eksenli dünyayı nükleer bir savaşın kıyılarına kadar getirmiş olan Küba Krizinin barış içerisinde çözülmesiyle birlikte gerek SSCB, gerekse de ABD yumuşama siyasetine dönük dış politika benimsemeye başlamışlardır. Öncelikle yaşanan herhangi bir problemde direkt olarak iletişim kurmak amacıyla yukarıda da bahsedildiği üzere 20 Haziran 1963 tarihinde Moskova ve Washington arasında “kırmızı telefon” hattı oluşturulmuştur. Bunalım sonucunda iki büyük devletin farkına vardığı diğer bir husus ise silahlanmayı kontrol altında tutabilmek adına hamleler yapmak olmuştur. Bu durumla birlikte nükleer silah denemelerini de kısıtlama altına alma gayretleri de sonuç vermeye başlamıştır. Bu duruma ilk örneğe 5 Ağustos 1963 tarihinde SSCB, İngiltere ve ABD arasında imzalanmış olan ve yeraltı denemeleri hariç tutulmuş olan, havada, karada ve denizde gerçekleştirilen nükleer denemelerin durdurulmasını öngören bir anlaşmadır. İlişkilerde yaşanan “Yumuşama” olgusu iki önemli devlet tarafından da

farklı biçimde algılanmaktadır. SSBC'nin bu olguya karşı anladığı, kendisinin hâkim olduğu bölgenin güvence altında kalması ve dünya genelinde ABD ile eşit bir büyük güç olarak anılmak istemesidir. ABD ise “yumuşama” evresini Doğu ve Batı Problemini ortadan kaldırmaya dönük bir evre olarak algılamaktadır (Öcal, 2017, s.175).

10 Haziran 1963 tarihinde ABD başkanı Kennedy'nin yaptığı “barış konuşmasında” yönetiminin Doğu-Batı arasındaki ilişkilerin düzelmesi yönünde düşündüğünü ve yaşanan problemlerin çözüme kavuşturulmasının olanaksız olmadığını dile getirmiştir. Başkan Kennedy'nin maksadı var olan problemleri medeni bir biçimde çözüme kavuşturmadır. Fakat yapmış olduğu barış yönündeki konuşmasına rağmen Kennedy, önceki başkanların izlediği “komünizme karşı önleyici strateji” sine sadık olarak davranmış, klasik silahlarda önemli oranda artırımlar yapmıştır. Başkan Kennedy'nin öldürülmesinin akabinde yeni ABD başkanı olan Lyndon B. Johnson, Kennedy'nin takip ettiği siyaseti sürdürmüştür. ABD 1967 tarihinde öteki NATO müttefikleri devletlerle birlikte yürürlükte bulunan “yoğun misilleme” (massive retaliation) doktrininden ayrılarak “esnek karşılık verme” (flexible response) doktrinini benimsemişlerdir (Öcal, 2017, s.175).

Sovyetlerin bu dönem içerisinde izledikleri siyaset incelenecek olursa; Çin ile yaşanan ideolojik problem, Ussuri Nehrindeki sınır çatışması ile tehlikeli seviyelere erişmiş, yaşanan durumsa SSCB'yi Batıyla ilişkilerini normalleşme seviyesine ulaştırma evresine götürmüştür. Kruşçev önderliğindeki rejim, Sovyetlerin yalnızca geçerli olan mevcut durumun muhafaza edildiği süre zarfında ABD ile barışçıl bir ortamda hayat bulabileceği fikrindedir. Kruşçev'e göre iç siyasette yapılan reformların başarısızlıkla sonuçlanmış olmasının akabinde dış politikada başarıya ulaşmak zorundadır. Ekim 1964 tarihinde Başkan Kennedy'nin ölümünden yaklaşık olarak bir yıl sonra Kruşçev, Komünist Parti Merkez Komitesince görevinden alınmıştır. Yerine geçen Leonid Brejnev, Kruşçev'in izlediği Batı'ya yönelik ılımlı siyasetini sürdürmüştür. Çünkü ekonomide ve iç politikada reformlara odaklanmak durumundadır. SSCB 1966 tarihinde nükleer silahlanmanın yayılmasının önüne geçilebilmek için bir antlaşma imzalanabileceğinin sinyallerini vermiştir. Bu husus 1968 tarihinde Reykjavik NATO toplantısında gündeme taşınarak, Varşova Paktı devletleri ile silahlanmayı kontrol altında tutabilmek adına pratik ve somut adımların atılması kararlaştırıldı. SSCB, İngiltere ve ABD'nin taraf olduğu 1 Temmuz 1968 tarihinde nükleer silahlanmanın

önüne geçmek için bir antlaşmaya varılmıştır. Yumuşama siyaseti silahlanmaları kontrol altında tutmaya dönük antlaşmalarla ve bloklar arasında kültürel ve ekonomik değişim projeleriyle desteklenme gayretine girilmiştir. Var olan mevcut durum her iki tarafça kabul edilebilir durum olarak algılanmıştır. Fakat ekonomik, siyasi ve ideolojik karşıtlıklar ile rekabet ortamı sürmüştür. Dönem içerisinde en önemli olaylardan biri ise 1964 tarihinden itibaren Batının gündeminde ilk sırayı alan Kıbrıs problemiyle gün yüzüne çıkan Türkiye – Yunanistan anlaşmazlıklarıdır. Bu probleme paralel bir şekilde Ortadoğu’da krizler ve bunalımlar, hatta savaşlar da (1967 Arap-İsrail Savaşı) yaşanmaya başlamıştır. Türkiye Devletinin stratejik bakımdan önemliliği tam manasıyla özümsememiş ve bu durum ise Türk-ABD arasındaki ilişkilere olumsuz yönde etkileri olmuştur (Johnson mektubu). Yaşanılan durum Ankara’da Washington’a karşın Küba bunalımı sonrasında oluşan güvensizlik artmış ve 1960 yıllarının ortalarından itibaren SSCB ile yaşanan ilişkilerde gelişmelere sebep olmuştur. Türkiye, izlediği dış politikada, Soğuk Savaş evresinde belki de ilk olarak çok kutuplu şeklinde isimlendirilebilecek bir dış politikayı uygulamak için gayret göstermiştir (Oran, 2001, s. 653-853).

3.2. Doğu – Batı Almanya İlişkilerinin Başlaması, Willy Brandt ve Ostpolitik ve Dünya Siyasetine Dolayısıyla Türkiye’ye Etkileri

Almanya’nın dış siyaseti bakımından 1969 tarihi, değişimleri ve sürekliliği simgeler. Değişim, ülkenin 1949 tarihinde tekrar yapılanmasından başlayarak sürdürülen Batı ile bütünleşmenin ikinci konumda tutularak Doğu’ya dönüşünü kapsamaktadır. Süreklilik kavramının anlaşılabilmesi için ise bu yönelimin öncelerinde tasarlanarak uygulamaya konulan politikaların kavranması gereklidir. Gözlendiği üzere Almanya’nın İkinci Dünya Savaşının ardından ne şekilde bir geleceği olacağı müttefikler ve Almanyalılarca uzun süreli tartışmalar yaratan bir husus olmuştur. Müttefik devletler savaş esnasında yapılan konferanslarda ve sonrasında işgal zamanlarında ortak bir fikir birliği yaratamamışlardır. Almanyadaki etkin aktörler arasında da değişik fikirler ortaya çıkmıştır. Örneğin Ulrich Noah ve Gustav Heinemann “tarafsız” bir Almanya fikri görüşünde iken (Jabbusch, 2009, s. 10,18) CDU’lu Jacob Kaiser’un ön plana attığı “köprü teorisi” içeriğine göre Alman Devleti, dünyanın Doğu ve Batı şeklinde iki kutup haline bölündüğü bir ortamda sıfır toplamı bir tercihte bulunmaktansa bir sentez yaratmalı ve kutuplar içinde arabulucu rolü üstlenmelidir (Felbick, 2003, s. 145-146).

Fakat üretilen bütün bu teoriler uygulamada karşılık bulamamıştır. Zira faydacılığı ve gerçekçiliğiyle bilinen ve yapılması mümkün olan faaliyetlerle ilgilenen Konrad Adenauer iktidar koltuğuna geçer geçmez ülkenin ekonomik, siyasi ve kültürel bağlamda Batı ile bütünlük kazanması hususunda taviz vermemiştir. Batılı ve muhafazakâr yargılara bağlı olan Adenauer, Şansölye olmadan önceleri Doğu-Batı bütünlüğünün gelecekte görüldüğünün farkına varmış ve seçimlerini bu doğrultuda yapmıştır (Colschen, 2010, s. 122-123). Batı ile bütünlük yalnızca bir seçim olmanın ötesinde bir görüştür. Devletin tamamıyla özgür konumda bulunması bir yana, Doğu ve Batı şeklinde ikiye ayrılmış olması bu şekildeki uygulamaları âdetâ mecbur duruma getirmiştir. Adenauer'un fikir yapısı bakımından, Batı'nın güveni kazanılmadan gerçekleştirilecek her girişimin bölünmüşlüğü daha fazla derinleştirme ihtimali bulunmaktadır. Bu bilgiler ışığında 1949 yılındaki Avrupa Konseyi üyeliği; Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun kuruluşunda üstlenilen görev; 1955 tarihinde NATO'ya üye olma ve sonucunda Fransızlar ile ikili ilişkilerde açılan yeni sayfa, bahsi geçen politikanın somut adımlarını oluşturmuştur (Özer ve Karadağ, 2017, s.135).

Federal Almanya Cumhuriyeti'nin (FAC) önceliklerini Batı'ya yönelttiği dönem içerisinde Doğu ile olan ilişkiler doğal olarak ikinci planda kalmıştır. Doğu olarak yekpare bir biçimde SSCB'nin temel alındığı dile getirilebilmektedir. Bu durumun ilk nedeni, SSCB'nin eski bir işgal kuvveti olarak Almanya probleminin çözüme kavuşturulmasında önemli bir ülke konumunda bulunmasıdır (Buchheim, 1984, s. 78-80). Dolayısıyla bu ülkenin 1955 yılında diplomatik bağlantıların oluşturulmasına dönük yaptığı ilk öneri Almanya tarafından kabul edilmiştir. Willy Brandt'ın uyguladığı Ostpolitik de önceliklerini SSCB ile anlaşmaya vararak bir devamlılık ortamı yaratmaktadır. Arada bulunan en önemli fark ise, Adenauer döneminin tersine bu dönem dâhilinde uzlaşma gayretlerine öteki Doğu bloğu Devletlerinin de dâhil edilmeleridir. Özetle Yeni Doğu Politikası'nı 1969-1974 seneleri içinde Doğu bloku mensubu ülkelerle mevcut ilişkilerin ilerletilmesini amaçlayan bir girişim şeklinde ifade edilebilir. Demir perdenin arkasında bulunan ülkelerle yaşanan ilişkilerde yeni bir dönem oluşturan bu politika dâhilinde FAC kendisini kısıtlayan etmenlerden kurtularak, uluslararası camiadaki yerini kuvvetlendirmeyi amaçlamış ve doğudaki diğer Alman devletinin varoluşundan doğan ana problemleri ortadan kaldırmayı hedeflemiştir (Özer ve Karadağ, 2017, s.135).

Ostpolitik'in çıkışı, Berlin Duvarı'nın inşası, Batılı ülkelerin bu uygulamalar karşısında pasif kalmaları ve yalnızca Batı odaklı bir düşünceye bağlı bulunmanın Almanya'nın bölünmüşlüğü'nün giderilmesine dönük çabalarda durgunluk dışında bir anlam ifade etmeyeşine karşı bir tepki gösterimidir. Fakat bu anlatımdan Ostpolitik'in, yön değişmesi veya Doğu ile Batı arasında bir denge arama faaliyeti olduğu sonucuna ulaşılmamalıdır. Aksine FAC'nin genel bir dış siyasetinin parçası olmakla beraber dayanağını Batı ile olan ittifaktan almaktadır. Başka bir anlatımla Batılı devletler ile güçlü bir işbirliği sağlanarak desteklerinin temin edilmesi, yeni politikaların yürürlüğe konulması ve dolayısıyla da Doğu bloğuyla olan ilişkinin düzeltilebilmesi adına zorunlu görölmektedir (Pfetsch, 1993, s. 169).

Yumuşama ve gücü kullanmama gibi iki önemli olgu üstünden şekillenmiş Ostpolitik'te ilk sıra Sovyetlere verilmiş ve SSCB ile bir anlaşma yapılarak diğer antlaşmaların hayata geçirilmesi temin edilmiştir. Sovyetlerin ilk sırada bulunması, kendi blokunun lideri olmasının mantıki bir sonucudur. Nitekim SSCB'yi dışarda bırakan antlaşmaların başarıya kavuşamayacağı daha önceki anlaşmalarda gözlenmiştir. Federal Almanya hedefine erişebilmek adına karşılıklı olarak güçlerini kullanmamaya yönelik bir antlaşmaya varmaya; (Demokratik Alman Cumhuriyeti) DAC'ni *de facto* olarak tanımaya ve "Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Antlaşma"yı kabul etmeye hazır durumdaydı (Griffith, 1981, s. 234-235).

Bahsedilen bu politika doğrultusunda 12 Ağustos 1970 tarihinde kabul edilen "Moskova Antlaşması" ile Ostpolitik'in ilk aşaması başarıya erişmiştir. Moskova antlaşması beş maddeden olmuştur. Antlaşmanın ilk maddesinde en önemli hedefin uluslararası barış ortamının korunmaya alınması ve yumuşama evresine geçişe zemin hazırlanması olduğu ifade edilirken, iki tarafın da var olan durumdan yola çıkarak Avrupa'da durumların normal hale gelmesi ve bölgede bulunan devletlerin arasında barışa dayalı ilişkilerin kurulması için emek harcayacakları belirtilmiştir. Temel hedef olan güçleri kullanmama hususu antlaşmanın ikinci maddesinde bahsedilmiş ve taraflar aralarında yaşanan problemleri barışa dayalı metotlarla çözüme kavuşturacakları ifade edilmiştir. Antlaşmanın üçüncü maddesinde ise tarafların Avrupa'da bulunan ülkelerin toprak bütünlüklerine saygı duyacakları, ilerleyen zaman dâhilinde toprak isteğinde bulunmayacakları ve belirli sınırların dokunulmaz olduğu beyan edilmiştir. Dördüncü maddenin kapsamı ise tarafların önceki zamanlarda kabul etmiş oldukları anlaşmaları ve sözleşmelere etkisi olmayacağı hakkındadır. Antlaşmanın son maddesinde ise

antlaşmanın ilgili meclislerce onaylanması durumunda yürürlüğe konulacağı belirtilmiştir (Die Ostverträge, 1986, s. 3).

Sonuçta kabul edilen antlaşma, genel barış ortamını temin eden nihai bir antlaşma değildi. Tarafların daha önceki zamanda yükümlülüklerini kabul ettikleri antlaşma ve sözleşmelerin etkilenmeyeceği beyanının olduğu dördüncü madde incelendiğinde, Almanya'nın bütünü ve bilhassa Berlin üstündeki "Müttefik" hakları olduğu gibi kalmıştır. Moskova Antlaşmasıyla SSCB'nin FAC'ye nazaran daha çok kazanımlar sağladığını ifade etmek mümkündür. SSCB'nin en uç isteklerinden olan DAC ve Polonya sınırlarının kabul ettirmesi önemli bir başarı olarak görülmektedir. Fakat yine de FAC bakımından Brandt'ın İkinci Dünya Savaşı'nın sonucu ile ilgili dediği gibi "zaten çoktan kaybedilmiş olan hiç bir şey kaybedilmemişti." Ostpolitik'in başarılı olabilmesi için gerekli olan SSCB onayına kavuşulmuş ve diğer anlaşmaların yapılabilmesi için zemin hazırlanmıştır (Grebing, 2005, s. 52).

Ostpolitik'in ikinci evresinde Polonya ile gerçekleştirilecek bir mutabakat bulunmaktadır. Fakat bu iki ülkenin ikili ilişkileri Nazi hışmına uğramış öteki devletlere oranla daha fazla bir tarihsel sorumluluğun altında bulunmaktadır. 1939 tarihinde Polonya saldırısı, bu devletin tarih serüveninde dördüncü kez bölünüşüne sebep olmuştur. Öteki taraftan Auschwitz ve Varşova Gettosu'nun oluşturduğu yaralar da basit bir biçimde unutulacak gibi görünmemekteydi. 1955 tarihinde Polonya tek taraflı bir şekilde FAC ile savaş ortamını bitirse de savaşın sonucundan oluşan problemler halen çözüme kavuşturulamamıştır (Zündorf, 1979, s. 62). Çözüme kavuşturulmayan problemlerin ilki Polonya'nın batı sınırı yani Oder-Neiße hattıdır. "Yeniden dirilen" FAC'nin ilerleyen zaman içinde sınırları zorla değiştirmesinden kuşkulanan Polonya yöneticileri, bir an önce bu devletin belirtilen sınırları tanımasını zorunlu olduğu görüşündedirler. Belirtilen sınırlılıklar içerisinde 7 Aralık 1970 tarihinde Varşova Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma beş maddeden oluşmuştur. Antlaşma içerik yönünden Moskova Antlaşmasına çok benzerdir. İki antlaşma arasında fark ise sınırların belirlendiği maddenin ilk sıraya taşınmış olmasıdır. Oder-Neiße sınırı dışındaki var olan problemlerin çoğu kısmı çözüme kavuşturulmamıştır. İlk olarak Polonya'da hayatlarını sürdüren Almanya vatandaşlarının, FAC'ye dönüşleri çözülmemiştir. Fakat iki önderin de bahsettiği üzere normalleşme sürecinin ilk adımları atılmıştır (Gehler, 2011, s. 216).

Ostopolitik'in, Varşova Antlaşması'nın akabinde, üçüncü evresini Berlin Sözleşmesi oluşturmaktadır. Berlin problemi, Moskova ile yaşanan görüşmelerin en kapsamlı olaylarından biridir. Almanya yöneticileri "Berlin'de bir yumuşama sağlanamazsa, Avrupa'da da sağlanamaz" fikriyle hareket ederek şehrin dört güç unsurunu antlaşmalara dâhil etmek için çaba sarf etmiştir. Fakat bu çabaları karşılık görmemiştir. Ana anlaşmazlık hususu ise şehirdeki dört güç statüsünün 1958 yılından beridir önemsenmeyişidir. Batılılar açısından bölgenin tamamını kapsama alanına alan hususlarda muhatapın Sovyetler olması gerektiği dile getirilirken, Sovyetler de Batı Berlin'i "bağımsız siyasi bir birim" şeklinde algılıyor ve DAC'nin hürriyetine saygı gösterilmesi beklentisinde Batı Berlin ile FAC arasında bulunan ulaşımın bu devletçe denetlenmesi hakkını savunuyordu. Taraflar arasında Berlin bölgesinde, en önemli menfaatlere sahip Bonn yöneticileri ise bölgede yaşanan anormalleşmenin bir düzen içerisine dâhil edilmesi gereğinden yola çıkarak Müttefikleri SSCB ile antlaşmalara yönlendirme çabasıdır (Senoo, 2011, s. 131). Brandt'ın düşünce yapısına göre Berlin'de yaşanan problemle alakalı bir sözleşme, Batı Berlin ve vatandaşları adına beş farklı konuda iyileşme yaratmalıydı. Bahsedilen bu konular ise: "FAC ile Berlin arasındaki ulaşımı; Doğu Berlin ve DAC'ye ziyaretleri; bölgenin dışa karşı temsilini; FAC'nin uluslararası faaliyetlerine dâhil edilmesini ve bölgenin yine bu devlet ile olan bağlılığını/bağlantılarını" (Özer ve Karadağ, 2017, s.140) içermektedir. Sonuçta yaşanan problemlerin çözülmesi ve yumuşama sürecine geçişin de etkileriyle konunun tekrar gündeme alınması gerçekleşmiş ve 1969 senesinin ortalarında başlayan nota teatisinin akabinde 26 Mart 1970 tarihinde görüşmeler başlamıştır. Genel anlamda sözleşmenin Ostopolitik ve bölgenin geleceği bakımından önemli bir yere sahip olduğu dile getirilebilir. Ostopolitik açıdan önemi, Varşova ve Moskova anlaşmalarının Federal meclisçe onay alarak yürürlüğe sokulmasını sağlamasıdır. Bölge için önemi ise, Batılıların bölgede bulunan varlığının SSCB'ne kabul ettirilmesidir. Sözleşmenin Ostopolitik açısından önemi ise Moskova ve Varşova antlaşmalarının Federal Meclis'te onaylanıp yürürlüğe girmesini sağlayacak olmasıdır. Bu evre ilerleyen zaman diliminde Çekoslovakya ile DAC arasında varılacak anlaşmaların yapılmasına vesile olacak ve başka bir ifade ile Berlin Sözleşmesi kendinden önce ve sonra iki antlaşmanın önemli bir unsuru haline gelecektir (Özer ve Karadağ, 2017, s.140).

FAC'nin, Brandt'ın iktidara gelmesiyle beraber Almanya'nın yürüttüğü politikada en önemli farklılık DAC'nin *de facto* şeklinde tanınmasıdır. İki devletin birbirleriyle yabancı ülkeler olmadığı dolayısıyla da aralarında bulunan ilişkinin

yalnızca “özel bir türde” gelişeceği görüşü ağır basmaktadır. Temel Antlaşma ile bu özel ilişkiler tesis edilmiştir. 8 Kasım 1972 tarihinde paraf edilmiş olan anlaşma, (Almanya Sosyal Demokrat Partisi) SPD’nin on iki gün sonra gerçekleşen seçimi kazanmasının ardından 21 Aralık 1972 tarihinde imza altına alınabilmiştir. Toplamda 10 maddeden ibaret olan bu anlaşmanın ilk kısmında ikili ilişkinin eşitlik ilkesine dayalı olacağı beyanı bulunurken, altıncı madde kapsamında iki ülke, birbirlerinin iç ve dış konulardaki bağımsızlık ve egemenliğine saygı gösterecekleri taahhüdünde bulunmuşlardır. Fakat bu, diplomatik ilişkinin oluşturulacağı manası taşımamaktadır. Büyükelçilik yerine “daimi temsilciliklerin” oluşturulmasını bildiren sekizinci madde bu durumun göstergesi şeklindedir. Sonuçta DAC’nin, FAC’ye oranla Temel Anlaşmadan daha fazla menfaat sağladığı söylenilebilir. Ne kadar da nihai hedef olan diplomatik tanınma sağlanmasa da FAC ile beraber BM’ye 18 Aralık 1973 tarihinde üye olunmuştur. Aradan geçen kısa bir zaman zarfında uluslararası “tanınma dalgası” yaşanmaya başlamıştır. Yalnızca anlaşmanın imza edildiği ay içinde yirmi bir ülke ile diplomatik ilişkiler sağlanmıştır. 1973 yılına ulaşıldığında ise bu sayı 47’ye ulaşmıştır. FAC’nin ulaştığı başarı ise DAC’ı direkt olarak tanımadan ilişkilerinin normale döndürülmesidir. Bu yolla çoğalacak olan iletişimle ulusun tekliği koruma altına alınabilecek ve birleşmeden uzaklaşılmanın önüne geçilebilecektir.

Ostpolitik’in son evresi Çekoslovakya ile ulaşılan uzlaşma olmakla birlikte bu, en uzun zaman zarfında gelişenidir. Resmi olarak müzakerelere 13 Ekim 1970 tarihinde başlanılan ön görüşmeden ancak iki buçuk yıl sonra 7 Mayıs 1973 tarihinde başlanabilmiştir. Taraf ülkelerin ön plana çıkardığı temel konu, toprak bütünlüğü ve güç kullanımına ilişkin bilindik konuların ötesinde 1938 tarihli Münih Sözleşmesi olmuştur. Hukuki açıdan epey karmaşık bir problemle karşı karşıya kalmışlardır. Yaşanan karmaşık durumun nedeni ise sözleşmenin hangi nitelikte geçersiz sayılacağı üstünedir. Çekoslovakya, sözleşmenin *ab initio* yani en başından geçersiz kabul edilmesinden, Almanya ise *ex nunc* yani anlaşmanın imza altına alınmasından itibaren kullanılmasından yana tavır sergilemişlerdir (Griffith, 1981, s. 294). Bahsedilen gelişmelerin ardından Çekoslovakya’nın taviz vermesi uzun zaman almamış ve anlaşma 11 Aralık 1973 senesinde imza altına alınmıştır. Bununla beraber diplomatik ilişkiler oluşturulmuştur. Anlaşma altı maddeden ibarettir. Anlaşmanın ilk maddesinde *ab initio* veya *ex nunc* gibi olgulara başvurulmadan Münih Sözleşmesinin geçerliliğini yitirdiğinden bahsedilmiştir. İkinci maddesinde de ise bahsedilen kararın her hangi bir

hukuki sonuç oluşturmayaacağı, Çeklerin mali isteklerde bulunmayacağı belirtilmiştir (Prager Vertrag, 2014).

Konumu dolayısıyla ABD Ostpolitik hususunda ilk bilgilendirilen ülkedir. Brandt iktidar olmadan kısa bir zaman önce Washington'da Kissinger ile görüşmüştür. ABD bu görüşme neticesinde Ostpolitik'e kuşkuyla yaklaşmıştır. ABD'nin kuşku duyduğu ilk konu, Ostpolitik'in Batı Avrupa'nın düzeninin bozulmasına sebep olacağı hususudur. İkinci kuşku duyulan husus ise, olası FAC ile Sovyet anlaşmasının akabinde bu devletin yeniden birleşmek için tarafız olmayı kabul etmesi ve böylelikle Batı blokundan ayrılma olasılığıdır. ABD bu sürecin karşısında olsa bile politika hayata geçirilecektir. Dolayısıyla da ABD bakımından Batı bölgesindeki düzenin bozulmasına sebep olmaktansa Brandt'in sorumluluk almasına karşı çıkılmaması görüşü ağır basmıştır (Kissinger, 2009, s. 713).

Ostpolitik'e yönelik Fransız Devleti en fazla kuşkulara sahip devlettir. Bu kuşku başlarında ise Rapallo'nun ortaya çıkması bulunmaktadır. Rapallo Antlaşması, Weimar Cumhuriyeti ve SSCB arasında 16 Nisan 1922 tarihinde imzalanmış ve Versay sistemine başkaldırıyı temsil eden anlaşmadır. Batılı devletlerin kuşkuyla baktıkları bu anlaşmayla iki ülke karşılıklı savaş tazminatından vazgeçerek ekonomik ve diplomatik ilişkiler kurmuşlardır. Rapallo Fransız Devletinde ise geniş bir anlama sahip olmaktadır. Fransızlara göre Kıta Avrupa bölgesinin durumu daima bu iki devletin ilişkilerine bağlı kalmış ve aralarında yaşanan bütün çatışmalara rağmen anlaşmaya varıp üçüncü ülkelerin aleyhinde de olsa anlaşmazlıkları gidermişlerdir. Ostpolitik de ilk etapta "Rapallo Travması" sınırlarında değerlendirilirken iki devletin yakınlaşmaları endişeler ile izlenmiştir. Bu endişeyle beraber Fransa Devleti bir ikilem ile karşı karşıya kalmıştır. FAC, SSCB yakınlaşmaları bu devletlerin tekrar birleşmesine sebep olabilirdi ki bu duruma çok sıcak bakılmamaktadır. Diğer taraftan ülkenin bölünmüşlüğü'nün kabullenilmesi, bu sefer devlet üstündeki müttefik hakları öneminin kaybedilmesine sebep olabilirdi. De Gaulle de Brandt gibi yumuşama siyasetinin ilk adresinin SSCB'yi görse de Doğu Batı ilişkisinde FAC'nin yeni bir aktör şeklinde meydana çıkması Fransız Devletinin dış siyaseti bakımından bir prestij ve büyüklük kaybı şeklinde değerlendirmektedir (Kissinger, 2009, s. 713).

İngilizlerin Ostpolitik politikaya karşı yaklaşımları Fransa ve ABD'ne nazaran daha olumlu havadadır. Bu pozitif yönlü bakış özünde İngilizlerin Avrupa siyaseti ile de

yakinen ilgilidir. Çünkü Fransa Devletinin tersine FAC, İngilizlerin AET üyeliğini destek olmakta ve bölge genelinde gittikçe yükselen Alman nüfuzu da İngiltere adına önemlilik arz etmektedir. Fakat İngiltere'nin de Ostpolitik hakkında bazı endişeleri bulunmaktadır. Almanya'nın SSCB'ne karşı fazla tavizde bulunma olasılığı ve İngiltere'nin Almanya'nın tamamı üstündeki menfaatlerinin zarar görebileceğine dönük fikirler bu endişelerin ilk sırasını oluşturmaktadır.

3.3. Türk – ABD Gerginliği ve Sovyetler'in (Podgorny) İkincil Batılı Ülkelerle İşleri Geliştirme Stratejisi

Küba Füze Krizinin ardından Türkiye ve ABD ilişkiler zaten gergin bir ortamda yürümekteydi. Türkiye Kıbrıs adasında yaşayan Türklerin zulme uğrayacaklarından endişeli idi. Diğer taraftan ABD yönetimi bu zulme karşı çok farkı düşüncelerdedir. Başkan Kennedy'nin ölümüyle birlikte başkan olarak seçilen Lyndon Johnson da ABD Dışişleri de adada kaçınılmaz olarak gözükken bir iç karışıklığın bir sonucu olarak Kıbrıs'a bir Türk müdahalesi olacağını düşünmekteydiler. Fakat ABD yönetimini endişeye düşüren diğer bir husus ise Türkiye ile birlikte SSCB'nin de adaya müdahalede bulunması olasılığıdır. Johnson 15 Haziran 1964 tarihinde İsmet İnönü'ye bir mektup göndermiştir. Bu mektup, ABD -Türkiye arasındaki ilişkilerde günümüze kadar bir rahatsızlık kaynağı oluşturacaktı. Türkiye siyasi tarihinde Johnson Mektubu olarak adlandırılan bu mektupla ABD başkanı, Türkiye'nin Kıbrıs'a NATO onayını almadan müdahalesi halinde bir SSCB müdahalesi yaşanırca, NATO'nun Türkiye'yi savunma garantisine gölge düşürmekteydi. İkinci olarak ise ABD'nin ABD imalatı olan araç ve gereçleri Türkiye'nin adaya muhtemel bir müdahalesi halin de kullanılmasına müsaade etmeyeceğini ifade etmektedir. Üçüncü olaraksa, adada BM arabuluculuk uygulamalarının bir Türk askeri müdahalesiyle zarara uğrayacağına önem çekmektedir (Oran, 2006, s. 687).

Johnson Mektubu'nun sonraki dönemlerinde ABD ile ticaret ortaklığı sürdürülürken, siyasi bakımdan ikili ilişkilerde problemler yaşanmış ve artarak devam etmiştir. Başbakan İsmet İnönü'nün “yeni bir dünya kurulum” ifadesiyle en yüksek vurgulamasına erişen dış politikada bağımsızlık arayışı Demirel hükümeti döneminde de sürdürülmüştür. 1960'lı yılların sonlarına doğru İslam ülkeleriyle bir ortaklık oluşturulup oluşturulmayacağı araştırılmıştır. SSCB ile olan ikili ilişkilerde Khrushchev'in görevinden azledilmesinin ardından düzelmeye başlamıştır. FAC

başbakanı Adenauer'ın liderliğinde Almanya'nın Ostpolitik (Doğu Politikası) geliştirmesi, Brejnev döneminde Sovyetlerin başat olmayan Batılı devletler, gelişmekte olan ülkeler ve yeni bağımsız ülkeler ile aralarındaki ilişkilerini yükseltme çabasında bulunması, Türkiye'nin bu NATO ve ABD'den bağımsız ve Türkiye'nin tekrar Batı Bloku içerisindeki konumunda emin ama bununla beraber bireysel bağımsız bir dış politika uygulama isteğini desteklemiştir (Acar, 2020, s. 101-102).

Türkiye Cumhuriyetinde 27 Mayıs 1960 darbesiyle iktidara geçen Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Küba Krizi'ni Türkiye'ye ziyarette bulunan İran Şahı Reza Pehlevi ile değerlendirmiştir. Her ne kadar Türkiye – ABD arasındaki ilişkiler Jupiter füzelerinin Türkiye'den sökülmeleriyle problemlili bir duruma dönüşmüşse de ve bahsi geçen füzelerin sökülmelerini Küba Füze Krizi'nde bizzat isteyen SSCB lideri Kruşçev olsa da SSCB'ye karşı takınılan tavır, iyiniyetli ve temkinli şeklinde açıklanabilmektedir. Nitekim Türkiye iktidarıyla SSCB yönetimlerinin arasında Mart 1961 yılında ilk örneğine rastlanılan karşılıklı olarak iyi niyet teatileri Kruşçev dönemi süresince sürecektir. 1960'lı yılların ilk evresinde iki devlet arasında gerçekleşen en önemli temas, Kruşçev iktidarı kaybetmesinin ardından gerçekleştirilen ziyaret olmuştur. Cumhurbaşkanı Gürsel ile SSCB Dışişleri Bakanı Andrey Gromiko arasında bir görüşme yaşanmıştır. Mayıs 1965'teki Gromiko'nun, Türkiye'ye ziyaretlerinde, Cumhurbaşkanı ile Türkiye – SSCB ilişkilerinin olumlu olarak geliştirilmesi, dünya genelindeki barışa yönelik oluşturulabilecek ortak katkılar değerlendirilmiştir (Karadeli, 2016, s. 68-69). SSCB adına yeni dışa açılım planları yapan Nikolay Podgomy de bu heyet dâhilinde bulunacaktır.

SSCB'de, bilhassa 1962 tarihli Küba Füze Krizi sonrasında başkan Kruşçev'in ülkeyi bütünüyle bir nükleer savaşa sürükleyeceği endişesi yükselmiştir. Saray darbesi sonucu 14 Ekim 1964 tarihinde Kruşçev görevinden azledilmiştir. Yerine ise Brejnev devletin yeni başkanı olarak görev yapmaya başlamıştır. Yaşanan bu değişim sonucunda SSCB içerisindeki daha barışçıl isimler yönetime geçmişlerdir. Uluslararası sistemde bu değişim, SSCB'ni yeni bir odaklanmaya doğru ilerlediği anlamı taşımaktadır. Brejnev Parti Personel Başkanı (sonradan meclis başkanı) Podgorny ve Başbakan Kosigyn'in ortak fikri Sovyetlerin dünya genelinde yalnızca sosyalist rejimlerle ilişki kurmak yerine ikincil Batı Bloku devletleri ve yeni bağımsız olmuş ülkelerle iyi ilişkiler oluşturulması fikrini savunan ve SSCB'nin etkilediği bölge sayısını yükseltecek bir düzen oluşturabilmektir. SSCB'de Brejnev'in iktidar koltuğuna geçmesiyle başlayan

daha olumlu yaklaşım, bir yandan da Sovyetler Komünist Partisi Personel Başkanı, hemen ardından ise 1965 yılının ilerleyen evrelerinde Sovyetler parlamentosu olan Yüksek Sovyet'in Başkanı olacak Nikolay Podgorny'nin Batıya yönelik büyük stratejileriyle şekillenmekteydi. SSCB bu defa farklı bir tutum sergilemektedir (Acar, 2020, s. 103).

Podgorny, 1965 yılı itibarıyla belirlenmiş, seçilmiş kapitalist Batı Bloku devletleriyle çok sayıda üçüncü dünya devletlerini Batı Almanya ve ABD gibi saldırgan şekilde tanımlandıkları devletlerden ayırma yönünde bir plan uygulamaktadır. Bu duruma göre bahsedilen devletlerdeki kapitalist finansal yeniliklere karışılmazken sosyalist kolektivizm de ön plana çıkarılarak bireysel tüketici olmaktan kaçınmaya vurgu yapılacaktır. Podgorny'nin düşünce yapısına göre, Sovyet siyasetinin ayrılmaz bir bölümü değişik toplumsal yapılanmalardaki ülkelerin barış dâhilinde bir arada yaşamlarını sürdürmeleri olmalıydı ki bu sayede SSCB dünya genelindeki ülkelerin çoğuyla normal, iş ilişkilerine benzer ilişkiler oluşturabilmeliydi. Podgorny, büyük planlarını yürürlüğe geçirebilmek adına ilk dış ziyaretinden yararlandı ki bu ziyaret Türkiye Devletineydi. Türkiye Devleti SSCB'nin bakış açısına göre hem NATO üyesi bir ülke hem de gelişmekte olan bir ekonomiydi yani Podgorny'nin aklında bulunan şablonun her iki yönünü de karşılamaktaydı. Üstelik Türkiye Yunanistan'la Kıbrıs sorunu üstüne mücadelesi çerçevesinde ve Johnson Mektubu sonrasında çerçevesinde Batı Bloku içindeki konumunu sorgulamaya başlamıştı. Podgorny'nin Türkiye ziyaretindeki yapmış olduğu konuşmalarda ön plana çıkardığı hususlar finansal anlamda işbirliğinin sonucunda güvenlik işbirliğinin de meydana çıkacağı üstünedir. Türkiye yönetimini ikna edebilmek için bilhassa Türkiye ile SSCB arasında geliştirilebilecek ticaret olanaklarını ön planda tutmuştur. Podgorny'nin düşünce yapısına göre Türkiye, Avrupa, Asya ve Afrika'nın dört yol ağzında, SSCB'nin yeni oluşacak planları için bir sağama alanı şeklinde görülmektedir (Anderson, 1993, s. 150-151).

Sovyetler, 1965 yılı içerisinde Türkiye'ye dönük iki yüz milyon dolar yardım taahhüdünde bulunmuştur. Bu durumun bir nedeni de randıman odaklı Dışişleri Bakanı Kosygin'in finansal düşünceyi ön plana çıkaran dış siyaset faaliyetleridir. 1966 ve 1967 yıllarında ülkemiz tekrar SSCB'nin destekte bulunduğu ülkelerin içinde bulunmuştur. 1966-1967 yıllarında Cezayir, Afganistan, Etiyopya, Hindistan, Fas, Irak, Mali Mısır, İran, Pakistan, Suriye ve Türkiye'ye toplam olarak 1.24 milyar dolar yardım yapılmıştır (Anderson, 1993, s. 161-162 ve 181).

Türkiye'nin tarafından gözlemlendiğinde ise, Kıbrıs probleminin baş gösterdiği dönemde 30 Ekim – 6 Kasım 1964 tarihinde Dışişleri Bakanı Ferudun Cemal Erkin'in Sovyetlere ziyaret gerçekleştirmesiyle iki devlet arasında bir normalleşme oluşturulması gayretlerinin daha Brejnev'in ilk zamanlarından hedeflendiği görülmektedir. 5 Kasım 1964 tarihinde SSCB ile Türkiye arasında Kültürel ve Bilimsel İşbirliği antlaşması yapılmıştır. Bu durumun akabinde karşılıklı olarak heyetlerin ziyaretleri sürmüştür. 1979 yılında Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesine kadar, 1968 Prag Baharı Olaylarında Sovyetlerin düşüncelerinin protesto edilmesinin dışında bir problem ortaya çıkmadan ikili ilişkiler devam ettirilmiştir (Acar, 2020, s. 104).

3.4. Türk – Sovyet Ekonomi, Sanayi Ortaklıkları, Yatırımları ve Ticaret

Türkiye ile SSCB arasında 17 Mart 1927 tarihinde Ticaret Antlaşması yapılmıştır. Yapılan antlaşmayla SSCB'nin Türkiye'de bulunan ticari temsilciliklerinin statüsü belirlenmiştir. Ticari temsilciler, binalar ve temsilci yardımcılar diplomatik dokunulmazlık hakkı kazanmışlardır. Ticari temsilciliklerin Trabzon, İzmir, Erzurum, İstanbul, Mersin, Konya ve Eskişehir illerinde olacağı belirlenmiştir. Yapılan Ticaret Antlaşması sonucuna göre, Türkiye ve SSCB arasında ticari yenileştirmeler yapılmış ve iki devletin ticaret temsilcilikleri diplomatik gelişmeler kazanmışlardır. Diğer ülkelere gönderilecek olan ürünlerin kendi ülke sınırlarından transit geçişine izin vermişlerdir. Bu durumun sonucunda Türkiye'den gönderilecek ürünler için Batum transit geçiş bölgesi şekline dönüşmüştür. Türkiye'den SSCB'ye gönderilecek ihracat ürünlerine yıllık değer sınırlaması uygulanmıştır. 1929 senesinde Türkiye'nin içinde bulunduğu mali buhranın da tesiriyle antlaşma taraflar arasındaki problemlerin bütünüyle ortadan kaldırılmasını temin edememiştir. Ticari olarak ilişkilerin iyi olduğu bu dönem içerisinde dahi SSCB'nin Türkiye'nin dış ticaretindeki konumu %6-7 seviyelerinde sınırlanmıştır (Şener, 2015, s. 63).

Türkiye ile SSCB'nin ticari ilişkilerinin gelişmesi 1932-1938 yılları arasında yürürlüğe sokulan "Birinci Beş Yıllık Plan"da Rusya'daki uzmanların fikirleri ile hazırlanan rapor etkili olmuş ve yine bu dönem içerisinde Rus makinaları ve teknisyenleriyle Kayseri ve Nazilli'de tekstil fabrikaları kurulmuştur. Türkiye'nin tekstil ticareti tarihindeki ilk gelişmeler bu yolla gerçekleşmiştir. Birinci Beş Yıllık Plan için gerekli olan kaynaklar 1934 tarihinde SSCB ile Türkiye devletleri arasında imzalanmış olan kredi anlaşmaları ile temin edilmiştir. Ticaret ve Tediye Antlaşması ve Ticaret

Seyrisefain Muahedenamesi 8 Ekim 1937 tarihinde imza altına alınmış, SSCB ve Türkiye Devleti arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin resmiyet kazanmasına sebep olmuştur. Bahsi geçen iki devlet arasındaki ticari işlemlerin boyutu yüz milyon Ruble seviyelerine kadar çıkmıştır (Selçuk, 2005, s. 55-56).

Türkiye, SSCB'nin güneydeki en yakın komşusu konumundadır. Fakat ülkemiz uzun yıllar boyunca Sovyetlerin mali ve finansal alanda dikkatlerini çekmeyi başaramamıştır. Ticari manada ilk gerçek girişimler 1960 yılının ikinci yarısından itibaren ülkemizde birçok endüstri kuruluşlarının faaliyete geçmesiyle birlikte gerçekleşmeye başlamıştır. Ancak asıl ticari ilişkiler 1980 yılının ortalarına doğru atılmış olan adımlar ile yaşanmıştır.

Türkiye ve SSCB arasındaki ilişkilerin gergin olarak geçtiği yaklaşık on yıllık dönemin sonucunda 1967 senesi başlamasıyla düzelmeler gösteren ilişkiler 1967, 1972, 1979 senelerinde imzalanmış olan ticaret antlaşmalarıyla gergin ortamda yumuşamaya başlamıştır. İki ülke geçmişte yaşanan anlaşmazlıkları arka plana atarak şahsi menfaatleri ışığında bir arada olmaya başlamışlardır. 1970'li yıllarda Türkiye liderleri ve askerlerinin Sovyetlerin oluşturduğu tehdidin önemini kaybettiğinin farkına varmasıyla birlikte Sovyetlerle dış siyasete yeniden yön verme girişimlerinde bulunmuşlar ve Sovyetler ile karşılıklı ilişkiler düzelmeye evresine girmiştir (Büyükkakıncı ve Bacanlı, 2012, s. 120).

İki ülke arasında ticari ve ekonomik ilişkinin farklı bir yön elde etmesi 1967 yılında imzalanmış olan ve Sovyetlerin Türkiye'de kurulumu hedeflenen sanayi tesisleri için 200 milyon Dolar kredi sunması ve bu krediye ait olan taksit ve faizin ödenmesinin menşei Türkiye'ye ait olan ürünlerle gerçekleştirilmesi kararına varılmasıyla. Sovyet pazarına Türkiye'nin ürünlerinin dâhil olması ve devletler arasında yaşanan ticari faaliyetlerin gelişmesinde önemli bir etmen olan şey, "Özel Hesap" şeklinde isimlendirilen ve 1995 senesinin sonlarında yapılmış olan düzenlemelerle o dönem içerisinde Türkiye adına oldukça önemli gelişme olan İskenderun Demir Çelik Fabrikası, Seydişehir Alüminyum Tesisleri, Orhaneli Termik Santrali, Aliğa Petrol Rafinerisi gibi endüstri kurumlarının temellerinin atılması için kaynak yaratılmasıdır (İsmailov, 2003, s. 36). Günümüzde Rusya Devlet Başkanı olan Vlamidir Putin, Aliğa'daki Tüpraş'ın inşaatında bir yıl kadar görev yapmıştır.

Batılı devletler 1967 yılında imzalanmış olan anlaşmayla kurulmuş olan sanayi firmaları için teknolojik olarak geri ifadelerini kullanmışlardır. Fakat yapılan bu eleştirilerin haksız tarafları vardır. İlki Batılı müttefik devletler ülkemize teknolojik anlamda yardımda bulunmamış ancak bahsi geçen kuruluşlar ülkemizin sanayi alanında kalkınmasına önemli anlamda etkileri olmuştur. İkinci olarak ise o dönem şartlarında Rusya'nın sahip olduğu teknolojiden daha ileri bir teknoloji bulunmamaktadır. SSCB'nin yapmış olduğu yardımlar yalnızca projelere maddi kredi sağlamakla sınırlı olmamıştır. SSCB'nin ülkemize sunduğu krediler Batılı devletlerin sunduğu kredilere oranla geri ödeme ve faiz anlamında daha fazla avantaj sağlamaktadır. Bununla birlikte kurulmuş olan sanayi kollarının uzun dönemde ülkenin kalkınmasına da fayda yaratmıştır (Tellal, 2000, s. 766-767).

Türkiye ve Sovyetlerin aralarında sistematik ticari ilişkilerin oluşturulması, Türkiye ekonomik yapısını önemli oranda etkilemiştir. Yaşanan ticari ilişkilerle ülkemizin sağladığı avantajlar aşağıda sırayla sunulmuştur: (Moiseyev, 1994, s. 3025-3026):

1- Elektrik enerjisi, demir-çelik, kimya, petrol ve metalurji gibi ağır sanayi dallarının kurulması ülkemizin sanayisinin gelişmesinde önemli rol üstlenmiştir.

2- Sovyetlerin sunduğu kredilerle kurulmuş olan endüstri kuruluşları yeni endüstri bölgelerinin de oluşturulmasında önemli olmuştur.

3- Kamu kurumları diğer ticari sektörler arasında bulunan dengeleri oluştururken aynı zamanda gelişme göstermiştir.

4- Bilimsel/teknik destekler ve kredi kullanımı ile ülkemize karşı Batılı devletlerin oluşturduğu tehditler azalırken finansal manada dış siyasette çok yönlülük oluşmuştur.

3.5. Türk – Sovyet Yakınlaşmasının Türk – NATO ve Türk – Amerikan İlişkilerinde Yansıması

SSCB-Türkiye arasında bulunan ilişkilerde Stalin'in ölümüyle birlikte yumuşama ve düzelmeler gözlenmektedir. Kruşçev'in SBKP'nin lideri olmasıyla birlikte "barış içinde bir arada yaşama" görüşü SSCB politikalarında kendisini hissettirmiş, daha önce takip edilen politikalar ve politik nüfuz ifadesi çok fazla olmasa

da politika üstündeki etkilerini yitirmeye başlamıştır. Ne kadar da SSCB iktidarı, 1953 yılında yayımlanmış olduğu notayla Türkiye'ye karşı taleplerinden vazgeçmiş görüntüsü sergilese de, Türkiye yöneticilerince izlenen dış politikada kesin bir değişim sergilenmemiştir. Demokrat Partinin iktidarda bulunduğu dönem içerisinde SSCB'ye karşı güvensizlik nedeniyle ABD ile ittifak siyaseti genişletilmiş ve SSCB iktidarıyla arada mesafe bırakılmıştır (Büyükkakıncı, 2012, s. 786-787).

1963 yılı Mayıs ayına ulaşıncaya kadar geçen süre zarfında Türkiye, SSCB'nin yaklaşma ve davet taleplerine, izlediği politikalar gereği soğuk davranmıştır. 1963 yılında Cumhuriyet Senatosu başkanı önderliğinde oluşturulan Türk Parlamento Kurulu 29 Mayıs ile 14 Haziran tarihleri arasında Sovyetleri ziyarette bulunmuşlardır. Gerçekleşen bu ziyaret iki devlet arasındaki buzların erimesine bir başlangıç olmuştur (Oran, 1970, s. 83.69). Sovyetler, gönderilen bu kurula Batının sunduğu imkânların daha fazlasını ve ekonomik anlamda yardımlarda bulunabileceğini ifade etmiştir.

Türkiye iktidarı, NATO ile olan ilişkilerini milli etmenlerin ışığında geliştirmiştir. Bu durum, Türkiye ile NATO ve ABD aralarında bazı problemlerin meydana gelmesine sebep olmuştur. Yaşanan durum ise SSCB ile Türkiye devletleri arasında bir yaklaşmanın fitilini ateşlemiştir. Bu duruma paralel olarak 1968 – 1975 yılları içinde SSCB ile Türkiye arasındaki ilişkilerde gelişmeler yaşanması nedeniyle Batı ile problemler yaşanmaya başlamıştır. Türkiye iktidarı, Batı ülkeleri ile olan ilişkilerini sürdürmüş, SSCB ile de ikili ilişkinin gelişmesi yönünde adımlar atılması düşüncesindedir. Türkiye ile SSCB arasında yaşanan ilişkilerdeki farklılaşma nedenlerini araştırmacılar aşağıda belirtilen şekilde sıralamaktadırlar: (Mammadova, 2019, s.25).

- *“Küba Füze Krizi: ABD, Jüpiter füzelerini Ankara'dan İzmir'e habersiz bir şekilde yerleştirdi. Söz konusu durum, hem Türkiye ile ABD arasında gerilime yol açtı hem de Türkiye'yi SSCB işbirliğine yöneltti.*
- *NATO'ya bağlı devletlerarasındaki ilişkiler 1960'lı yıllarda genel olarak gerginleşti. Söz konusu durum, Türkiye-SSCB işbirliğinin dolaylı yollardan gelişmesine katkı sağladı.*
- *1960'lı yıllar ile birlikte Türkiye'de yaşanan iktisadi sorunlar, Türkiye hükümetini Sovyet hükümeti ile yakınlaşmaya itti. Zira SSCB, Türkiye sanayisine yatırım yapmaya hazır olduğunu beyan etti.*

- *Uzun yıllar ABD, Türkiye’den krom satın aldı. SSCB, krom fiyatlarını 1963’te düşürünce ABD hükümeti, krom alımı için SSCB hükümeti anlaştı. Söz konusu durum da Türkiye’nin diplomasisi üzerine etki etti.*
- *Kıbrıs meselesi (1964): Kıbrıs sorunu, SSCB ile Türkiye’nin tutumlarının belki de ilk kez çatışmasına sebep oldu. Bununla birlikte 1963-1964 yıllarında Kıbrıs’ta yaşananlar sebebiyle Türkolog D. E. Eremeev’den aktarıldığına göre ABD, Türkiye’nin “burnuna fiske vurdu”. Söz konusu durumdan dolayı Türkiye, ABD ve NATO yanlısı siyasetini gözden geçirdi. SSCB Hükümeti 1974’te, Kıbrıs’a çıkarma yapan Türk ordusuna karşı çıkmış olsa da bu durum Türk-SSCB ilişkilerine olumsuz yansımada.*
- *1970’li yıllarda uluslararası ilişkilerde, silahların sınırlandırılmasını öngören SSCB ile ABD arasında anlaşma ve Helsinki süreci gibi sebeplerden dolayı genel bir yumuşama dönemi yaşandı”.*

SSCB ile yapılacak işbirliğinin oluşturacağı imkânları, Süleyman Demirel dile getirmekteydi. SSCB – Türkiye arasındaki ilişkilerde Demirel’in Sovyetlere yaptığı on gün süren ziyaret yumuşamanın önemli bir evresi olmuştur (Aytekin, 2015, s. 644). Süleyman Demirel’in yaptığı ziyaret esnasında yanında bakanlar, milletvekilleri, basın mensupları, işadamlarının da olduğu yaklaşık 100 kişiden oluşan bir heyet bulunmuştur. Demirel gerçekleştirmiş olduğu ziyaret hakkında yıllar sonra şu şekilde ifade etmektedir (Mammadova, 2019, s.25): *“Delegasyona SSCB ile ilişkilerin geliştirilmesine karşı çıkan kimseleri bilerek dâhil ettim. Ben, onların kendi gözleriyle SSCB’deki başarıları görmelerini ve bu ülkeye olan yaklaşımlarını değiştirmelerini istedim. Biz ziyaretimiz boyunca Moskova, Leningrad, Kiev, Taşkent, Bakü gibi şehirleri ziyaret ettik. Bizi her yerde çok iyi karşıladılar”.*

Türkiye – SSCB arasındaki ilişkilerde yakınlaşmalar yaşanırken ABD ve NATO ile olan ilişkilerde problemler yaşanmaya başlanmıştır. Bu problemlerden biri Kıbrıs sorunudur. Adada kanlı eylemlerin sürmesi ve ABD’nin tutumu üzerine Türk savaş uçaklarının 25 Aralık 1963 tarihinde Kıbrıs üzerinde uyarı uçuşları gerçekleştirmişlerdir. Bu durum üstüne diğer garantör ülkeler olan İngiltere ve Yunanistan ile Rum tarafı Kıbrıs’ta barış güçleri oluşturulmasına karar vermişlerdir. Ancak ABD bu durumlara hale mesafeli davranışlar sergilemektedir. Durumun masaya yatırılması için düzenlenen Londra Konferansı başarısızla sonuçlanmıştır. İngilizler ABD’nin de içinde bulunacağı bir NATO kuvvetlerinin yapılandırılması teklifinde

bulunmuş fakat bu teklif ABD tarafından geri çevrilmiştir. ABD Yunanistan ve Türkiye arasında haklı veya haksız biçiminde bir tercih yapmak isteğinde olmamıştır. Bu durum ise Türkiye’de hayal kırıklığı oluşturmuştur (Armaoğlu, 2006, s. 787).

Sonuç alınamayan uğraş ve çabaların akabinde Türkiye, ABD’ye 28 Ocak 1964 tarihinde Kıbrıs’ta yaşanan durumla alakalı garanti vermediği takdirde, Türkiye Devletinin Kıbrıs’a askeri müdahale yapacağını beyan etmiştir. Türkiye’nin bu uyarısı ABD’nin yeterli olmasa da hareketlenmesine sebep olmuştur. İngiltere ve ABD NATO çerçevesinde bir plan oluşturmuş ve 31 Ocak’ta ilgili devletlere beyan etmiştir. Plan dâhilinde 1200 adet ABD askeri gücünün de dâhil olduğu 10000 kişiden oluşan ir NATO kuvveti Kıbrıs’ta konuşlandırılacaktır. 1 Şubat 1964 tarihinde tasarlanan planlar Türkiye ve Yunanistan tarafından uygun görülmüştür. Fakat Rum tarafı yalnızca BM Konseyinin güdümündeki güçlerden oluşmuş bir gücün kabul edileceğini beyan ederek tasarlanan planları geri çevirmiştir (Sönmezoğlu, 2006, s. 69).

Yaşanan gelişmelerin akabinde Türkiye’nin 7 Haziran’da adaya askeri müdahale yapması kesinleşmiştir. ABD bu müdahalenin önüne geçmek adına diplomatik girişimler yapmıştır. Ancak bu girişimler sonuç vermeyince diğer bir ifade ile Türkiye askeri müdahale düşüncesinden vazgeçmeyince ABD başkanı Johnson 5 Haziran’da Başbakan İnönü’ye, Türk-ABD arasındaki ilişkileri önemli şekilde etkileyecek olan bir mektup yazmıştır. Yazılan mektup dönemin ABD dış işleri bakan yardımcısının “hayatımda gördüğüm en kaba diplomatik metin” şeklinde dile getirdiği diplomatik dilden uzak sert ifadelerle dolu bir mektuptur (Sönmezoğlu, 2006, s. 72).

Türk-ABD arasındaki ittifak tek yönlü sürmekteydi ve daha fazla ABD menfaatlerine yönelik bir ittifaktı. Kendi rızası ile askeri güç sevk etmiş olsa dahi, Türkiye yönetimi için ABD’nin yanında yer alabilmenin yolu Kore Savaşı, Küba Krizi gibi Türk Devletini hiç ilgilendirmeyen hususlarda kayıtsız şartsız ABD’nin yanında bulunmak ve hatta savaşmak olmuştur. Ancak Türkiye’nin menfaatleri mevzu olduğunda, Kıbrıs sorununda olduğu üzere, ABD destek olmamasının yanında Türkiye Devletini tehdit bile etmiştir. Kimin, ne zaman Türkiye’ye düşman olacağına aleni olarak ABD karar vermekteydi (Uslu, 2016, s.180). Özet olarak ABD güvenilirmez idi (Kılıçer, 2019, s.59).

Gergin bir şekilde devam eden Türk-ABD arasındaki ilişkiler ikinci bir sorun olan afyon krizi ile tekrar gerilmeye başlamıştır. ABD’de Nixon başkan olarak seçilmiş

ve Vietnam savaşının ardından yaygınlaşmaya başlayan uyulşturucu kullanımıyla m¼cadeleler başlamıştır. Gerçekleşen m¼cadeleler d¼hilde T¼rkiye'den afyon yetiştirilmesine son verilmesi talebinde bulunmuştur. ABD'nin bu isteği ilişkilerin yeniden gerginleşmesine neden olmuştur.

D¼nya genelinde Afrika, Uzak Asya ve Latin Amerika gibi bazı b¼lgelerinde afyon yetiştirilirken afyon ekimi yapılmaması hususunda ABD'nin bilhassa T¼rkiye'ye odaklanması ayrı bir sorunu oluşturmuştur. Bu durumun bir sebebi de Ermeni ve Rum lobilerinin ABD b¼lgesinde kullanılan uyulşturucu maddelerin %80'inin T¼rkiye'den geldiğine dair gündem yaratmalarıdır. Ancak o d¼nem içerisinde T¼rkiye'de ¼retimi gerçekleşmiş olan afyonun b¼t¼n¼, ABD'nin yalnızca g¼nl¼k ihtiyaçlarını giderecek orandadır. Bu sebeple ortaya atılan iddialar gerçek değildir. Bu gerçeğe rağmen ABD'li y¼neticiler T¼rk Devletine baskı yapmışlardır (akmak, 2012, s. 137).

1970'li yıllardan itibaren ABD'nin oluşturduğu baskılar afyon yetiştiriciliğinin b¼t¼n¼yle yasaklanması hususunda daha da artmıştır. Fakat T¼rkiye haşhaş bitkisinden sadece afyon elde edilmediğini yağından ve sapından faydalanıldığını dile getirerek afyon ekimlerini b¼t¼n¼yle sona erdirilmeyeceğini beyan etmiştir. Bu durum ¼zerine ABD ile olan ilişkilerin daha k¼t¼leřmesi ¼st¼ne afyon ekimi yapan illerin sayısı azaltılarak yediye indirilmiştir (T¼rkmen, 2012, s. 119).

T¼rkiye-ABD arasındaki ilişkilerde yaşanan çatışmalardan biri de T¼rkiye'nin Yunanistan ile sorunlu ilişkileri olmuştur. T¼rkiye'nin Ege Denizi ile alakalı olarak komşu ¼lke ile yaşamış olduğu sorunlar, G¼neydoęu Avrupa b¼lgesinin istikrarına ¼nem g¼steren ABD için kaygılandırıcı olmuştur (Bahçeli, 2000, s.147-149). İki ¼lkeye de ABD tarafından uyarıda bulunulmuştur. İlerleyen zaman d¼hilde T¼rkiye – Yunanistan ilişkilerinde yaşanan gelişmeler ile ABD'nin g¼ndeminde bu husus çok fazla yer almamıştır.

ABD ile yaşanan diğer bir sorun ise Kıbrıs Harek¼t¼d¼r. Yunanistan'da 12 Nisan 1967 tarihinde ordu y¼netime geçmiştir. 1974 yılı Haziran ayına kadar devam edecek olan cunta y¼netimi başlamıştır. Cunta y¼netiminin iktidarı ele geçirmesiyle birlikte 15 Kasım tarihinde, Kıbrıslı Rum General Grivas, Kıbrıs'ta bulunan T¼rklere karşı saldırıları artırmıştır (Ehlich, 1974, s. 98). Yaşanan bu gelişmeler ¼zerine T¼rkiye, Makarios'a uyarıda bulunarak uygulanan saldırılara son verilmesini istemiştir. Eğer ki saldırılar sonlandırılmaz ise Kıbrıs Adasındaki belirli hedeflerin bombardımana

tutulacağını beyan etmiştir (Uslu, 2003, s.194). Adada oluşan gerginliğin yükselmesiyle, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalede bulunmasının önüne geçmek amacıyla ABD, altıncı filonun birkaç gemisini göndermiştir. ABD yönetimi eski bakan Cyrus Vance'i Kıbrıs'a yönlendirerek olası bir Türkiye – Yunanistan savaşına mani olmak istemiştir. Vance'nin girişimleriyle yaşanan gerginlik şimdilik BM dâhilinde çözülmüştür.

1974 yılına ulaşıldığında Makarios ile Yunan yönetiminin araları bozulmuştur. Yunanistan'daki cunta, Makarios'u Yunanistan'dan bağımsız siyaset yapmakla ve *enosis'e* ihanetle suçlamaktaydı. Yaşanan bu durumlar üzerine Yunanistanlı generaller, adada darbe gerçekleştirerek Makarios'un yerine kendilerine daha yakın olan Nikos Sampson'u atamışlardır. Bu durumu tehdit şeklinde gören Bülent Ecevit, Milli Güvenlik Kurulu'nu toplantıya çağırarak Kıbrıs'a yönelik askeri müdahalede bulunma durumunu değerlendirmişlerdir. Bu sırada ABD, Türkiye'nin yapacağı askeri müdahalenin önüne geçebilmek için girişimlerde bulunmuş fakat başarılı olamamıştır. ABD'nin Türk Devletini askeri müdahaleden vazgeçirememesindeki neden, daha önce Johnson'un mektubunun oluşturduğu etkileri yeniden tekrarlamaktan kaçınması ve daha uygun bir diplomatik üslup kullanmasıdır (Uslu, 2003, s. 204).

Sonuç şu şekilde ifade edilebilir ki, Kıbrıs sorunu, NATO müttefiki Türkiye ve ABD ilişkilerinde bir sınav olarak değerlendirilmiştir. 1964 yılında yazılan Johnson mektubuna kadar olan sürede Türkiye, NATO'yla bilhassa da ABD'yle şartsız işbirliğine yönelik siyaset takip etmiştir. Ancak Johnson'un mektubu iki devlet arasındaki ilişkilerde önemli oranda etki yaratmış, bu durumdan sonra Türkiye, müttefik olmanın gerektirdiği koşulları yerine getirerek, ABD ile olan ilişkilerde dikkatli davranmayı tercih etmiştir. Kendi savunmasını ABD ve NATO tekelinden kurtarmak adına komşu ülkelerle, bilhassa da SSCB ile yakın ilişkiler kurma yolunu tercih etmiştir. Türkiye ayrıca ABD'ye karşı önemli kararlara imza atarak ABD'nin uydu ülkesi olmadığını kanıtlamaya çaba sarf etmiştir (Uslu, 2003, s. 217).

SONUÇ

Osmanlı Devleti ile Rusların diplomatik olarak ilişkileri ilk II. Sultan Bayezid döneminde, III. İvan'ın iki devlet arasında ticari hayatı sistemli olarak sürdürebilmek adına ilk olarak Mihail Pleşçeyev'i (1496-98), daha sonra Aleksey Golohvastov'u (1499) elçilik vazifesiyle görevlendirerek İstanbul'a göndermesi ile başlamıştır. Osmanlı Devleti kuruluşundan başlayarak sınırlarını genişletme çabası içinde olmuş, devlet yükselme devrinde doğal sınırlarına eriştiğinde ise doğu bölgesinde karşısında Rusya ve İran Devletleri kalmıştır. Anadolu bölgesinin, doğu-batı ve kuzey-güney yönünde bir kavşak noktasında bulunmasından ötürü doğu yönünde Rusların ve İran'ın menfaat ve genişleme bölgeleri dâhilinde kalmıştır. Bilhassa doğu bölgesinde Kafkasya üç devlet arasında devamlı mücadele bölgesi özelliği taşımıştır. Kafkasya'nın dağlık bir alanda bulunması ve bünyesinde çeşitli halkları bulundurmasından ötürü bu üç devlet bölge üzerinde hâkimiyet kurabilmek adına mücadeleler de bulunmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğunun doğu sınırı bu güç ortamda zorlu mücadele ve savaşlarla oluşmuştur. Rusya'nın güçlü ve büyük bir devlet olabilmek adına, Balkanlar, Kafkaslar ve Boğazların hâkimi olma gayreti, Osmanlı ile ilişkilerde genel olarak savaş ve çatışma biçiminde sürmesine sebep olmuştur. Türkiye Devleti ile SSCB arasında bulunan ilişkiler büyük bir arka plana sahiptir. Politik işleyiş kültür ve dini farklılıklar bulunmasına rağmen, iki devlette benzer tarihi sınavlardan geçmişlerdir. Kurtuluş savaşını kazanan Türkiye ve Bolşevik devrimiyle kurulmuş olan SSCB arasındaki ilişkiler aynı doğrultuda sürmüştür. İkinci Dünya Savaşından önce ilişkiler Montrö Boğazlar Sözleşmesi nedeniyle gerilimli hale gelmiş ve savaş esnasında Türkiye Cumhuriyetinin tarafsız kalmasıyla daha fazla kötüleşmiş ve çatışma noktasına kadar ulaşmıştır. 1960 yıllarının başlamasıyla birlikte, Türkiye ve SSCB arasında yaşanan ilişkiler yeniden yumuşamaya başlamıştır.

XIX. yüzyılda Avrupalı devletlerin karşılarında yavaş yavaş dünya ile bütünleşmek için gayret gösteren fakat bir türlü Avrupa Devletleri ile uyum sağlayamayan, bu durumla birlikte Avrupa ülkelerine de güvenmeyen ve Avrupalılarca benimsenmeyen iki Avrasya devleti bulunmaktaydı: Osmanlı Devleti ve Rusya. İki devletinde kültürel manada hedeflerinin ortak olmasına rağmen politikalarının, özellikle Rusya'nın istekleri sonucunda hedeflerinin, farklı olması ikili ilişkilerin olumsuz bir biçimde devam etmesine neden olmuştur. Karadeniz'de hâkimiyeti ele geçirme ve boğazlarda üstünlük sağlama hedefi her zaman Rusya'nın Osmanlıya düşmanca ve

tehditkâr bir tavırla davranmasına sebep olduğundan iki devletin uzun ömürlü kültürel ve askeri ittifaklar kurulamamıştır. Rusya, uluslararası ilişkilerindeki dengelerini kullanarak Osmanlı karşıtı politik amaçlarını gerçekleştirmek için çaba sarf etmiştir.

SSCB'nin ortaya çıkışı 1917 Rus Devrimi ismiyle de anılan Ekim Devrimi, Vladimir Lenin'in "ekmek, barış, özgürlük" sözüyle gelişmiş bir halk hareketiyle olmuştur. Dünyanın en büyük ve ilk Sosyalist Devleti olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin kurulmasını sağlamıştır. Bu devrim, 1905 yılındaki Rus Devrimi'nin devamı niteliğindedir ve ilk hareketlenmeler Rusya topraklarında, Petrograd şehrinde başlamıştır. Sonrasında ise bütün dünyayı etkileyerek 20. yüzyılın en önemli toplumsal ve siyasal olaylarından biri olarak görülmüştür. Ekim Devrimi, sadece Rusya'nın tarihini değiştirmemiş, dünya tarihini de değiştiren önemli bir olay olmuştur. Sonuçları günümüzde de hala tartışılan ve 20. yüzyıl siyasi tarihinin en önemli devrimlerinden olan Ekim Devriminin etkileri, ilerleyen zaman içinde dünyada değişik bölgelere de sıçramıştır.

Türkiye Cumhuriyetinin kurulması ise, 1919 yılında Anadolu topraklarında Milli Mücadele akımı ile başlamıştır. Sovyetler Anadolu'da yaşanan hareketleri takip etmişler ve iletişim içerisinde bulunmak için emek harcamışlardır. 13 Eylül 1919 tarihinde Sivas kongresinin yapılmasından iki gün sonra Sovyet kurul, Mustafa Kemal Havza'da iken kendisiyle görüşme sağlamış ve ülkenin kaderini belirlemeleri istemişlerdir. SSCB, Kuvay-i Milliye kuvvetleri ile görüşmeler yaparak, Türk ulusal haklarını tanıyıp destekte bulunacaklarını ve yardım edeceklerini beyan etmişlerdir. Yaşanan gelişmelerin ardından 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da Meclis ve hükümet kurulmuştur.

İkinci Dünya savaşının sona ermesiyle birlikte soğuk savaş dönemi başlamıştır. Bu dönemde farklı bir dünya oluşmuştur, iki büyük devlet ABD ve SSCB yeni oluşan bu dünyanın iki önemli ülkesi olmuşlardır. Dünya iki kutup haline gelmiştir. SSCB doğu bloğunun lideri, ABD ise batı bloğunun lideri olmuştur. Türkiye, menfaat ve çıkarları doğrultusunda ABD ile yakınlaşarak batı bloğundaki yerini almıştır.

Soğuk savaş dönemi içerisinde Türkiye – SSCB ilişkilerini etkileyen en önemli olaylardan biri olan Sarper – Molotov görüşmesidir. Sarper ve Molotov arasındaki ilk görüşme 9 Mart 1945 tarihinde olmuştur. Bu görüşmede Molotov, günün koşullarına uygun olmadığı ve "esaslı değişiklikler" gerekli olduğu fikriyle, SSCB'nin 17 Aralık

1925 tarihinde imzalanmış olan “Türk - Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık (Saldırmazlık) Antlaşmasını” tek taraflı fes ettiklerini Selim Sarper’e bildirmiştir. Sarper ve Molotov’un ikinci görüşmeleri 7 Haziran 1945 tarihinde yaşanmıştır. Bu görüşme esnasında Molotov, iki ülke arasında yeni bir antlaşma imzalanabilmesi adına yerine getirilmesi gerekli Sovyet isteklerini bildirmiştir. Bu istekler arasında Kars ve Ardahan’ın SSCB’ye bırakılması, Boğazların savunulmasında SSCB’nin de bulunması, Montreux Sözleşmesi’nde belirlenmiş olan Boğazlar stratejisinde değişiklik yapılması gibi şartlar bulunmaktadır. Sarper, SSCB’nin isteklerini kabul etmemiştir ve iki devlet arasında yeni bir anlaşma yapılmamıştır. Türkiye ve SSCB arasında gerginlik yaratan diğer bir konu ise Türkiye’nin NATO’ya üyeliğidir. NATO’ya Türkiye’nin katılması Sovyetler Birliğinin tepkilerine yol açmıştır. Batılı devletlerin Türkiye sınırlarında hava ve deniz üssü kurmalarına SSCB itiraz etmiştir. Yaşanan gerginlikler yumuşama dönemi ile yerini olumlu bir havaya bırakmıştır. Ankara’da Washington’a karşın Küba bunalımı sonrasında oluşan güvensizlik artmış ve 1960 yıllarının ortalarından itibaren SSCB ile yaşanan ilişkilerde gelişmelere sebep olmuştur. Türkiye’nin izlediği dış politika Soğuk Savaş evresinde belki de ilk olarak çok kutuplu şeklinde isimlendirilebilecek bir dış politikayı uygulamak için gayret göstermiştir. İlerleyen zaman dahilinde 1967 senesi başlamasıyla düzelmeler gösteren ilişkiler 1967, 1972, 1979 senelerinde imzalanmış olan ticaret antlaşmalarıyla gergin ortamda yumuşamaya başlamıştır. İki ülke geçmişte yaşanan anlaşmazlıkları arka plana atarak şahsi menfaatleri ışığında bir arada olmaya başlamışlardır. 1970 yıllarında Türkiye liderleri ve askerlerinin Sovyetlerin oluşturduğu tehdittin önemini kaybettiğinin farkına varmasıyla birlikte Sovyetlerle dış siyasete yeniden yön verme girişimlerinde bulunmuşlar ve Sovyetler ile karşılıklı ilişkiler düzelme evresine girmiştir. İki ülke arasında ticari ve ekonomik ilişkinin farklı bir yön elde etmesi 1967 tarihinde imzalanmış olan ve Sovyetlerin Türkiye’de kurulumu hedeflenen sanayi tesisleri için 200 milyon Dolar kredi sunması ve bu krediye ait olan taksit ve faizin ödenmesinin menşei Türkiye’ye ait olan ürünlerle gerçekleştirilmesi kararına varılmıştır.

Türkiye ile Rusya arasında yaşanan ilişkiler inişli çıkışlı evrelerden geçmiştir. Milli Mücadele yıllarında SSCB, Türkiye’ye destek olmuş ve yardımlarda bulunmuştur. SSCB’nin Türkiye’ye yardım yapmaktaki amacı batılı ülkelere karşı mücadele içinde olan bir hareket olarak değerlendirmesi ve diğer Müslüman devletlere örnek oluşturacağını düşünmesidir. Bu durumun ise batılı devletlerin zararına olacağı düşüncesindedir. İki ülke arasındaki ilişkiler 1939 yılında olumsuzlaşmaya başlamış ve

Türkiye farklı arayışlara yönelmiştir. Sovyet Rusya, II. Dünya Savaşının ardından Yunanistan ve İran üzerindeki işgalci faaliyetlerini sürdürerek genişleyici bir politika izlemeye başlamıştır. Dahası, Türkiye ve Boğazlarda da hâkimiyet sağlamak istemiştir. Bu düşünceyle Sovyetler 7 Ağustos 1946'da Türkiye'ye bir muhtıra vererek Boğazlar hususundaki niyetlerini net bir şekilde ifade etmişlerdir. Sovyetler'in 24 Eylül 1946 tarihinde ikinci bir muhtıra göndermesi üzerine İngiltere ve ABD Türk Devletini desteklediklerini beyan etmişlerdir. Türkiye'nin 1945-1946 yılları içinde Sovyetlerin tehditleriyle karşılaşması Türkiye'nin dış politikasında Batı'ya doğru yönelmesine sebep olan olaylardandır. 1952 yılında Türkiye'nin NATO'ya üye olmasıyla birlikte SSCB ile ilişkiler daha gergin bir hal almıştır. Çünkü SSCB Türkiye sınırlarında NATO üyesi ülkeler tarafından hava ve deniz üssü kurulmasına karşı olduğu için, Türkiye'nin NATO'ya dahil olmasını istememektedir. SSCB ile olan ikili ilişkiler gergin bir ortamda devam etmiştir. Türkiye bu sırada dahil olduğu Batı Bloğunda sorunlar yaşamaya başlamıştır. Küba Krizi sonucunda, ABD'nin Jüpiter Füzelere Türkiye'den kaldırması kararı iki ülke arasındaki ilişkilerde olumsuz bir hava yaratmıştır. ABD ve Türkiye arasındaki ikili ilişkilerin bozulmasındaki diğer bir problem ise Kıbrıs Sorunudur. Başkan Johnson'un Türkiye'ye yazdığı mektup ilişkilerin bozulmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu gelişmeler üzerine Türkiye Batı Bloğundaki yerini sorgulamaya başlamıştır. Başbakan İsmet İnönü'nün "yeni bir dünya kurulur" ifadesiyle en yüksek vurgulamasına erişen dış politikada bağımsızlık arayışı Demirel hükümeti döneminde de sürdürülmüştür. SSCB'de başa geçen Brajnev döneminde daha olumlu bir dış politika benimsenmiştir. Meclis Başkanı Podgorny Sovyetlerin dünya genelinde yalnızca sosyalist rejimlerle ilişki kurmak yerine ikincil Batı Bloku devletleri ve yeni bağımsız olmuş ülkelerle iyi ilişkiler oluşturulması fikrini savunan ve SSCB'nin etkilediği bölge sayısını yükseltecek bir düzen oluşturma planını uygulamaya başlamıştır. Podgorny Türkiye Devleti yöneticileri ile yaptığı görüşmelerle ilişkilerin olumlu seyretmesi yönünde önemli adımlar atmıştır. SSCB ve Türkiye arasında önemli iş anlaşmaları oluşturulmuştur. SSCB Türkiye'nin kalkınması yönünde sanayi sektörüne önemli yardımlarda ve iş birliklerinde bulunmuştur. ABD ile Türkiye'nin ikili ilişkilerinin bozulması, uluslararası sistemde şartların uygun olması ile birlikte farklı ideolojik kutuplarda olan SSCB ve Türkiye'yi yakınlaştırmıştır.

KAYNAKLAR

- Acar, H. (editör) (2020). *Türk Dış Politikası*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Ağır, O. (2019). Dünya Siyasetini Etkileyen Devrimlerin Uluslararası Sonuçları: 1917 Bolşevik Devrimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (1), 325-342. DOI: 10.33437/ksusbd.530548.
- Akalın, C. (2011). *ABD ve Türkiye – 2 Yumuşama Yılları (1961-1989)*, İstanbul, Kaynak Yayınları.
- Akgün, S. K. (2018). *Zor Yıllarda ve Zor Olaylarda İsmet İnönü, Ulusal Kahraman Devlet Adamı İsmet İnönü Sempozyumu Bildirileri*, İzmir: Konak Belediyesi Yayınları.
- Akın, F. (2007). İkinci Dünya Savaşı Sonrası Yenedünya Düzeni Ve Türkiye, *İş ve Hayat*, Cilt 3, Sayı 5, s. 119 – 135.
- Akkaya, B. (2002). Türkiye'nin Nato Üyeliği Ve Kore Savaşı, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 28.
- Akşin S. (2018). *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Albayrak, M. (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Ana Britannica, *Stalin*, (1990). C.XX, İstanbul: Ana Yayıncılık.
- Anderson, JR., Richard D, (1993). *Public Politics in an Authoritarian State: Making Foreign Policy During Brejnev Years*, Cornell University Press, Ithaca, ISBN 0-8014-2900-5.
- Armaoğlu, F. (2010), *20.yy Siyasi Tarihi*, İstanbul: Alkım yayınevi.
- Armaoğlu, F.(1984). *Yirminci Yüzyıl Siyasi Tarihi*, (2. Baskı). Ankara.
- Armaoğlu, F.(2014). “19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914”, İstanbul: Timaş Yay.
- Atatürk'ün Milli Dış Politikası (1981). Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Aybars, E. (2000). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1*. İzmir: Ercan Kitabevi.
- Aydın, M. (2002). “Görelî Özerklik: Sava Kaosunda Türkiye, 1939-1945”, *Türk Dış Politikası: 1919-1980*, (Ed.Baskın Oran), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ayverdi, S. (2012). *Türk-Rus Münasebetleri ve Muharebeleri*, İstanbul: Kubbealtı Yay.
- Aziz, A. (1969). Sovyetlerin Kıbrıs Tutumları 1965-1970. *SBF Dergisi*, 24 (4), 201-244.
- Barut, E., Odacıoğlu, M. C. ve Köktürk, Ş. (2016). “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde (SSCB) Düşünce Hareketlerinin Edebi Eserler Üzerinde Etkisi: SSCB'de Çeviri Sansürü”, *Tarih Okulu Dergisi*, Cilt:9, Sayı:26, ss.459-479.
- Batur, N. (2007). *Yeniden Yaşasaydım*, Rauf Denктаş, İstanbul: Doğan Kitap.
- Bekcan, U. (2013). “Devrimden Sonra: Bolşeviklerin Zorunlu Dış Politikası 1917 1925”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:68, Sayı:4, ss.73-102.
- Bekes, C. (2010). “East Central Europe”, *The Cambridge History of the Cold War Volume I*, Ed. Melvyn P. Leffler ve Odd Arne Westad, New York: Cambridge University Press

- Benhür, Ç. (2008). 1920'li Yıllarda Türk-Sovyet İlişkileri: Kronolojik Bir Çalışma, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s.277-313.
- Benhür, Ç. (2008). *Stalin Dönemi Türk-Rus İlişkileri (1924-1953)*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya.
- Beydilli, K. (1981). *1790 Osmanlı-Prusya İttifakı*, İstanbul: İ.Ü. Yay.
- Bilge, A. S. (1992). *Güç Komşuluk; Türkiye –Sovyetler Birliği ilişkileri (1920–1964)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Blum, J., M. (1991). *Years of Discord, American Politics and Society, 1961-1974*, Norton Company: New York.
- Bolat, M.(2006). Genel Hatlarıyla Atatürk Dönemi Türkiye'nin İkili İlişkileri, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*, Cilt 7, Sayı 1, 45-74.
- Bölükbaşı, S. (2001). *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Birleşmiş Milletler: 1954-1996 Arası Barışçı Çözumsuzlük*. Faruk Sönmezoğlu (Der.), içinde, *Türk Dış Politikasının Analizi* (s. 281-305). (2. Baskı). İstanbul: DER Yayınları.
- Brejnev Doktrini, <https://www.gizliilimler.org/Brejnev-Doktrini--k1-Brezhnev-Doctrine-k2-.htm> (Erişim Tarihi: 19.10.2020).
- Buchheim, H. (1984). *Deutschlandpolitik 1949-1972 – Der politisch diplomatische Prozeß*, Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt.
- Burçak, R. S. (1946). *Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri (1791-1941)*, İstanbul: Aydınlık Matbaası.
- Büyükakıncı, E. (2012). *Türk-Rus İlişkilerinin Değerlendirilmesi: Güvenlik Sorunsalından Çok Boyutlu Derinliğe Geçiş*, *Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Yirmi Yıl sonra Rusya Federasyonu: Türk Dili Halklar ve Türkiye ile İlişkiler*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, s. 779, 842.
- Canar, B. (2018). SSCB-Türkiye İlişkilerinde Kıbrıs Sorunu (1964-1979). *ViraVerita E-Dergi: Disiplinlerarası Karşılaşmalar*, s. 223-246.
- Carr, E.H. (2012) *Bolşevik Devrimi 1*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Cohen, S. (1977) *Buharin ve Bolşevik Devrimi*, İstanbul: Kavram Yayınları.
- Colschen, L. (2010). *Deutsche Außenpolitik*, Paderborn, Wilhelm Fink GmbH&Co.
- Çakmak, H. (2016). *Türk Dış Politikasında 41 Kriz (1924-2014)*. Ankara: Kripto Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
- Çelik, A. (2018). Soğuk Savaş'ın Başlarında Sovyet Rusya'nın Güney Politikası Ve Türkiye'ye Etkileri, *Social Sciences Studies Journal*, Vol:4, Issue:24 pp.5181-5207.
- Çolak, Ö. (2010). *Lenin Döneminde Türk-Rus İlişkileri (1917-1923)*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Die Ostverträge (1986). Bonn, Gesamtdeutsches Institut.
- Diriöz, A., O. (2012). Mübarek Öncesi Mısır: Jeopolitik Konum, İç ve Dış Politika, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Cilt 4, sayı 37.
- Djilas, M. (1957). *The New Class*, Thames & Hudson, Londra.
- Dobbs, M.(2008). *One Minute to Midnight-Kennedy, Krushchev and Castro on the Brink of Nuclear War*, Vintage Books: New York.

- Duman, D. (2019). Kore Savaşı Ve Türkiye’de Savaş Karşıtı Bir Örgütlenme: Türk Barışseverler Cemiyeti, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIX/39 ss. 665-692.
- Duman, S.(2010). *Modern Ortadoğu’nun Oluşumu*, İstanbul, Doğan Kütüphanesi.
- Edmonds, R. (1993). “Churchill and Stalin”, Robert Blake-William Roger Louis, der., Churchill, Oxford University Press, Oxford.
- Ehlich, T. (1974). Cyprus: 1958-1967, Oxford University Press, Londra.
- Eroğul, C. (1998). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. (3. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Ertem, B. (2010). Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947), *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 3 / 11.
- Esmer, A. Ş. (1953). *Siyasi Tarih (1919– 1939)*. Ankara: SBF Yay.
- Felbick, D. (2003). Schlagwörter der Nachkriegszeit 1945-1949, Berlin, Walter de Gruyter.
- Fırat, M. (2001). *1960-1980 Yunanistan’la İlişkiler*. Baskın Oran (Der.), içinde, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (s. 716-767). (2. Baskı). İstanbul: İletişim.
- Fulboork, M. (2018). *Almanya’nın Kısa Tarihi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 4. Baskı.
- Gaddis, J. L. (2008). *Soğuk Savaş*. İstanbul: YKY.
- Gehler, M. (2011). Deutschland - Von der Teilung zur Einigung (1945 bis heute), Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung.
- Goldschmidt, A. J. ve Davidson, L. (2008). Kısa Ortadoğu tarihi. (Çev.). A. Güler. İstanbul: Doruk Yayınları.
- Göktepe, C. ve Seydi, S. (2015). Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası. *Bilig*, 22: 197-222.
- Gönlübol, M. ve Kürkçüoğlu, Ö. (2000). *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, Yay. Haz. Berna Türkdoğan, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay.
- Gönlübol, M., Ülman, H., Esmer, A. Ş., Sar, C., Sezer, D., Bilge, A. S., Sander, O., Kürkçüoğlu, Ö., (1996). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. (9. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Granville, J. (2006). “Poland and Hungary, 1956: A Comparative Essay Based on New Archival Findings”, *Revolution and Resistance in Eastern Europe*, Ed. Kevin McDermott ve Matthew Stibbe, Oxford: Berg, (s:57-77)
- Grebing, H. (2005). Willy Brandt. Berliner Ausgabe, Band 6, Bonn, Verlag Dietz.
- Griffith, W. (1981), Die Ostpolitik der Bundesrepublik, Çev: G. Kramer, Stuttgart: Klett-Cotta.
- Gül, T. (2014). “Ulusal Basında Türkiye’nin Kore’ye Asker Gönderme Kararı”, *Belgi*, Sayı: 7, ss.871-879.
- Gülboy E. G. (2012). *1956 Macar Ayaklanmasının Türkiye Basınında Yansımaları*, Macar Kardeşler: Macar-Türk İlişkileri Üzerine Makaleler.

- Gülen, A. (2011). *İnönü Hükümetleri'nin Kıbrıs Politikası (1961-1965)*, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Gülen, A. (2012). *İnönü Hükümetleri'nin Kıbrıs Politikası (1961-1965)*, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 50, s. 389-428.
- Gürsel, H. F. (1968). *Tarih Boyunca Türk-Rus İlişkileri*. İstanbul: Ak Yayınları.
- Gürsoy, S. (2005). *1917 Ekim Devrimi'nin Türkiye'deki İşçi Örgütlenmeleri Ve İşçi Hareketlerine Etkisi (1917-1945)*, Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürün, K. (1983). *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)*, SBF Yayınları, Ankara.
- Gürün, K. (1986). *Savaşan Dünya ve Türkiye*, İstanbul: Güney Matbaası.
- Gürün, K. (2010). *Türk Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Hakim, A. ve Marika, S. (2003). *Pan-African History*, New York, Taylor&Francis Group,
- Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000*, çev. Petek Demir, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Halil, A. (1968). *Atatürkçü Dış Politika ve NATO ve Türkiye*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Heywood, A. (1999). *Modernising Lenin's Russia: Economic Reconstruction, Foreign*.
- Hook, S. W. ve Spanier, J. (2014). *İkinci Dünya Savaşından günümüze Amerikan Dış Politikası*, Çev. Özge Zihnioğlu Tanırlı, İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Hosking, G. (2011). *Rusya ve Ruslar- Erken Dönemden 21. Yüzyıla*, Çev. Kezban Acar, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hourani, A. (2008). *Arap Halkları Tarihi*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul, İletişim Yayınları.
- [https://tr.wikipedia.org/wiki/Yumu%C5%9Fama_\(uluslararası_politika\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Yumu%C5%9Fama_(uluslararası_politika)) (Erişim Tarihi: 11.11.2020).
- Hudge, C. C. ve Nolan, C. J. (2007). *U.S Presidents Foreign Policy From 1789 To the Present*, ABC-Clio:California.
- İlyas, A. ve Turan, O. (2012). *İnönü Dönemi Türk Dış Politikası*, *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, 1(1) s. 319-341.
- İnalcık, H. (1948). *Osmanlı-Rus Münasebetlerinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)*, Ankara: TTK Yay., s. 379-381.
- İnalcık, H. (1992). *Osmanlı-Rus İlişkileri 1492-1512, Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992*, TTK Yay., Ankara.
- İzmir, B.(2017). *İki Müttefik, Bir Kriz: Türk-Amerikan İlişkilerinde Jüpiter Füzeleri Krizi*, *Humanitas*, 5(10): 177-192.

- Jabbusch, S. (2009). "Adenauers Deutschland Politik, Alternative Ideen & Kritik", Seminar: Auf dem Weg zur Normalität? Die innere Stabilisierung der Bonner Republik 1949-1990.
- Johnson, L. R. (1996). Central Europe: Enemies, Neighbors, Friends. New York: Oxford University Press.
- Karadeli, C. (2020). Soğuk Savaş'ın İlk Aşamasında Doğu Avrupa: Sosyalizm Ve Başkaldırı, *Uluslararası Kriz Ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 43-73.
- Karadeli, C. (2016). "Cemal Gürsel", ed. Haydar ÇAKMAK, Cumhurbaşkanları ve Dış Politika, Ankara: Kripto Yayınları, ISBN 978-605-4991-28-0 içinde.
- Karadeli, C. (2019). "Stalin ve Khrushchev Dönemlerinde Doğu Avrupa'da Sovyetler ve Krizler", *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15).
- Katı, İ. (2014). 1956 Süveyş Krizi ve Krizin NATO Ülkeleri Üzerindeki Ekonomik Etkileri, *Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Sempozyumu 2014 Bildiri Kitabı*, Akdeniz Üniversitesi, Yayın No: SM11.
- Kılıçer, E., M. (2019). *Soğuk Savaş Dönemi Ve Sonrasında Türkiye – ABD İlişkilerinin Karşılaştırmalı Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kiraz, S. (2020). Menderes Dönemi Türk Dış Politikasının NATO Üyeliği ve Bağdat Paketi'nin Kurulması Örnekleri Üzerinden Analizi, *Article in Turkish Studies - Economics Finance Politics*, s.309-321.
- Kissinger, H. (2009). *Diplomasi*, Çev: İbrahim H. Kurt, 8. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Klausmeier, A. ve L. Schmidt (2004), Wall Remnants-Wall Traces, The Comprehensive Guide to Berlin Wall, Westkreuz-Verlag, Berlin/Bonn
- Kocabaşoğlu, U. ve Berge, M. (1994), *Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar*, Ankara, Kebikeç Yay.
- Kojinov, V. (2002). *Rossiya (1901-1939)*, C.XX, Moskva.
- Köse, İ. (2015). Yalta ve Potsdam Konferansları: Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlarında Egemenlik Paylaşım Talepleri. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 245.
- Kurat, A. N. (2011). *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*, Ankara: TTK Yay.
- Kurat, A. N. (2015). *Makaleler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kurban, V, (2014). 1950-1960 Yıllarında Türkiye İle Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIV/28 ss.227-256.
- Küçükvatan, M. (2011). Soğuk Savaşın Türk Dış Politikasına Etkileri Ve 1957 Türkiye-Suriye Bunalımı, *ÇTTAD*, XI/23, s.s.73-91.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1978). "Türk Demokrasininin Kuruluş ve İşleyişinde Dış Etkenler (1946'dan bu yana)", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 33, S. 1, s. 213-247.
- Landau, J. M. (1976). Johnson's 1964 Letter to İnönü and the Greek Lobbying at the White House. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 14, 45-58.
- Lenin, V. (2010) 'Sovyet İktidarı ve Dünya Devrimi', İstanbul: Agora Kitaplığı.

- Mammadova, F. (2019). *Soğuk Savaş Sonrası Türkiye- Rusya İlişkilerinin Gelişimine Tarihsel Bir Bakış*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Mandel, E. (1997). *Ekim 1917: Darbe mi Sosyal Devrim mi?*, Çev. Oktay Emre, İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- Müderrişoğlu, A. (1990). *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay.
- Mütercimler, E. ve Öke, M., K. (2004). *Düşler ve Entrikalar: Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Oberling, P. (1987). *Bellapais'e Giden Yol: Kıbrıs Türkleri'nin Kuzey Kıbrıs'a Göçü, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları*,
- Ocak, B. (2016). "Ulus Gazetesinde 1946 Yılı Sovyet Notaları". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (43): 843-853.
- Okur, P. (2020). Brejnev Doktrini - Vikipedi (1), See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/339439473>.
- Oran, B. (2003). *Türk Dış Politikası*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Oran, B. (2006). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler, Yorumlar*, Cilt 1:1.919-1980, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ortaylı, İ. (1992). "XVIII. Yüzyıl Türk-Rus İlişkileri", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1492-1992) Sempozyumu*, Ankara,12-14 Aralık.
- Öcal, M. (2017). Soğuk Savaş'tan Bir Kesit: Yapısal Değişiklikler ve Bloklar Arası İlişkiler (1960-1991), *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt:5, Sayı:2.
- Önalp, E. (2010). *Geçmişten Günümüze Kıbrıs*, Ankara, Berikan Yayınevi.
- Özdağ, Ü. (2004). *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, İstanbul: Boyut Yayın Grubu.
- Özer B. ve Karadağ. C. T. (2017). Willy Brandt'ın "Ostpolitik"inin Alman Dış Politikasına Mirası, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 52. Sayı.
- Pfetsch, F. (1993). *Die Außenpolitik der Bundesrepublik 1949-1992*, München, Wilhelm Fink Verlag.
- Ponton, G. (1994). *The Soviet Era Soviet Politics, from Lenin to Yeltsin*, Blackwell.
- Rıasanovsky, N. V. ve Steinberg, Mark D. (2011), *Rusya Tarihi*, Çev. Figen Dereli, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Rich, N. (2003). *Great Power Diplomacy Since 1914*. New York: McGrawHill.
- Roberts, J.M. (2011). *18. YY ve sonrası Dünya Tarihi II*, çev. İdem Erman ve Tansu Akgün, İstanbul, İnkılâp Kitabevi.
- Sadıkov, R. (2010). "Şubat Devriminden Sonra Rusya'da İktidar Mücadelesi: Ekim Devrimi'ne Giden Yol", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara, Cilt:29, Sayı:48.
- Sälter, G. (2015), "The SED, its Wall and GDR Society", *The Berlin Wall*, A. Klausmeier (ed.), Ch. Links Verlag, Berlin, s.17-19.

- Sander, O. (2008). *Siyasi Tarih, C.II*, Ankara: İmge Kitapevi Yayınları, 17.Baskı.
- Saray, M. (1991). “Altınorda Hanlığı”, DİA, III.
- Sarınay, Y. (1988). *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve Nato'ya Girişi (1930-1952)*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Scott-Baumann, (2009). M. *Access to History: Crisis in the Middle East: Israel and the Arab States 1945-2007*, UK, A Hodder Education Publication,
- Senoo, T. (2011). *Ein Irrweg zur deutschen Einheit? Egon Bahrs Konzeptionen, die Ostpolitik und die KSZE 1963-1975*, Frankfurt am Main, Peter Lang Verlag.
- Serter, Z., V. (2008). *Kıbrıs'ta Rum-Yunan Saldırıları ve Soykırım, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.*
- Sever, A. (1997). *Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 52, Sayı 1, Ankara, 1997.*
- Solak, M. (2019). “Türkiye'nin güvenlik politikası çerçevesinde Bağdat paktı”. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*. 35: 125-145.
- Sovyetler Birliği Komünist Partisi, https://tr.wikipedia.org/wiki/Sovyetler_Birli%C4%9Fi_Kom%C3%BCnist_Partisi (Erişim Tarihi: 19.10.2020).
- Sönmezoğlu, F. (2006). *II. Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası*. İstanbul: Der Yayınevi.
- Stergiou, A. (2007). *Soviet Policy Toward Cyprus*. *The Cyprus Review*, 19 (2), 83-106.
- Şener D. (2015). *Dünya Ticaret Örgütü Çatısı Altındaki Düzenlemelerin Küreselleşmeye Katkısı*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Togan, Z., V. (1999), *Hatıralar*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Toker M. (1971). *Türkiye Üzerinde 1945 Kabusu*, Akis Yayınları, Ankara.
- Toluner, S. (1977). *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk*, İstanbul, Fakülteler Matbaası.
- Topsakal, İ. (2016). “Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. III, S. 2 ss. 33-53 DOI: 10.16985/MTAD.2016227941.
- Turan, İ. (2004). *İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri: 1961-1965*, Ankara: TBMM Basımevi.
- Türk Macar Dostluk Derneği, <http://www.turkmacar.org.tr/1956-macar-ihtilalinin-62-yildonumu/> (Erişim Tarihi: 13.10.2020).
- Türkmen, F. (2012). *Kırılğan İttifaktan “Model Ortaklığa” Türkiye ABD İlişkileri*. (Birinci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Uçarol, R. (2013). *Siyasi Tarih [1789-2012]*, İstanbul, Der Yayınları.
- Uslu, N. (2000). *Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs*, Ankara, 21. Yüzyıl Yayınları.
- Uslu, N. (2003). “The Turkish-American Relationship between 1947 and 2003: *The History of a Distinctive Alliance*”, Nova Science Publishers.

- Uslu, N. (2003). *The Cyprus Question As an Issue of Turkish Foreign Policy and Turkish-American Relations 1959-2003*. New York: Nova Science Publishers.
- Uslu, N. (2016). *Çatlak İttifak 1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri*. (Birinci Baskı). Ankara: Nobel.
- Williamson, D. (2001). *Europe and the Cold War: 1945-91*, Hodder & Stoughton, Londra.
- Yerasimos, S.(2000). *Kurtuluş Savaş'ında Türk-Sovyet İlişkileri (1917-1923)*, Boyut Yayıncılık, İstanbul.
- Yetener, M. (2007). *Adnan Menderes. Türk Dış Politikasında Liderler*. (Ed.) A. F. Demir. Ankara: Bağlam Yayınları.
- Yıldız, Ö. ve Doğramacı, H. (2014). "Muğla-Milas Kore Gazilerinin Anıları Işığında Kore Savaşı Üzerine Bir Değerlendirme", *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: XVII, ss. 545-570.
- Yılmaz, H. (2014). *Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler*, İstanbul: TİMAŞ Yayınları.
- Yüceer, S. (1997). *Milli Mücadele Yıllarında Ankara Moskova İlişkileri*. İstanbul: Motif Yayınları.
- Zündorf, B. (1979). *Die Ostverträge: die Verträge von Moskau, Warschau, Prag, das Berlin- Abkommen und die Verträge mit der DDR*, München, Verlag C.H. Beck.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı - Soyadı : Emin Mehmet SARI

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Tarih Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi: Ufuk Üniversitesi Uluslararası İlişkiler

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce, Farsça

İş Deneyimi

Stajlar : Emirgan Sütüş / Satın Alma – Ön Muhasebe

Çalıştığı Kurumlar : : Emirgan Sütüş / Satın Alma – Ön Muhasebe

İletişim

E-posta Adresi